

GAZETTE DE FRANCE,
DU VENDREDI 15 MARS 1771.

De Petersbourg, le 12 Février 1771.

L'IMPÉRATRICE, dans la vue de favoriser les progrès de l'inoculation de la petite vérole, opération à laquelle Elle s'est soumise Elle-même, a acheté la maison du sieur Wolff & Elle a nommé le Docteur Schullius pour y traiter, suivant la méthode du sieur Dimsdale, les enfans qu'on y amène journellement. Sa Majesté Impériale a pourvu en même temps à ce que ces enfans fussent nourris & entretenus jusqu'à leur parfaite guérison.

Nos troupes ont enlevé plusieurs magasins aux Turcs à Carjova & dans toute l'étendue du Pays situé derrière l'Oita. Des Détachemens ont été postés vis-à-vis de Weddin, à la portée du canon de Calafat & d'Orsovie, d'où ils s'étendent jusqu'aux frontières de la Transilvanie & au Bannat de Temeswar. Ceux des Turcs qui se trouvoient encore dans ce Canton ont passé le Danube à Weddin avec leur nouvel Hospodar Monolati.

La valise de la poste étrangère ayant été perdue entre Goreloy-Kabak & cette Ville, le Bureau des Postes a promis une récompense de 500 roubles à quiconque la lui remettra cachetée & non endommagée, & 100 roubles à celui qui en donnera des nouvelles certaines.

Extrait d'une lettre écrite de Warsovie, le 20 Février 1771.

« Les Papiers publics ont annoncé, avec emphase, d'après les relations des Russes mêmes, les détails de la prise de Bender & de celle de Brahilow, & ont exalté, comme de coutume, ces deux exploits; l'on sçait & l'on voit aujourd'hui que ces succès ont coûté cher aux vainqueurs, & ils avouent eux-mêmes que leurs meilleures troupes y ont péri.

« Le Roi se trouve, tous les jours, de

» plus en plus embarrassé. L'Ambassadeur de
» Russie est le véritable Souverain de ce mal-
» heureux Royaume: il a osé confisquer, sous
» les yeux mêmes du Roi, les biens du pre-
» mier Chancelier & du Palatin de Russie,
» oncle de Sa Majesté, & il les a livrés au pil-
» lage.

» Le despotisme de la Cour de Petersbourg
» devient de jour en jour plus intolérable. Elle a
» voulu dépouiller de sa charge le Grand Ma-
» réchal de la Couronne Lubomirski, parée
» qu'il ne veut pas entrer dans ses vus pour
» faire une Réconfédération & allumer par ce
» moyen le flambeau de la guerre civile. Les
» Russes pillent ses biens; les Eglises, les
» Chapelles, les Châteaux, les Maisons,
» tout est livré aux flammes. Les Payfans sont
» chassés de leurs Villages, on en porte toutes
» leurs subsistances, ou si l'on ne peut pas les
» emporter on les brûle. Nos braves Con-
» fédérés ont-ils le malheur de tomber entre
» les mains des Russes? ils sont vendus comme
» des Esclaves; quant à ceux qui sont hors
» d'état de servir, ils sont renvoyés après
» avoir été honteusement mutilés. Tel est le
» triste tableau de la Pologne, & tous ces
» désordres se passent sous les yeux du Roi.
» Mais le désespoir de la Nation est au com-
» ble: on déclare hautement le Trône vacant.
» On aspire au moment de se voir déli-
» vré d'une domination étrangère & tyran-
» nique, & l'on espère que ce moment n'est
» pas éloigné. Les partisans des Confédérés se
» multiplient à vue d'œil; il ne leur manque
» que quelques secours d'argent pour les men-
» tre en état d'exterminer ou de chasser les
» troupes Russes qui sont encore dans le
» Pays, &c. »

De Dantzick, le 20 Février 1771.

On mande de Warsovie que le Roi de Po-

X

ВІДГОЛОСЯ ТОЖСАМОСТЕЙ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ СЮЖЕТИ
МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ, ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА МОНОЛАТІЯ

ВІДГОЛОСЯ ТОЖСАМОСТЕЙ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ СЮЖЕТИ
МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ, ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА МОНОЛАТІЯ

Упорядкував
член Національної спілки журналістів України
та Наукового Товариства імені Шевченка
МИХАЙЛО АРСАК

Галицько-Українська Накладня ім. Якова Орешитайна
2016

У виданні представлені рецензії та відгуки на вибрані публікації і упорядковані видання українського історика і політолога, академіка Академії наук вищої школи України, доктора політичних наук, професора, Почесного громадянина Коломиї Івана Сергійовича Монолатія з нагоди 25-річчя його громадської і наукової діяльності.

Для усіх, хто вивчає історичні та політичні процеси, проблеми міжетнічної комунікації, історичної політики та культури пам'яті в Україні.

Видання містить публікації українських літераторів, журналістів і громадських діячів: В. Нагірного, Т. Прохаська, К. Родика, М. Савчука, Б. Тимінського, а також українських та зарубіжних вчених: А. Адамчика (габл. д-р політології, проф.); О. Багана (канд. філол. наук, доц.); В. Бурдяк (д-р політ. наук, проф.); М. Васильчука (канд. філол. наук, доц.); В. Великочого (д-р іст. наук, проф.); К. Вердта (д-р історії); К. Галушка (канд. іст. наук, доц.); М. Гона (д-р політ. наук, проф., акад. АНВШ України); Ю. Довгана (канд. іст. наук, доц.); П. Долганова (канд. іст. наук, доц.); О. Жерноклеєва (д-р іст. наук, проф.); В. Євтуха (чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф.); А. Казакевіча (д-р політології); І. Кононова (д-р соціол. наук, проф.); М. Лазаровича (д-р політ. наук, проф.); В. Макара (канд. політ. наук, доц.); І. Набитовича (д-р. філол. наук, проф.); О. Новакової (д-р політ. наук, проф.); О. Новосьолова (канд. іст. наук, доц.); В. Паруха (габл. д-р політології, проф.); Т. Пояркової (д-р політ. наук, доц.); В. Тельвак (канд. іст. наук, доц.); Ю. Терещенка (д-р іст. наук, проф.); С. Трояна (д-р іст. наук, проф.); Л. Щербін (канд. іст. наук, доц.).

*Тексти друкуються
у авторських редакціях*

ВІДГОЛОСЯ ТОЖСАМОСТЕЙ: ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ СЮЖЕТИ МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ, ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА МОНОЛАТІЯ / Упорядкував Михайло Арсак. – Івано-Франківськ: Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2016. – 138 с.

ІВАН МОНОЛАТІЙ

Народився 20 грудня 1976 р. у Коломиї

*Син Монолатіїв – Сергія Івановича та Нінелі Дмитрівни
(з дому Атаманюків)*

*Навчався у Коломийській середній школі № 1 імені Василя Стефаника,
закінчив Коломийську гімназію імені Михайла Грушевського*

*Випускник історичного факультету Прикарпатського університету
імені Василя Стефаника у Івано-Франківську та філософського
факультету Українського Вільного Університету в Мюнхені*

*Магістр і доктор філософії Українського Вільного Університету
в Мюнхені,*

кандидат історичних наук, доктор політичних наук, професор

Академік Академії наук вищої школи України

Член Національної спілки краєзнавців України

та Наукового товариства імені Шевченка

Почесний громадянин Коломиї

ВІД УПОРЯДНИКА

Цьогоріч довголітній працівник музею історії міста Коломиї та професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Іван Сергійович Монолатій відзначає 25-літній ювілей своєї краєзнавчої, наукової та громадської праці, підходячи до нього зовсім не малою книгозбірнею власних видань, а про численні різноплановані газетні замітки, наукові статті та публікації матеріалів конференцій в Україні та за кордоном годі й казати.

Академік Академії наук вищої школи України, доктор філософії Українського Вільного Університету в Мюнхені, кандидат історичних наук, доктор політичних наук, професор, член Наукового Товариства ім. Шевченка і Національної спілки краєзнавців України, Почесний громадянин міста Коломиї – ось далеко не повний перелік формальних звань, які увиразнюють наукові здобутки Ювіляра та громадське визнання його праці.

Незважаючи на те, що перші публікації І. С. Монолатія з'явилися ще у травні 1991 р. у коломийському шкільному часописі «Наша слава», а згодом, восени того ж року, у міській газеті «Вісник Коломиї», говорити про його, передусім, історико-краєзнавчий дебют можемо з осені 1993-го. Зокрема тоді оприлюднили укладений ним каталог коломийських книжкових видань 1864–1941 років, який став основою переможної студії на Всеукраїнському конкурсі науково-дослідницьких робіт школярів – членів Малої академії наук України у Донецьку в 1994 р. Ця обставина дозволила Ювіляру вступити на історичний факультет Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника (без складання вступних іспитів), який він закінчив з відзнакою у 1999 р.

Майбутній професор факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника пройшов тривалий науковий і організаційний вишкіл: від вченого секретаря і голови Коломийського осередку НТШ (з 1997 р.) до вченого секретаря Івано-Франківського осередку НТШ (2010–2013) та керівника секції політичних наук і члена Президії Івано-Франківського осередку (з 2014 р.), редактора фахового видання з політичних наук «Думка» у серії «Прикарпатський вісник НТШ» (з 2013 р.).

Наукове та освітнє зростання вченого розпочалося у Коломийській гімназії (вчителі – Леонід Мельник, Роман Антонюк і Йосип Матковський) та Музеї історії міста Коломиї (Михайло Арсак), відтак продовжилася на історичному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Володимир Грабовецький, Володимир Великочий, Сергій Дерев'янка, Володимир Комар), філософічному факультеті Українського Вільного Університету в Мюнхені (Леонід Рудницький, Володимир Косик, Микола Шафовал), а також кафедрах історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету (Юрій Терещенко) та політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (Максим Гон).

Ювіляр пройшов «класичний» шлях науковця: від здобувача кафедри і асистента кафедри політології до професора рідного вишу, а також здобув ступені магістра і доктора (історія) УВУ, захистив кандидатську (зі спеціальності «Історія України»; Інститут історії України НАН України у Києві) та докторську (зі спеціальності «Політичні інститути та процеси»; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) дисертації, а також габілітувався на факультеті політичних наук і міжнародних відносин Ягеллонського університету у Кракові.

І. С. Монолатій двічі був стипендіатом Кабінету Міністрів України для молодих вчених (2006–2008, 2011–2012), а також Ради Міністрів і Міністерства закордонних справ Республіки Польща для молодих науковців (2006–2007).

Розбудовуючи європейський вимір української освіти, упродовж 2012–2016 років вчений працював в Університеті Яна Кохановського у Кельцах (Республіка Польща), у 2014 році був стажистом Меморіалу та Міжнародної школи Голокосту «Яд Вашем» у Єрусалимі (Ізраїль) та «Меморіалу Шоа» у Парижі (Франція).

Знаною є праця Ювіляра у редакційних колегіях вітчизняних та зарубіжних наукових періодичних видань: «Вісник Прикарпатського університету. Історія» (Івано-Франківськ), «Панорама політологічних студій» (Рівне), «Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє» (Тернопіль, Україна), «Judaica Ukrainica» (Київ), «Spheres of Culture» (Люблін), «Коło Historii» (Люблін), «Annales Universitatis Mariae Curiae-Skłodowska. Sectio Balcaniensis et Carpathiensis» (Люблін, Республіка Польща), «Central European Papers Journal» (Опава, Чехія).

Широкому заголові мешканців Івано-Франківщини відомі експертні оцінки, коментарі та інтерв'ю Ювіляра у газеті «Галичина» та «Тижневик Галичини», а також виступах на обласному радіо, присвячені проблемам історичної пам'яті, особливостям освіти студентів-політологів, історії та культури етнічних спільнот Івано-Франківщини.

За наукові здобутки І. С. Монолатія та розробку ним проблем етнічної історії, політології та соціології, у грудні 2012 р. Загальні збори Академії наук вищої школи України обрали його академіком по відділенню соціології, політології і права.

З липня 2016 р. – він експерт Ради молодих вчених МОН України, а також вдруге є членом спеціалізованої вченої ради в Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Ушинського в Одесі.

У доробку Ювіляра – понад 350 наукових публікацій, у т. ч. 12 індивідуальних монографій українською та іноземними мовами.

З-поміж найвідоміших монографій І. С. Монолатія українською мовою назвемо такі: «Коломиезнавство: нариси з історії Коломиї» (1996, 2016), «Від контактів до співпраці: соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині» (2002), «Особливості міжетнічних взаємин в західноукраїнському регіоні у Модерну добу» (2007), «Жити і давати жити іншим: німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери» (2008), «Разом, але майже окремо: взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях» (2010), «Цісарська Коломия 1772–1918 рр.» (2010), «Інші свої: політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини» (2012), «Місто без властивостей: коломийська fuga Великої війни» (2014), «Вічний жид з Коломиї. “Українець” Мойсеевого визнання Яків Саулович Оренштайн» (2015).

Ці праці знайшли схвальну критику та розпочали дискусію серед колег-науковців в Україні, Білорусі, Росії, Литві, Польщі, Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ізраїлі.

Важливим здобутком науковця стали монографії польською мовою: «Viribus Unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej» (2013) та «Metropolia versus Peripheria: studia nad etno- i geopolityką dawnych Kresów Wschodnich I Przemysłowej na przełomie XIX i XX wieku» (2015), а також колективні академічні праці – «Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich. Ukraina i Białoruś: przeszłość i współczesność ziem między Rzeczpospolitą a Rosją» (2013), «Razem czy osobno? Dwadzieścia lat stosunków polsko-ukraińskich» (2013).

Відомою є й краєзнавча праця Ювіляра, зокрема вивчення історії та культури Прикарпаття. У його доробку – понад чотири десятки передмов до історико-краєзнавчої серії «Мое місто» івано-франківського видавництва «Лілея-НВ» (з 2007 р.), а також спеціально упорядковані хрестоматії з історії Івано-Франківська (2012) і Коломиї (2016).

За наукові здобутки І. С. Монолатія визнали «Молодим вченим року» (2004), «Відомим науковцем року» (2013), відзначили Почесними

грамотами Голів Івано-Франківської ОДА та Івано-Франківської обласної ради (2005, 2011, 2012), відзнакою «За добру справу» капітули незалежного громадського об'єднання «І» (2007), краєзнавчою премією імені Володимира Полека (2011), а також нагородили медаллю Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника «За заслуги» (2016).

За активну громадянську позицію у науковому вивченні історії Коломиї, у серпні 2016 р. Коломийська міська рада своїм рішенням присвоїла І. С. Монолатію звання «Почесний громадянин Коломиї».

Можна довго перелічувати наукові здобутки нашого Колеги, однак важливим є те, що він як історик та політолог, фахівець з проблем між-етнічних взаємин на західноукраїнських землях, сформувався у спільноті НТШ, одним з перших на Прикарпатті підтримавши його відродження у 1990-х, сповідує високі академічні і наукові стандарти нашого Товариства.

Сьогодні Іван Сергійович Монолатій є знаним українським вченим, відомим своїми публікаціями та виступами поза межами України, а також важливою є обставина, що він, як і кожен член нашого Товариства, має чітку громадянську позицію, спрямовану на розвиток української науки, зміцнення української державності.

Тому нині, як ніколи, щемливе звучання мають рядки, написані ним у 1992-му*, які й сьогодні звучать як заклик вивчати історію рідної землі, не зраджувати національну пам'ять:

*Пам'ять у нас ніхто не забере...
Ні, ніхто.
Бо ми – народ!
Ніхто
Не забере у нас ні ГУЛАГів,
ані Биківень, ані Сибіру...
Наші і тільки наші кості
лежать у цій землі.
Ми – народ!
І наша пам'ять – вічна,
І наша слава – вічна і наша...*

Михайло АРСАК

* Див.: Іван Монолатій. *Пам'ять у нас ніхто не забере...* // Гімназійна ватра. – Коломия. – 1992. – Ч. 1. – С. 4.

I. РЕЦЕНЗІЇ НА ВИБРАНІ ПУБЛІКАЦІЇ ІВАНА МОНОЛАТІЯ

2016

Коломиезнавство. Нариси з історії Коломиї.

– Вид. друге, виправл. і доповн. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2016. – 336 с. [Серія: «Коломийська бібліотека», вип. 22]

Петро Долганов
(Рівне, Україна)

У сучасних постмодерних історичних парадигмах намітилася тенденція до відходу від метанаративів та все більшого фокусування уваги на мікроісторичних сюжетах. У рамках таких підходів важливим напрямком стала історія міст. Урбаністичні студії інтенсивно розвиваються у низці соціо-гуманітарних наук. Серед них – соціологія, економіка, політичні науки та історія. Вивчення історії міст є тим більше актуальним для української історичної науки, що вона тривалий час обходила їх увагою через переважно інонаціональний склад міського населення України в епоху модерну. Написання історії України як історії майже виключно української етнічної спільноти, не відповідає запитам сьогодення. Повернення до неї міст, як ключових центрів соціокультурного, політичного та соціально-економічного життя України, є нагальним завданням, без виконання якого висвітлення націотворчого процесу буде неповним та залишатиметься замкненим у рамках примордіалізму й ексклюзивної етнічної історії.

Під цим оглядом появу книги І. Монолатія, присвяченої історії Коломиї, розглядаємо складовою процесу подальшого розвитку урбаністичних студій у рамках історії України. Означена книга є другим і доповненим виданням дослідження, написаного автором ще у 1996 році – тоді студентом 2 курсу історичного факультету Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Окрім основного змісту, в якому здійснено системний огляд історії одного з найбільших міст Східної

Галичини, вона містить низку уривків із наукових статей і документів та завдання до них. Текст книги рівномірно розбавлений історичними світлинами та картами кожної з епох в історії міста. Наявність навчальних кейсів, переліку рекомендованої до читання літератури і простота викладу матеріалу дають підстави висновувати про те, що ця книга може використовуватися при викладанні курсів із історичного краєзнавства для учнів старших класів та студентів університетів.

Виклад матеріалу у книзі структуровано відповідно до основних етапів політичної історії України: розвиток Коломиї вивчається від князівської епохи (часу виникнення міста) до завершення Другої світової війни, яка кардинально змінила те культурне обличчя міста, що органічно формувалося протягом століть. Звісно, початок викладу історії міста зі стародавніх часів (епохи зародження цивілізації на теренах сучасної України) певною мірою є проявом примордального підходу, що визначав тенденції історіописання в Україні у 1990-х рр. і сьогодні вже потребує значних коректив. Хоча, досліджуючи історію одного міста, важко уникнути висвітлення таких проблем, як передумови його зародження та походження назви. Саме топонімічним особливостям місцевості та аналізу джерельного матеріалу, в якому містяться перші згадки про м. Коломию, і присвячено 2-ий, 3-ій та 4-ий розділи книги.

Власне висвітлення історії розвитку міста автор розпочинає із розділу «Коломия у складі Королівства Польщі (1349–1569 рр.)». Початок розділу присвячено характеристиці загального політичного контексту епохи: висвітленню тих політичних подій, що відбувалися в Східній Галичині у XIV–XVI ст. Перш за все, це посилення домінування польського фактору у соціально-економічному, політичному і соціокультурному житті регіону та початок того протистояння і міжкультурного діалогу водночас, які визначатимуть як історію Галичини загалом, так міста Коломиї зокрема, протягом наступних 600 років.

У цьому розділі охарактеризовано соціально-економічний розвиток міста у ранньомодерну епоху. Констатовано, що ключовим промислом, який приносив найбільший прибуток до його бюджету був видобуток та продаж солі. Окрім того місто займало досить вигідне географічне положення на перетині торгових шляхів із Польщі до дунайських князівств та Києва (с. 89). Значну увагу приділено висвітленню соціально-професійної структуризації населення Коломиї, специфіці цехової організації ремісників міста тощо (с. 89–94).

Політика Польщі щодо євреїв у ранньомодерну епоху відзначалася значною толерантністю. Тому поява у Коломиї єврейської етнічної гру-

пи виглядала закономірним наслідком порівняно сприятливого правового поля, який польська влада створювала для представників цього народу. Описуючи виникнення єврейської общини міста, автор детально окреслює політику міської влади щодо неї, значну роль общини у розвитку торгівлі міста, характеризує специфіку організації коломийського кагалу та особливості поширення у місті хасидизму (с. 95–98).

В окремому підрозділі проаналізовано церковне життя в Коломиї. Цікаво, що місто стало прикладом порозуміння між християнами православного та католицького обрядів, що у той час було рідкістю для Галичини, оскільки більше переважало конфліктне співіснування, а не діалог (с. 100). Тому у місті до XVIII ст. загалом без будь-яких серйозних конфліктів співіснували католицькі та православні церкви, юдейські синагоги. Саме у цей період і починається формування полікультурного обличчя міста, яке стане його іманентною рисою до подій Другої світової війни.

Шостий розділ книги присвячено тривалому періоду історії Коломиї у складі Австрійської імперії – періоду його стрімкого економічного розвитку і перетворення у вагомий центр культурного й політичного життя регіону. Висвітлення матеріалу розпочинається із характеристики тих юридичних змін у системі міського управління, які відбулися у процесі інкорпорації міста до складу держави Габсбургів. Констатовано, що хоча місто й втратило частину свободи самоуправління, якою воно володіло у період існування Речі Посполитої, все ж місцеві органи влади зберегли за собою значні управлінські прерогативи. Окреслено соціально-економічні й культурні процеси, які відбувалися у місті у цей період.

Важливо, що у одному з підрозділів автор охарактеризував специфіку українсько-єврейських взаємин у Коломиї, культурний розвиток єврейської громади міста, її значення у соціально-економічному житті краю. Чимало єврейських дітей навчалися в українських гімназіях, що призвело до виникнення значного відсотка євреїв, які володіли українською мовою краще ніж польською та досить часто декларували її рідною (с. 128). Місцеві єврейські друкарні мали українські шрифти і публікували значну кількість книжок та періодичних видань українською мовою. Серед них і відома «Галицька накладня» Я. Оренштайна (з 1903 р.). У єврейському ж театрі ставилися українські спектаклі.

Міжкультурний діалог був характерним і для функціонування коломийських закладів освіти. Існування українських, єврейських та польських шкіл не призвело до самоізоляції трьох етнічних груп у лоні

виключно власної освіти й культури. Чимало українців навчалося у польських школах, а євреїв – в українських і польських. У 1871 р. Коломийська гімназія перетворилася у вищий навчальний заклад Австро-Угорщини. У 1900 р. відбулося відкриття окремої української гімназії Коломиї (с. 131). Українська освіта міста діяла на громадських засадах за сприяння «Просвіти». Із культурно-освітнім життям міста також пов'язана діяльність відомої «Руської трійці» (с. 137).

Починаючи з ХІХ ст. Коломия опиняється в епіцентрі всіх трьох фаз націотворчих процесів, визначених у відомій конструктивістській парадигмі М. Гроха. Процес політизації етносів наприкінці ХІХ ст. позначився формування перших політичних партій, організацій та рухів у Коломиї. Саме у цей період відбувається загострення політичного протистояння українців та поляків. Це протистояння не виключало діалогу та взаємопроникнення політичних ідей. Саме тому польських та український націотворчі проекти у цей період виявилися надзвичайно схожими. До Коломиї також інтенсивно проникали ідеї сіонізму. Не дивлячись на значну популярність соціалістичних ідей, в рамках яких і відбувалася політизація громади, вони позначилися національною домінантою. Більшість соціалістичних організацій і партій пропагували національну ідею (українську, польську тощо; с. 146–147). На теренах Коломиї було створено свого роду філію Української радикальної партії – селянську організацію «Народна воля», що дало поштовх консолідації місцевого селянства навколо формування і втілення національного проекту майбутньої України. Так місто відіграло вагомий роль у всіх 3-х фазах націотворення, визначених М. Грохом – академічній, патріотичної агітації та політизації етнічності. Розвиток україномовної освіти і видавничої справи сприяв ширенню національної ідеї серед широкого кола громадськості, виконував функцію консолідації місцевої інтелігенції і селян навколо модерних політичних інститутів, що тільки зароджувалися (с. 145–149).

Вагому роль у цих процесах відігравала церква. Не зважаючи на те, що релігійна самоідентифікація стала піддаватися модерною «громадянською релігією» – націоналізмом – саме церковні інститути відігравали значну роль у націотворенні. Підкорення релігійного чинника націотворчим завданням стало невід'ємною рисою політизації етнічних груп, що мешкали в місті. Тому у цей період у Коломиї активізувалася діяльність церковних товариств. Серед них помітною активністю вирізнялися греко-католицькі та католицькі релігійні організації (с. 151–154). У зв'язку зі значною політизацією релігійного фактору,

українсько-польське протистояння у цій сфері суттєво загострювалося. Однак в умовах відносно толерантного інституційного поля, створеного в Австро-Угорщині, ці конфлікти не переходили межі дозволеного і не набували надто гострих форм.

Сьомий розділ книги присвячено характеристиці державотворчих процесів у місті в період створення ЗУНР. У цей час Коломия була одним із найважливіших економічних і політичних центрів регіону. Тому їй судилося відіграти вагомий роль у розбудові політичних інститутів новоствореної національної держави. Значні ресурси міста були задіяні і в українсько-польській війні, що розпочалася одразу із проголошенням ЗУНР. Бойові дії хоч і загострили українсько-польський антагонізм у місті, все ж комунікація між обома етнічними групами відбувалася в межах правового поля та відносно толерантного ставлення один до одного (с. 220). До військовополонених та поранених польських мешканців міста місцева влада відносилася тактовно.

Поразка визвольних змагань та інкорпорація Коломиї до складу Другої Речі Посполитої призвела до суттєвих змін у суспільно-політичній та соціально-економічній сферах. На відмінну від багатокультурної Австрійської імперії, яка не цуралася своєї мультиетнічності і забезпечувала значні права меншинам, модерна польська держава була національним проектом. Отже, багатоетнічність не вважалася нею природним станом, а, радше, перешкодою, яку потрібно подолати. Тому асиміляційні процеси в усіх сферах життя громади міста суттєво посилилися. Але польська влада була змушена діяти в правовому полі, що сприяло подальшому розвитку українського національного життя у Коломиї. Саме цим процесам у житті міста присвячено восьмий розділ книги. У ньому охарактеризовано вагомий роль у соціально-економічному житті міста кооперативного руху, охарактеризовано боротьбу жінок за соціальну емансипацію, висвітлено особливості функціонування болгарської та німецької етнічних груп міста.

У окремому підрозділі окреслено особливості українсько-польсько-єврейського культурного діалогу. Взаємопроникнення культур у мистецтві, театрі, літературній творчості стало невід'ємною рисою розвитку Коломиї. Не зважаючи на посилення популярності в місті тоталітарних ідеологій (правого націоналізму і комунізму), вони не визначали його розвиток і не підтримувалися більшістю його мешканців.

Геополітичне зіткнення тоталітарних ідеологічних проектів у період Другої світової війни призвело до знищення мультикультурного обличчя міста. Саме цією трагічною історичною кульмінацією і завершу-

ється книга І. Монолатія «Коломиезнавство». Нацистський окупаційний режим, втілюючи в життя людиноненависницьку політику геноциду, знищив єврейську громаду міста, а його подальша радянська призва до перетворення Коломиї у моноетнічне місто.

Тому збереження пам'яті про унікальне поліетнічне минуле таких міст, як Коломия, є вагомим завданням для сучасної історичної освіти й науки. Аналізована книга є однією з таких ініціатив, покликаних повернути історію багатоетнічних міст України до сучасного історичного наративу.

Друкується вперше

2015

Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ; Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2015. – 464 с.

Володимир Великочий
(Івано-Франківськ, Україна)

Написання біографічної розвідки – справа нелегка і часто невдячна. На це є кілька причин. Найперша – наявність необхідної кількості джерел і літератури, яка дозволить відтворити образ і діяльність персонажу максимально наближено до реального стану справ (адже саме так і вимагає від кожного і будь-якого дослідника історична наука, зрештою – саме ремесло історика). Їх відсутність або недостатність часто стають на перешкоді об'єктивному висвітленню життя і діяльності обраного героя. В цьому випадку вирішити проблему може тільки наполегливий і тривалий археографічний пошук, надія, яка постійно має жевріти в свідомості дослідника і переконання потреби написання такого біографічного твору.

Друга, не менш вагома причина – ставлення самого автора дослідження до історичного персонажу. Не секрет, що навіть при бажанні бути об'єктивним та неупередженим, кожен дослідник все ж має свій, лише йому притаманний підхід, ставлення до героя. Воно і вибудовує ту «генеральну лінію» оповіді чи глибокої розвідки (а це вже залежить від того, якою кількістю джерел і їх видовим різноманіттям послуговувався дослідник при написанні своєї праці), над якою працює вчений.

Всі ці рефлексії і сентенції, як частина загального образу, приходять на думку, коли знайомишся з черговою працею івано-франківського вченого Івана Монолатія – доктора політичних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ, 2015. – 464 с.».

Книга об'ємна і змістовна, глибока за своїм задумом і вишукано реалізована з аристократичною шляхетністю. Перше, що кидається у вічі при читанні твору – намагання автора показати, з якою гідністю, терпінням, наполегливістю і переконанням у правильності реалізованого жив і працював Яків Оренштайн – коломиїський єврей, активний

громадський діяч, активний учасник політичних процесів не лише в Галичині, а й в цілому в Україні складної воєнно-революційної доби 1914–1923 рр, у міжвоєнний період.

Автор намагається вибудувати свою розповідь про головного героя доволі нетрадиційно, не так, як до цього звикли більшість тих, хто пише і тих, для кого пишуть. Як правило, біографічні видання доволі схематичні – трохи про родину, про місце і час народження самого персонажа, його навчання, перші кроки у дорослому житті, громадська і політична діяльність і в епілозі – внесок у вітчизняну історію та значення для наступних поколінь. У роботі Івана Монолатія ми спочатку відчуваємо неперевірено подану тогочасну атмосферу: провінційного містечка великої Східноєвропейської монархії, яке степенно, за відомими лише йому правилами і принципами жило і розвивалося, контактувало назовні з такими ж містечками рідного краю – Галичини, більше того – часами і представляло українську її частину у великій «клаптиковій» Габсбурзькій монархії. Можемо навіть сказати сміливіше: вважаємо, що саме з образу Коломиї, як провінційного містечка, формувався прототип української Галичини, не лише селянського краю, так яскраво зображеного у творах Великого Покутянина Василя Стефаника, але й краю міської культури українського національного штибу, яка лише зводилася на ноги, міцно приживалася й утверджувалася.

Життєпис Якова Оренштайна часто перемежується введенням у текст аналітичних даних щодо тогочасного суспільно-політичного, національно-культурного життя у формі довідок, посилань, відбитків самих документів, що, безумовно, збагачує працю, робить її цікавою, читабельною, захоплюючою. Власне, на цьому моменті хотілося б наголосити як на тому третьому компоненті, котрий формує саму просопографічну розвідку, уобразнює її, робить більш живою і сприйнятною для пересічного читача.

Нетрафаретною і водночас ємкою є структура монографії. Окремі розділи мають форму оповідей, а останні радше тематичного, а не хронологічного характеру. Таке враження, що дослідник намагався спочатку виокремити з життя і діяльності Якова Оренштайна його значимі грані, сторони, як великі клапти, що часово і просторово накладаються, перетікають один в одного. І тільки по тому, як кожен з цих клаптів знайде своє висвітлення і прочитання, їх знову збирають в одне багатолоскутове покривало, що і стає образом життя непересічного коломиїського єврея – українського патріота.

Не переповідатимемо зміст кожного з розділів, бо вважаємо це доволі невдячною справою. Адже ризикуємо зробити це гірше, ніж сам автор (тоді в чому ж смислова потреба рецензії?). Залишимо цю працю кожному з тих, хто матиме бажання прочитати твір. Можемо лише висловити впевненість, що знайомство з книгою не залишить байдужим будь-якого читача, навіть і не дуже підготовленого. Дозволимо собі зупинитися на тих моментах, які, на наш погляд, варта виопуклити і підкреслити.

Останнім часом (приблизно останніх років десять-п'ятнадцять) в українській історичній науці точаться розмови професійного характеру про потребу вироблення й застосування нових методологічних підходів, відмінних від марксистської парадигми з її класовими домінантами; позитивістських принципів емпіричного накопичення історичного матеріалу; державницького трафаретного кліше, обрамленого україноцентричним глорифікуванням; домінуючого висвітлення історії як виключно суспільно-політичного процесу еволюційного чи революційного характеру. На цьому фоні розвідка І. Монолатія виграє тим, що демонструє, як ідеї такого типу можуть бути реалізованими в рамках біографічного дослідження.

Автор використовує принципи і методи психоісторії, історії повсякденності, а в самому тексті – елементи філософії історії. Тому ми часто думками звертаємося до книг відомих авторів, що стали класиками художнього слова, пригадуємо цитати з Біблії, контекст їх вживання у Святому письмі тощо. На нашу думку, така методика формування тексту якщо не формально-граматично, то типологічно чимось нагадує працю Дмитрія Сергеевича (вважаємо – саме так правильно вживати ім'я та по-батькові, без перекладу на українську мову) Мережковського, зокрема його «Христа та антихриста».

Таким чином, І. Монолатій, як нам видається, не формує цілісного і загального образу Якова Сауловича Оренштайна. Він підштовхує кожного читача до власного, суб'єктивного сприйняття цього головного героя. В цьому, на нашу думку, талант автора не лише як дослідника, історика, етнополітолога, але й досить цільного та непересічного письменника.

Сам Я.Оренштайн чимало доклався до розвитку українства як сутності і присутньої у політичному просторі Європи спільноти своїми малими кроками і вчинками. Дякуючи його зусиллям було створено видавництво, що поширювало українське слово у формі малих і елегантних просвітницьких книжечок, фотолістівок з виглядами Галичини,

українських міст і містечок тощо. Сам Яків Саулович намагався частково допомагати загалом українським державним інституціям в утвердженні національної державності в силу власних можливостей і компетенцій. Ця подвижницька діяльність, напевне, і дає підстави досліднику вважати особу Мойсеевого визнання «українцем» – якщо не за походженням, то за змістом своєї діяльності. Водночас, І. Монолатій і не намагається утвердити в читача монументальне твердження про виключно патріотичні мотиви такої позиції Я.Оренштайна. З тексту чітко випливає розуміння того, що проукраїнська позиція видавця (а Яків Оренштайн позиціонується у громадській свідомості саме так) зумовлена не тільки і не стільки його патріотичними почуваннями, а й (може – й головню) більш зрозумілими для представників цього етносу власними не благодійними інтересами.

Зрештою, наголосимо ще раз. Це наше сприйняття Якова Оренштайна, сформоване під впливом праці Івана Монолатія. Воно явно не тотожне баченню дослідника. А останній, вважаємо, і домагався того, щоб кожен читач уклав саме свою візію життєвого образу «Вічного жида з Коломиї».

До речі, сміливе вживання автором вислову «жид» говорить не тільки про таку його позицію. Адже завжди знайдеться хтось, хто шукатиме в роботах такого типу проявів ентофобій чи щось подібного. Це свідчення глибоко професійного підходу, використання термінів і понять у їх історичному контексті. Адже пам'ятаємо статтю пересічного читача «Покутського вісника», який висловлював у 1919 році вдячність українській владі ЗОУНР, яка називала представників його народу «Жидами», а не «євреями», як на Великій Україні. Він був переконаний у неможливості організації єврейських погромів в краї українською владою, як це мало місце в іншій частині держави, де їх, жидів, зневажливо називали євреями.

Насамкінець, слід сказати кілька слів і про саме видання. Як і всі книги Івана Монолатія, що побачили світ у видавництві «Лілея-НВ» ця не є виключенням щодо дизайну, простоти та інтелігентної вишуканості. Підібрані в гаму кольори, шрифт, макетування справляють враження солідності і вагомості. Цупкий і водночас природного кольору папір дещо зістарює монографію, ніби спонтанно переносючи нас в ті часи, коли жив і працював її головний герой. Маленькі, але дуже потрібні деталі підкреслюють увагу видавця і автора книги до історичного часу: на внутрішніх сторонах палітурки у таблиці, що більше нагадує за формою відомість воєнно-революційної доби, відображено віхи життя

Якова Оренштайна. Ніби в пам'ять про нього на першій сторінці книги напис «Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна» та її автентична емблема.

Загалом, українська юдаїка, як і вся українська історична наука здобула нове видання не лише за часом появи, але і за змістом, і за методологією дослідження. Не маємо сумніву у швидкому поширенні праці серед зацікавлених читачів та й широкого загалу теж. Важливо, щоб тираж самої монографії міг бути значно більшим, адже хорошого історичного наукового читива має бути достатньо.

Великочий В. Нове слово в українській юдаїці // Карпатський край. – Івано-Франківськ, 2016. – № 1 (8). – С. 227–228.

Piotr Pałgan

(Ченстохова, Польща)

[...] Jestem pełen uznania dla Pańskiej pracy jako autora i pracy wydawnictwa – trzeba przyznać, że jest to piękne wydanie. Życzyłbym sobie, żeby prywatne wydawnictwa w Polsce pracowały na podobnym poziomie. Od razu zabrałem się też do czytania i jestem obecnie wraz z Orensztajnem w Berlinie, w 1919 r. Muszę przyznać, że bardzo zaciekała mnie Kołomyja.

Dla mnie Pańska książka jest jak wprowadzenie do kultury ukraińskiej początku XX w. Przyznam, że dotąd nieszczególnie się nią interesowałem i z większością nazwisk literatów i działaczy spotykam się po raz pierwszy. Użyte przez Pana Profesora cytaty świadczą o tym, że mieliście masę ciekawych pamiętnikarzy, dziennikarzy, pisarzy – można więc świetnie odtworzyć ukraińską perspektywę tych fascynujących lat. Jutro wrócę do lektury – jestem ciekaw, jak radził sobie wydawca i jego podopieczni z władzami II RP...

Друкується вперше

Максим Гон

(Рівне, Україна)

Значущість жанру історичної біографістики очевидна. Адже задля того, щоб пізнати ту чи ту епоху, недостатньо оперувати фактами й подіями. Її правдивому розумінню сприяють історії людей, їхні життєписи. І скоріше за все не так тих, котрі фігурують на шпальтах підручників чи монографій, як тих, хто не мав жодного шансу стати їхніми фігурантами. Йдеться про головних дієвих осіб історії – тих, хто «просто» чесно заробляв на прожиття, закохувався, «просто» виховував дітей,

піклувався про батьків... Ідеться, умовно кажучи, про «маленьку» людину.

Ці «маленькі» люди приречені на небуття. Їхнє щоденне життя, радості й муки, страждання й перемоги відходять у вічність не так з їхнім останнім подихом, як зі смертю їхніх близьких, тих, хто був з ними пліч-о-пліч і беріг пам'ять про своїх рідних, друзів, знайомих. Здається, єдина «місцина», де вони «резервують» собі місце за життя, – це історія повсякдення. Та, де фігурантом історії є не тільки знаний політик чи то винахідник. Її здебільшого невидимими героями є ті, кого означають дещо зневажливим словосполученням «прості люди», яке поволі закріпилося в лексиконі політиків сучасної України.

Чи можна назвати «простою людиною» Я. Оренштайна? За великим рахунком так. Він пересічний у тому, що, як і більшість його сусідів у невеликому містечку, де він народився й тривалий час проживав, «просто» чесно працював, виховував дітей... Водночас він виділяється на тлі епохи й політичних перипетій з-поміж тих, хто створив власний бізнес і став успішним бізнесменом. Його нетиповість, яка суперечила усталеним «канонам» епохи, власне ж – тенденціям у співжитті представників різних націй і віросповідань у Галичині, й спонукала І. Монолатія впродовж років, а можливо, й десятиліть відстежувати мандри свого земляка: обидва ж бо народилися в Коломиї. Можна припустити, що автор книжки, котрий має кілька сфер наукових інтересів, зокрема краєзнавство, був приречений зосередити увагу на одному зі своїх земляків.

Назва книжки, яку обрав І. Монолатій, попервах спантеличує, спонукає шукати відповідь на причини саме такого її формулювання. Продувати версії відповідей починаєш тоді, коли читаєш Монолатієв текст.

Можливо, саме численні поїдки Я. Оренштайна світом (зокрема до Німеччини, Канади і США) спонукали автора монографії назвати її саме так («Вічний жид з Коломиї»), використовуючи образ біблійного персонажа – Агасфера. А може, тому, що його герой – етнічний єврей. Така алюзія здається вдалішою відповіддю на запитання, яке я задав собі, отримавши текст майбутньої книжки: чому І. Монолатій, котрий останніми роками неабияк тяжіє до образності в доборі назв своїх праць, означив своє нове творіння, використовуючи образ Вічного жида? Та й чому взагалі авторові йдеться про послуговування одним із сюжетів Євангелія? Можливо, обрання саме такої назви монографії зумовлене тим, що й воно є біографічним за своєю «композицією»?

Книжка І. Монолатія нагадує мереживо, адже її архітектоніка своєрідна, нетипова для праць з царини біографістики: ті чи ті дані й сюжети з життя Я. Оренштайна, його діяльності він висвітлює на тлі епохи. Неначе в калейдоскопі, змінюються держави (Австро-Угорщина, Західноукраїнська Народна Республіка, Друга Річ Посполита, Німеччина), в яких за велінням історії довелося жити героєві книжки. Одночасно автор цілком слушно висвітлює різні сюжети тогочасних реалій: розмірковує над питаннями етнічної ідентичності, дає можливість читачеві наблизитися до «ритмів життя» міст Галичини й Європи загалом, де довелося бувати головному героєві його дослідження, висвітлює резонансні події суспільно-політичного життя тощо. Така авторова стратегія спонукає подумки мандрувати разом з Я. Оренштайном у реаліях кінця XIX ст. – початку 1940-х рр. і, правду кажучи, співчувати йому: стільки перипетій в одному житті та його трагічне завершення...

«Оренштайнова Коломия», як означає її автор книжки, постає на фоні далекої ретроспективи – часу, коли зафіксовано перші згадки про перебування євреїв у цьому місті. Їхні контакти із «зовнішнім світом» упродовж сторіч в інтерпретації І. Монолатія означені «поетикою діалогу». Вочевидь неоднозначного й непростого. Адже юдеї повсякчас самоізолювалися у власному середовищі й контактували з «чужими» головню в ділових справах. Їхній стиль поведінки й життєдіяльності здебільшого вибудовував мури нерозуміння поміж юдеями й християнами. Так було аж до часу, коли цей своєрідний світ зник унаслідок злочину Голокосту.

На тлі буремних подій кінця XIX – початку XX ст., у час, коли в містах Галичини помітні позиції займали євреї і почала знаходити своїх прибічників сіоністська ідея, відбувається становлення особистості юного Якова Оренштайна. Розмірковуючи над його світосприйняттям, тим, як він визначив своє місце в поліконфесійному середовищі, автор подає свого героя як типовий витвір того середовища, в якому йому судилося прийти на світ Божий, адже вже з цього часу він намагався бути «своїм» серед «чужих». Таке авторове судження цілком слушне. Адже різні етноконфесійні спільноти в той час, сказати б, самоізолювалися, а тому життєпис кожного з етнофорів був, з одного боку, буттям у лоні власного етнічного «гетто», а з другого – існуванням у містах, де пліч-о-пліч жили й здебільшого хаотично (за винятком професійних контактів) взаємодіяли представники різних самостей.

Тому й не дивно, що, шукаючи шляхи інтеграції у вже заповнений іншими видавцями книжковий ринок, пошукуючи потенційного чита-

ча, Я. Оренштайн попервах спробував знайти його з-поміж поляків. Дещо пізніше він переорієнтовується на українського покупця. Можливо, тому, що усвідомив: в умовах популяризації української національної ідеї просування на ринку літератури мовою народу, який відчуває спрагу за красним письменством, є запорукою його успіху. Власне, український проект не був його винаходом, радше – своєчасною реакцією бізнесмена на запит, який виник у лоні нечисленної інтелігенції Коломиї. Враховуючи ж соціально-економічне становище українців Галичини, Я. Оренштайн визначив іншу запоруку успіху свого бізнес-проекту: його друковані видання мали бути дешеві, отже – доступні для потенційних читачів.

Чи коригують ці факти оцінку ролі Я. Оренштайна в українській справі? Та й чи прилучився видавець до зміцнення національної свідомості етнічної більшості мешканців Східної Галичини? Думається, відповідь на це запитання має бути позитивна. Щоб не шукати зайвих аргументів на доказ цього судження, обмежмося тим, що зусиллями видавця створено канал комунікації, який сприяв єднанню «своїх» уже не тільки релігійними канонами, але й спільними для них ідеалами й цінностями, котрі продукували письменники. А що він мав з цього прибутку – закономірний «ефект» вдалого бізнес-проекту.

Подорожі Я. Оренштайна зумовлювалися різними причинами. Передусім – бізнес-інтересами, пошуком оптимальних умов для організації книгодрукування й збуту виробленої продукції. Він гідно продовжує справу предків, котрі здавна зайняли своє місце в цій сфері економіки. Водночас причини його мандрів – політичні. Одні зумовлені тим, що, видаючи книжки українською мовою, він де-факто підтримав українську національну справу й згодом, коли Галичина стала складовою частиною Другої Речі Посполитої, мав імідж політично неблагонадійного. Політичні мотиви, чому книговидавець змінив місце проживання, зумовлені й іншим – приходом до влади в Німеччині, де він оселився, НСДАП, масштабною дискримінацією в Третью Рейху євреїв. Наступ на них і як наслідок повернення Я. Оренштайна до Польщі – чергова сторінка його одиссеї. Тієї причини, яку визначають пожиттєвим (не)свідомим полоном індивіда в культурі, яку він успадкував від батьків. У цьому контексті книговидавець справді Вічний жид, котрий приречений на постійні мандри.

Цей фатум, недолю, що зумовлювалася тим, як «чужі» стереотипно сприймали іншості, її неприйняттям, він спільно з євреями Галичини пізнав значно раніше – у часи Першої світової війни. Шукаючи вихід із

ситуації, що виникла внаслідок дій окупаційної влади, Я. Оренштайн маневрує (видає кілька книжок російською мовою), що не рятує його від фінансових збитків, а водночас негативно відображається на його іміджі як члена єврейської общини. Все це ніби формує загальне тло, на якому конструюватиметься його доля. Його організаційний талант і підприємницький дух сприятимуть реалізації успішних бізнес-проектів, що водночас не забезпечить його від долі вічного скитальця. Його мандри в пошуку місця, де можна було б реалізувати свої задуми й, зрештою, спокійно жити, припиняться тільки тоді, коли простір пересування євреїв буде обмежено волею злочинців у гетто численних міст (у випадку головного протагоніста книжки – Варшави). Згодом і цього окрайка простору з погляду нацистів буде забагато для тих, хто, як вони вважали, виконував всуціль негативну роль у житті суспільства. Як наслідок – євреїв позбавлять права на існування взагалі. Направду вічна спокута...

Від небуття, забуття, непам'яті Я. Оренштайна рятує не його вимушена участь в гучних політичних процесах (властиво – справі С. Штайгера), не його знайомство з представниками українського літературного середовища і політиками, а його видавничу діяльність. Оскільки ж, розмірковує І. Монолатій, «...досі всіх документальних свідчень про Оренштайнове життя і його добу не знайдено, він як той Агасфер і далі блукатиме світом у своїх друках – поштових картках, брошурах, елегантних томиках «Загальної бібліотеки», книжкових та нотних виданнях «Української накладні».

Читаючи книжку І. Монолатія, ми маємо можливість опосередковано пізнати внутрішній світ і навіть, сказати б, автопортрет тих, хто неначе під мікроскопом вивчає життєпис конкретної людини. Принаймні автор Оренштайнового життєпису чи то свідомо, чи то ні відкриває своє амплу: він не тільки по крихтах відтворює життя протагоніста, але й позиціонує біографів, а отже, й себе як повістяра, детектива, психолога, а водночас – «оповідача-демаскатора, такого собі викривача» і навіть «мовця мертвих» та «вартового пам'яті».

Ці ролі, намагання зусібіч вивчити видавничу діяльність Я. Оренштайна та його політичну позицію, життя конкретної людини загалом зумовлюють архітектоніку Монолатієвої праці. Головним структурним елементом книжки є оповідь, що й визначає її жанрову особливість.

Мандруючи в сюжетах біографії Я. Оренштайна, подумки шукаєш тих євреїв Галичини, котрі в той чи той спосіб прислужилися українській національній справі. Згадується передусім Ізраель Вальдман –

інший син галицької землі, котрий став символом тих євреїв, що в час державотворення осені 1918 – літа 1919 рр. підтримали українців. А поруч з ним – Соломон Ляйнберг, який очолював «Жидівський пробоевий курінь», що воював з поляками на боці Української галицької армії. У такий спосіб вибудовуєш такий собі пантеон євреїв-українофілів, прибічників української національної справи. Тому вишукана Оренштайна українська мова, глибинне знання української літератури, як і його видання у різні роки найвідоміших творів і поезій українських письменників та поетів (зокрема творів Т. Шевченка), репродукцій українського портретного живопису, академічного малярства тощо, його контакти з українськими видавництвами, знаними політиками доби національної революції 1917–1921 рр., зрештою – призначення представником Міністерства освіти для реалізації видавничих справ у тогочасних процесах державотворення й «український, згідно з оцінкою Л. Биковського, національно-державний конструктивний світогляд» – аргументи для особливої оцінки книгодрукаря на тлі українсько-єврейських взаємин у Галичині.

Тому якимось болісно сприймаються авторові думки про те, що сам Я. Оренштайн друкував українські книжки не внаслідок своїх політичних переконань, а лише тому, що знайшов вигідну нішу на книжковому ринку. Ту, де можна було заробити пристойні гроші.

Такі судження викликають якщо не внутрішній спротив, то своєрідне розчарування. Тим паче, що автор позиціонує Я. Оренштайна як людину, котра витворила феномен коломийської філокартії, а згодом продукувала українською мовою найкращі зразки національного й зарубіжного письменства, заснувала бібліотеку й книгарню; цитує слова члена Української військової організації, знаного історика З. Книша про те, що «Оренштайн – це був український патріот»; використовує судження відомого бібліографа Л. Биковського, який назвав єврей-книгодрукаря «видатним українським національним діячем». Ба більше: у підзаголовку книжки І. Монолатій називає Я. Оренштайна «українцем» Мойсеевого віровизнання. Ця розпука зумовлена тим, що в непростих сюжетах українсько-єврейських взаємин у Галичині новітнього часу так хочеться знайти нові постаті, які символізуватимуть порозуміння й співпрацю. І. Монолатій позбавляє читача такої можливості. Проте розчарування компенсується іншим судженням: учений не спокусився можливістю персоніфікувати ще одного прибічника української справи. У цьому ракурсі він справді постає в ролі викривача, того, хто свідомо чи ні ніби докоряє обраному протагоністові за те, що

визначальним мотивом його діяльності була не політична симпатія до прагнень українців звести свою національну державу, не українофільство, а «банальні» бізнес-інтереси.

У цьому протиборстві суджень, що виникають при читанні праці І. Монолатія, виринає й міркування про те, що він міг би бодай якимось «реабілітувати» політичний імідж Я. Оренштайна, оскільки, керуючись законами економічної конкуренції, останній все ж опосередковано прилучився до української справи. У царині книгодрукування початку ХХ ст. це взагалі винятковий приклад. Адже видавець красного письменства українською мовою не був асимільованим євреєм, дотримувався національних традицій; у лихоліття Другої світової війни він відмовився від допомоги друзів, котрі сприяли йому уникати переслідувань окупантів, і добровільно приєднався до одноплемінників, які поневірилися у варшавському гетто. Кількома десятиліттями раніше, у час, коли самі євреї мріяли про відродження своєї національної держави в Палестині, Я. Оренштайн друкував книги не мовою їдиш, не івритом, не ті, що мали б сприяти формуванню духу боротьби серед «своїх», а українською. Чи то «парадокс» життєвої історії головного героя книжки (до слова, І. Монолатій не дорікає цим Я. Оренштайнові, вочевидь сприймаючи його «українофільство» як належне й стримуючись у критиці за те, що він не популяризував національну літературу єврейськими мовами), чи це одна з моделей руху назустріч одні одним представників різних націй у поліетнічному просторі? У добу, коли одні й другі марили ідеями національних держав.

Оренштайна доля-недоля промовиста, оповідає сама за себе. У часи, коли самість людини була її спадковим тавром для навколишнього середовища, а суспільство ранжувалося на «кращих» і «гірших» за критеріями віросповідання й національності, коли політичні симпатії й переконання були підставою для клеймування в неблагонадійності, а принципи толерантності і плюралізму тільки пробивали собі дорогу, він, як і мільйони інших представників тих націй, котрі ще не побудували своїх національних держав, був приречений маневрувати, шукати шляхів інтеграції в соціокультурний простір тих «чужих», які стали титульними націями новоутворених держав. За таких реалій будь-яке «фільство» не гарантувало впевненості в завтрашньому дні. Його не запевняли ні підприємницький талант, ні працелюбство. «Пересічна» людина ставала билинкою, котру підносило догори й кидало на землю мейнстрімами політичних перипетій, етнічних чи то релігійних упреждень політичних еліт. Щогірше, Оренштайнові довелося жити

в добу тоталітаризмів. А для таких режимів життя людини не є ані міркою, ані каноном чи то даром Всевишнього.

Я. Оренштайн поділив долю своїх одноплемінників. Його тривалі мандри в пошуку бізнесового успіху й життєвого спокою завершилися далеко від рідного дому, були перервані волею злочинців, котрі запроторили його в гетто Варшави. Вирватися з-за мурів ув'язнення для дальших мандрів йому не судилося.

Сьогодні пам'ять про українофіла Якова Оренштайна оберігають фахівці-науковці. А що не менш важливо – його рідне місто, одну з вулиць якого названо іменем книгодрукаря. Міцним форпостом задля його буття в пам'яті є й книжка, що вийшла з-під пера його земляка Івана Монолатія. Її можна образно уявити розлогою епітафією на неіснуючій мацеві – надмогильному камені, якого внаслідок незнаного місця поховання Якова Оренштайна немає й понині...

Гон М. *Яків Оренштайн: історія повсякдення «простої» людини в мандрах // Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ; Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2015. – С. 433–438.*

Metropolia versus Peripheria. Studia nad etno- i geopolityką dawnych Kresów Wschodnich I Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX wieku.

– Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, 2015. – 432 s.

Arkadiusz Adamczyk

(Лодзь, Польща)

Кwestia uwrażliwienia na etniczne odmienności, widoczne w procesie budowy i rozwoju form życia narodów na obszarze dawnych Kresów Wschodnich Pierwszej Rzeczypospolitej uaktywniły immanentny składnik etniczności, jakim niewątpliwie pozostaje tożsamość narodowa. Procesy konsolidacyjne, zachodzące na obszarze polietnicznym, podlegającym uwarunkowaniom historycznym i geograficznym, w których ważną rolę odgrywała tożsamość narodowa nawet w dniu dzisiejszym determinują dynamikę życia społecznego. Widocznie na przełomie XIX i XX wieku zaostrzenie stosunków między narodami zamieszkałymi na terytorium Kresów wygenerowało poważny problem zarówno dla państw przeżywających dziś głęboki kryzys społecznoekonomiczny, jak i dla krajów względnie „spokojnych”, które ominęły

społeczne i polityczne turbulencje o podłożu narodowym. Dlatego poszukiwania czynników łągodzących sprzeczności międzyetniczne mają wielkie znaczenie zarówno dla kierunkowego rozwoju badań naukowych, jak i decyzji polityków.

Tożsamość etniczna już dawno została uznana za najpotężniejszą formę samookreślenia się jednostki, co więcej, nadal odgrywa istotną rolę w procesie politycznym. Wymusza to na nas analizę tegoż procesu w kontekście etnicznym, zwłaszcza prześledzenie powstania etnicznych podmiotów politycznych oraz ochronę przez nich praw grupowych. Przełom XIX i XX w. charakteryzował się przemianą paradygmatu w etnonarodowej polityce państw Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej. Kluczową rolę dla zrozumienia trudnych mechanizmów relacji w wieloetnicznym środowisku odgrywa wiedza o instytucjonalizacji oraz działalności etnicznych podmiotów politycznych, które miały miejsce w przeszłości. Poczynając od XIX w., wspólnoty etnonarodowe stały się (wraz z klasami społecznymi) głównymi uczestnikami procesu politycznego, zaś od II połowy lat 60. XIX w. możemy o nich mówić jako o podstawowych podmiotach stosunków politycznych.

Taki status quo określa imperatyw zdefiniowania katalizatorów politycznej aktywności różnoprawnych wspólnot, analizy ich instytucjonalizacji oraz doświadczenia w obronie interesów grupowych. Zadanie to wydaje się być szczególnie aktualne, jeśli uwzględnić fakt, że ogromne – pod względem terytorialnym – i niejednorodne etnicznie imperia przełomu XIX i XX w. prezentowały różne strategie w dziedzinie polityki etnonarodowej. Co więcej, proces polityczny w tych państwach był wypadkową wielu różnowektorowych zmian – globalnych, subnarodowych (regionalnych) i lokalnych. Dlatego też system polityczny Austro-Węgier powinien być rozpatrywany z uwzględnieniem działalności różnoprawnych etnicznych podmiotów politycznych. Ponieważ procesy polityczne przejawiały się również na poziomie prowincji, które tworzyły makroelementy państwa na poziomie regionalnym, zwłaszcza w Galicji i na Bukowinie, to poziom ten znacząco wpływał na ogólnopaństwowe procesy polityczne oraz instytucje i na odwrót. A zatem badania nad aspektem etnicznym procesów instytucjonalnych w Austro-Węgrzech nabierają znaczenia na skutek alternatywności ogólnopaństwowych procesów integracyjnych.

Szczególnie istotna jest analiza doświadczenia stosunków pomiędzy etnonarodami a państwem jako specyficznym podmiotem politycznym, duże znaczenie mają też badania nad mobilizacją etniczności, a także nad ochroną praw grupowych przez etniczne podmioty polityczne. Tak więc wspólnoty: ukraińska, polska, żydowska, niemiecka oraz rumuńska w Przedlitawii –

składowej wielonarodowego cesarstwa Habsburgów – były jednymi z największych i stały się aktywnymi uczestnikami stosunków etnonarodowych w okresie od drugiej połowy XIX w. do początku XX stulecia. Obiektywna analiza polityki etnonarodowej tego okresu świadczy o tym, że w większości wypadków pojawienie się instytucji politycznych stało się źródłem konstruktywnego tworzenia państwowości, postępu, unowocześnienia społeczeństwa według zasad demokratycznych oraz jego awansu kulturowego. Ponieważ stosunki pomiędzy podmiotami sfery etnopolitycznej, w zależności od ich statusu i charakteru, jednoczyły potencjał konstruktywny i niebezpieczeństwo destabilizacji, to – charakteryzując konieczność ich optymalizacji – ważnymi wydają się być badania z jednej strony nad rolą i miejscem państwa w instytucjonalizacji oraz działalności etnicznych podmiotów politycznych, z drugiej – formalizacji przez państwo aktywności politycznej obywateli w warunkach wieloetnicznego społeczeństwa.

Tak więc obiektem badań, podejmowanych w tej monografii, stały się procesy polityczne, zachodzące na dawnych Kresach Wschodnich I Rzeczypospolitej (do początku I wojny światowej), związane z konsolidacją państwa oraz wspólnot etnowyznaniowych, tworzenie przez te ostatnie podmiotów politycznych, których działalność – w celu ochrony praw i interesów grup – określała specyfikę oraz tendencję w uprawianiu polityki publicznej.

W monografii Iwana Monolatiego, na podstawie analizy procesów instytucjonalizacyjnych w sferze geo- i etnopolityki, dotyczącej ochrony praw oraz potrzeb etnicznych podmiotów politycznych na dawnych Kresach I Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX w., przeprowadzono kompleksowe badania działalności etnicznych podmiotów politycznych Austro-Węgier na przykładzie Galicji i Bukowiny. W niniejszej pracy przeanalizowano również specyfikę politycznej mobilizacji etniczności w Austro-Węgrzech; scharakteryzowano aktywność podmiotów politycznych – Ukraińców, Polaków, Żydów, Niemców oraz Rumunów – w procesie wyborczym, która to aktywność miała bezpośredni wpływ na ich wewnętrzną instytucjonalizację. Udowodniono również, że instrumentem wewnątrzgrupowej integracji były partie, z których jedne powstały w środowisku dominujących etnosów i chroniły interesy państwa, inne zaś jednoczyły etnofory z grona mniejszości etnicznych i starały się chronić swoich popleczników przed dyktatem tych pierwszych. Monografia wyjaśnia także osobliwości aktywności politycznej Ukraińców, Polaków, Rumunów oraz napływowych wspólnot w warunkach etniczacji polityki; autor udowodnił także wykorzystanie w jakości zróżnicowania ochrony praw grupowych, przez etniczne podmioty polityczne, szczególnych wariantów sprzeczności i konfliktów – irlandzkiego (strajków i bojkotów) oraz rosyj-

skiego (terroryzmu etnicznego) modelu. Praca przedstawia również wykorzystywanie wyborczej przemocy jako jedną z determinant, korelujących relacje etnokonfliktowe; w monografii przeanalizowano cechy ochrony praw grupowych poprzez wyodrębnienie sprzeczności na gruncie politycznym, gospodarczym oraz pomiędzy poszczególnymi systemami wartości, a także cechy kompromisów i konsensusów równo- oraz różnoprawnych grup. Kierując się ideą konsensusu na poziomie polityki, zaproponowano traktowanie etnopolitycznego zachowania Żydów, w kwestii wprowadzenia narodowego katastru, przede wszystkim w sprawie kurii żydowskiej, jako antykonsensusu wobec rządu, władzy/państwa; zaproponowano także autorską analizę natury kompromisów międzyetnicznych w Austro-Węgrzech; wyodrębniono kompromisy galicyjski i bukowiński jako zjawiska odzwierciedlające sens inicjatyw, podejmowanych przez etnonarodowe wspólnoty w celu ochrony myślenia na poziomie regionalnym. Monografia udowadnia również zasadność wykorzystywania, wraz z pojęciem zgoda bukowińska, terminu bukowiński paradoks – sytuacji etnopolitycznej, w warunkach której etniczne podmioty polityczne, na znak protestu, dystansują się od podjęcia decyzji dotyczących spraw społecznego rozwoju regionu; zaproponowano dokonanie integracji działalności podmiotów etnicznych, które tworzą i rozpowszechniają etniczne wartości i symbole za pomocą druku jako realizację funkcji symbolicznej elity; ugruntowano zasadność wyodrębnienia w kulturze relacji międzyetnicznych rodzaju człowieka zmarginalizowanego, który przewidywał akumulację/przekazanie przez kultury etniczne pewnego doświadczenia poprzez działalność etnicznych podmiotów politycznych. Książka prezentuje przyczyny formowania się i funkcjonowania nieformalnego, etnicznego, politycznego przywództwa, aktywnej politycznej kultury, która przeciwstawiała się ustalonym, konkurencyjno-konfliktowym tradycjom aktywności politycznej według stereotypów rywalizującego myślenia podmiotów etnicznych.

Monografia pogłębia retrospektywę komponentu analizy instytucjonalnych procesów w sferze geo- i etnopolityki cesarstwa; proponuje także wnioski o trwałości teorii racjonalnego wyboru na przykładzie konkretnego procesu politycznego. Zgodnie z nim każdy podmiot polityczny dąży do osiągnięcia wymarzonych celów poprzez wykorzystanie najpełniejszej informacji z dołączeniem minimalnych, ale dostępnych, zasobów. Co więcej, autor rozwija myśl o konkurencyjnym formacie działalności etnicznych podmiotów politycznych, a także o współzależnościach między etniczną strukturą zawodową a granicami społecznego rozgraniczenia. Praca zawiera też twierdzenia o tym, że ważnym, instytucyjnym mechanizmem wchodzenia etnoforów do

strefy władzy jest czynnik zmiany ich statusu społecznego – uznania przez nich prawa do narodowej samodzielności; określone poglądy o tym, że katalizatory konfliktów etnopolitycznych kryły się nie tylko w sporach, które pojawiały się na skutek bezpośrednich relacji, ale też w metodach stosowanych przez uczestników międzyetnicznych sprzeczności i konfliktów; autor podkreśla także rolę inteligencji jako promotora kultury politycznej w łonie etnonarodu, do którego przynależała.

W niniejszych badaniach przedstawiono wnioski o specyfice tworzenia, funkcjonowania oraz ewolucji aktywności politycznej obywateli z pozycji analizy cyklu wyborczego jako procesu od wyborów do wyborów. W pracy znajdują się stwierdzenia o niekontrolowanym reżimie wobec podmiotów kampanii wyborczej jako sytuacji, w której jedna (lub więcej) słaba grupa podporządkowuje się dominującej albo koalicji silniejszych, co też potwierdza wyniki wyborów parlamentarnych w Austro-Węgrzech; autor przedstawia wnioski o tym, że w razie sztucznego zwycięstwa w wyborach źródłem przemocy staje się większość – świadczyć to ma z kolei o sztucznym podziale Ukraińców i/albo o osobliwościach systemu wyborczego. Monografia przedstawia również sądy o przedsiębiorstwie etnicznym jako o czynniku konfliktogennym, który przejawia się w formach oraz metodach organizacyjnych walki między etnoforami o ziemię, dominację na wsiach i w miastach regionu w sferze handlu i rzemiosła. Całość uzupełniają rozważania o tym, że grupa, która włada szeregiem statusowych właściwości, zajmujących różne miejsce w statusowych hierarchiach, jest skłonna do przejawiania niezadowolenia i skłonna do wszczynania konfliktów.

Stąd też zaprezentowane tezy oraz uogólnienia, zawarte w pracy Iwana Monolatiego winny służyć rozbudzeniu dyskusji toczonej w gronie historyków i politologów. Zaprezentowane w monografii ustalenia mogą stanowić również narzędzie służące celom praktycznym, m. in. wykorzystaniu zastosowaniu doświadczeń współistnienia międzyetnicznego w zamkniętej przestrzeni geograficznej i przeniesieniu tych doświadczeń poza wymiar lokalny na przestrzeń regionalną, subregionalną i międzynarodową.

Z recenzji wydawniczej

2014

Місто без властивостей. Коломийська fuga Великої війни.

– Івано-Франківськ: Лілея-НВ; Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2014. – 224 с.

Петро Долганов, Максим Гон

(Рівне, Україна)

Історіописання у посттоталітарній державі майже завжди виконує надважливу політичну функцію ідеологічної деколонізації пам'яті – її звільнення від амнезії тоталітарного минулого, що штучно нав'язувалася з метою індокринатії ідеологічних цінностей. Україна в цьому контексті не є винятком. Вже у 1990-х рр. спостерігався сплеск історичних досліджень, спрямованих на продовження формування національної концепції минулого й подолання низки «білих плям», породжених історичною політикою СРСР. Несформованість національної візії історії України цілком закономірно зумовила україноцентризм цих перших проб в українській історіографії, їх ексклюзивний характер, який призводив до штучного виключення з нашого минулого низки непанівних за нових реалій етнічних груп (поляків, євреїв, німців тощо). Однак станом на сьогодні чітко окреслюється тенденція до подолання цього посттоталітарного синдрому надмірного україноцентризму. Поява книги І. Монолатія «Місто без властивостей. Коломийська fuga Великої війни» йде в руслі нового мейнстріму переходу від ексклюзивної моделі історіописання до інклюзивної, яка супроводжується поступовим доланням амнезії на поліетнічне минуле країни.

Сьогодні серед інтелектуального істеблішменту держави все частіше лунають заклики до написання нової історії міст і сіл України, яка правдивіше відобразила б низку навмисно замовчених у радянському аналозі моментів регіонального минулого. У контексті означеного вище варто пригадати той факт, що п'ять років назад, рецензуючи іншу книгу, присвячену історії Коломиї, І. Монолатій зазначав: «Звісно, що мені як читачеві й досліднику хотілося більше дізнатися ще й про інший, неукраїнський (польський, жидівський, німецький) сегмент коломийської історії міжвоєнної... Незважаючи на це, мусимо пам'ятати: нова книжка С. Андріішина – україноцентрична, але вже ніяк не коломиєцентрична (як це, зазвичай, трапляється). І певним є те, що така праця має право на існування в умовах українського краєзнавства, яке мусить

самоочиститися від псевдоісторій, переписаних під ідеологічний шаблон *Історії міст і сіл Української РСР для Енциклопедії сучасної України*.

Думається, поява нової книги автора і є інтелектуальною рефлексією, втіленням попереднього задуму написання історії одного зі східно-галицьких міст у контексті полікультурної парадигми. Адже місто, яке постає на сторінках книги І. Монолатія, є соціокультурним простором поліетнічних сегментів, що у досліджуваному хронотопі (три російські окупації Коломиї у період Першої світової війни) було його іманентною властивістю. Східна Галичина на початку ХХ ст. була особливим соціокультурним простором. В умовах етнокультурного поділу праці та жорсткої соціальної ієрархії існував світ, в якому просторова близькість та епізодичні політичні й економічні комунікації супроводжувалися існуванням значної культурної дистанції між етнічними групами, що прагнули до збереження/досягнення самодостатності. Поступове входження в епоху політичних ідеологій все більше посилювало конкуренцію між ними за дефіцитні ресурси, яка, однак, ще не набрала надміру конфліктних форм: складна система міжетнічних відносин у синергетичному сенсі виявляла здатність до саморегуляції.

Однак на цей особливий поліетнічний простір очікувала катастрофічна точка біфуркації – геополітичні виклики, адекватної відповіді на які він так і не зміг дати. Саме одному із цих викликів присвячено книгу І. Монолатія. «Місто без властивостей» – це історія Коломиї в умовах трьох російських окупацій, що мали місце у 1914–1917 рр. Перша світова війна для Коломиї, як і для інших міст Східної Галичини, не була чимось закономірним, що впливало з природи їх внутрішнього суспільно-політичного розвитку. Радше навпаки – це було безапеляційне втручання зовнішніх чинників у, хай і не зовсім спокійне, але цілком розмірене життя мешканців регіону. Занурений у власну «війну» – сусідські чвари «своїх» та «чужих» – полікультурний світ міста несподівано сколихнувся від вторгнення у своє життя Великої війни, на фоні якої місцеві негаразди мали б виявитися незначними буденними проблемами. Але чи усвідомлювали це мешканці міста? Чи змогли консолідуватися перед обличчям зовнішньої загрози «свої» та «чужі»? Як демонструє книга І. Монолатія, цього не сталося. В умовах окупації російською армією мешканці Коломиї (третього за чисельністю та вагою міста Східної Галичини) намагалися продовжувати жити своїм життям, вдаючись до «тимчасової» (як тоді здавалося) втечі, різних форм пристосування або відкритого чи пасивного опору новій владі (с. 13).

При цьому представники різних етнічних груп «не забували» і про власні чвари. Зокрема, далися взнаки пасивно підбурювані антисемітською російською владою антиєврейські настрої серед населення міста (с. 61, 67, 107). Колаборація з метою поквитатися з особистими ворогами – це прикре, але далеко не унікальне явище – шкодило інтересам не лише єврейської, але й усіх інших етнічних громад міста. Граючи на міжетнічних суперечностях, окупаційний режим вдавався до старої добре відомої формули «divide et impera».

Не демонстрували схильності до консолідації перед викликом зовнішньої загрози і представники політичного істеблішменту різних етнічних груп. Це промовисто засвідчують невдалі спроби обрати магістрат міста у 1917 р., які переросли у справжню міжнаціональну конфронтацію. Намагання застосувати елементи того, що згодом А. Лейпхарт визначить як «консоціативна демократія», – сформувати магістрат міста на засадах міжнаціонального пропорційного представництва – раз у раз завершувалося невдачею і взаємною критикою українців, поляків та євреїв (с. 169–172). Ієрархізований та розділений традиційний соціум Східної Галичини не володів достатніми консолідуючими потенціями. На сторінках книги «Місто без властивостей» також постає цікава палітра соціального життя мешканців Коломиї в умовах російських окупацій. Низка соціальних сюжетів емпірично потверджує теоретичні висновки соціальної психології – в умовах війни люди намагаються по можливості зберігати стиль життя мирного часу (створюють сім'ї, ворогують, товаришують, беруть участь у культурних подіях міста тощо). Як свідчення останнього – функціонування у Коломиї польської й української театральних труп, кількох кінотеатрів та інших розважальних закладів (с. 144–145). Все ж попри останнє, Коломия зазнала непоправних втрат від Першої світової війни. Як наслідок – третє за значенням місто Східної Галичини перетворилося в один із багатьох повітових центрів регіону, лише частково зберігши власні мультикультурні властивості. Це був перший крок до втрати Коломиєю, як і більшістю східногалицьких міст, своєї іманентної сутності. За словами І. Монолатія: «Зникло місто для всіх коломиїців. Зникли свої поляки і євреї, німці, вірмени та англійці, натомість з'явилися чужі росіяни і зросійщені українці. З цього часу головним запитанням, яке збурило мізки коломиїців, стало «Коломия – місто для кого?» (с. 209–210).

Інший виклик епохи «осколки Габсбурзької цивілізації» у Східній Галичині вже не змогли пережити навіть у понівеченому вигляді. Йдеться про масштабні соціально-політичні експерименти, плацдармом для

реалізації яких стали міста регіону у міжвоєнний період та в умовах Другої світової війни. Його полікультурне обличчя було суттєво підірване спробою втілення у Другій Речі Посполитій націоналізаційного соціально-політичного проекту, який не надто толерував поліетнічність та полікультурність. Остаточне ж знищення поліетнічного обличчя міст Східної Галичини відбулося вже в рамках реалізації більш глобальних соціально-політичних експериментів і здійснюваних злочинів – нацистського та комуністичного. Саме їхня тоталітарна політика соціальної інженерії та воєнне зіткнення між ними стали справжньою катастрофою для полікультурного простору східногалицьких міст.

Тому праця І. Монолатія є спробою історичної реконструкції, своєрідним «симулякром» одного із сегментів «цивілізації» габсбурзької Галичини, яку вже назавжди втрачено.

Долганов П., Гон М. Історичні симулякри: спроба повернення до втраченого світу поліетнічної Галичини // Панорама політологічних студій. – Вип. 13. – Рівне, 2015. – С. 304–306.

Володимир Великочий
(Івано-Франківськ, Україна)

Робітня кожного фахового історика – місце утаємничене, недоступне для загального огляду. В ньому відбувається доволі сентиментальний процес творення, під час якого автор намагається абсолютно щиро і відверто відкрити майбутньому читачеві те, що, на його думку, було в минулому. Більше того, цей процес є майже інтимним явищем, адже в дослідженні подій і процесів вчений використовує лише йому притаманні принципи і прийоми, які заставляють заговорити мовчазні документи. В цьому процесі він знову ж використовує лише йому властиві доторки до фактів, цифр, статистики, які сукупно витворюють улюблене тіло Кліо. Як кожний закоханий, професійний історик бачить у своєму ніжному творінні найкращі риси, які дозволяють йому знову і знову захоуватися в саму епоху, про яку пише.

Але водночас, він закохує у своє творіння і читача, який бере до рук його книгу. В цьому, власне, і особливості стосунків історика з тим, що він творить – вчений прагне донести до якомога ширшого загалу поділитися з ним красою і неповторністю того, в що залюблений. Саме через призму історика ми і пізнаємо минуле, складаємо собі уяву про нього.

Минуле може оживати... Маємо на увазі не лише схеми і таблиці, які містять якість статистичні, математичні, фактичні дані, на підставі

яких отримуємо механічну картину того, що відбувалося століття чи більше тому. Для кожного зацікавленого, хто намагається заглибитися в минуле, важливо не лише знати про хід явищ і процесів. Не менш важливо, вважаємо, відчувати історію на дотик, на смак, навіть на запах. А от як передати це скупими можливостями писемного джерела і є визначенням рівня професійної компетенції і майстерності самого автора.

Рецензована нова робота молодого, але вже знаного професора, академіка Академії наук вищої школи України Івана Монолатія є в цьому плані, без перебільшення, витвором мистецтва. «Місто без властивостей». Так скупі і водночас емко названо нове монографічне дослідження, присвячене історії другого за величиною міста Східної Галичини часів Першої світової війни, Великої Східноєвропейської і Української революцій, словом, часів воєнно-революційної доби, – Коломій.

Вже перший погляд на книгу дає підстави для роздумувань. Що має автор на увазі, коли пише про місто без властивостей? Що цікавого може бути у такого міста? І зрештою, як покутське місто Коломия, знане з часів докиївської Русі, в якому проживали десятки поколінь, а значить – кохали, страждали, вчиняли подвиги і зради, будували, створювали, торгували, писали, вчили, виготовляли, воювали – може бути без властивостей?

Підзаголовок книги «Коломійська fuga Великої війни» ніби штовхає на оперетковий стиль викладу чи опису, який априорі має бути зовсім не трагічним, ба, навіть не драматичним. А він зовсім «не в'яжеться» з безвластивістю іпостасю. Зміст роботи виконаний знову ж у стилі короткого опису опери чи балету, за класичним поділом на частини, властиві лише цьому виду мистецтва. Це одразу ніби наштовхує читача на те, що з перших сторінок монографії у створеному для нього шедевральному спектаклі з його персональної ложі відкриється неперевершена картина життя малого провінційного містечка, втягнутого у вир світових процесів. Той вир, який неминуче закрутить, захопить, вбере в себе і разом із собою приведе до кінця – кінця всього попереднього, того, що було до нього.

Книгу важко назвати занадто аналітичною. Але вона заставляє розмірковувати і думати. Її можна назвати систематизованою по роках і подіях, але вона має й людське обличчя. Адже за кожним наведеним фактом, документом – людські долі. Тут і пересічні коломиїці, і представники цісарської влади, і багаті підприємці, і звичайні селяни, і політичні та громадські діячі, і представниці однієї з найдревніших у світі професій. Перед нами постає історія побутування цілого міста, зі своїм

строкатим, поліетнічним світом. Галицько-покутського полісу, в якому доволі мирно (як правило) уживалися німці, поляки, українці, євреї, вірмени, цигани.

Іван Сергійович уміє підкреслити особливі властивості. Він неодноразово робив це у своїх попередніх працях: «Цісарська Коломия», «Разом або майже окремо», «Інші свої» та багатьох інших. Крізь усі ці праці червоною ниткою проходить ідея особливої атмосфери існування краю пограниччя – Покуття, з центром у Коломії. Краю, який був рідним для всіх тих, хто в ньому народився, проживав незалежно від національної приналежності. Більше того, кожен покутянин гордився своєю приналежністю до саме такого свого краю, не соромився витягати у потрібні моменти з кишені свого кіпцара слова і вирази польською, німецькою, українською чи на івриті. Але при цьому як правило толерантно ставився до гідності іншого свого: захоплювався польським журуком чи плячками, ходив у суботу до сусідської єврейської господи розпалити вогонь, відвідував вистави українського театру і носив цісарські бакенбарди на знак вияву пошани і приналежності до австро-угорської держави (при цьому часто представники всіх національностей, шанобливо привселюдно кланяючись портрету цісаря, тихцем ґанили його і його політику).

Зміст монографічного дослідження Івана Монолатія «Місто без властивостей. Коломийська fuga Великої війни» власне розкриває нам багатоманіття і різноплановість життя галицького містечка в часи Першої світової. Історію міста пограниччя через принципи і прийоми локальної історії, історії побуту, речознавства, психоісторії. Властиво, так нам видається, книга і написана для того, щоб розбурхати у кожного читача свою рецепцію минулого, пригадати збережені на ментальному рівні запахи бабусиноного обійстя, відтворити в пам'яті поживклі від часу світлини молодих, радісних, з грандіозними планами і непоборною жагою до осягнення неймовірного своїх далеких родичів.

Не слід навіть припускати, що автор ідеалізує цісарську Коломию. Ні, він просто намагається відтворити її такою, яка ожила в його наукових пошукуваннях: яскрава, неповторна, рідна, різноманітна, аристократична, полі- і, водночас, мононаціональна. Так, відчувається жаль за тим, що того міста вже немає. Тобто, Коломия, властиво, є. Але інша. Та, котра 1918 року втратила свої попередні особливості. Автор ніби фіксує цей момент, як рубіжний, визначальний.

Місто без властивостей... Кав'ярня, в якій так само заварюють каву, як і вчора, але пахне вона нині по-іншому і смакує не так. Бо немає того, що об'єднувало у гордості, у способі життя, навіть у зневазі.

Але кожен кінець – початок нового. Таким новим є для Коломії і коломиїців боротьба за утвердження власної національної державності і соборності, боротьба за право бути господарями на своїй землі. Нова Коломия матиме інші властивості. Може і не гірші, але інші...

Слід віддати належне видавцеві, Василеві Іваночку, який працюючи з професором Іваном Монолатієм вже тривалий час, навчився тонко відчувати його смаки та вподобання, розуміти його світобачення. Маю на увазі той факт, що навіть брати книгу до рук приємно і тепло. Вона сама по собі справляє враження частинки дорогого минулого, яку жодним чином не спіткає доля забуття чи тим більше, переплавлення у матеріал для іншого видання. Цю книгу хочеться мати у себе, як маленький шедевр, що передається у сімейному середовищі від покоління до покоління. Тверда палітурка зі стилізованим шкіряним корінцем створює враження монографії того часу, як і м'який та теплий на дотик друкарський папір, ще той, ніби старий, який мимохіть повертає нас у дитинство і наші спогади про спогади наших бабусь.

Переконаний, що кожен, хто хоча б триматиме у руках книгу Івана Монолатія «Місто без властивостей. Коломийська fuga Великої війни» створить для себе власне сприйняття того, цісарського минулого. Здається, автор так задумав, щоб зі сторінок книги до нас заговорили і посміхнулися наші прабабусі. Тепло, затишно, спокійно...

Великочий В. Властиво про «безвластивістне» місто // Карпатський край. – Івано-Франківськ, 2014. – № 2 (5). – С. 268–270.

Viribus Unitis? Dylematy (współ)istnienia narodów Galicji Habsburskiej. – Lublin: Ingvarr, 2013. – 220 s.

Ігор Набитович
(Люблін, Польща)

Problem stosunków międzyetnicznych i rozwój tożsamości etnicznej ma dzisiaj szczególne znaczenie w zakresie nauk humanistycznych i społecznych. Nie tak dawno mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej stanęli przed faktem poważnych zmian ich całościowego systemu bycia, gdyż polityczne życie ich krajów, oraz ich socjalno-kulturowe parametry, zostały zmienione radykalnie. Obywatele państw o zmienionym ustroju, jako podmioty życia społecznego, znaleźli się w pasie konfrontacji na przełomie czasu. A ich losy w świetle nowych koncepcji historycznych i politologicznych zaczęto traktować z uwzględnieniem zmian procesów etnicznych w warunkach transformacji społeczno-politycznych poprzez sprzeczności i konflikty w etnopolitycznej i narodowo-bytowej strefie.

Potrzeby etnicznego rozwoju narodów uaktywniły duchowy składnik etniczności – tożsamość narodową. Procesy wewnątrzetnicznej konsolidacji, w której ważną rolę odgrywa tożsamość narodowa, w dniu dzisiejszym determinują dynamikę życia społecznego w polietnicznych regionach. Spowodowane, przez powyższe, zaostrzenie stosunków międzyetnicznych przekształciło się w poważny problem zarówno dla państw przeżywających dziś głęboki kryzys społeczno-ekonomiczny, jak i dla krajów względnie „spokojnych” w tym sensie. Dlatego poszukiwania czynników łagodzących sprzeczności międzyetniczne mają wielkie znaczenie dla uczonych i polityków.

Stosunki międzyetniczne we współczesnej Ukrainie – państwie z polietniczną i wielowyznaniową ludnością – budzą obecnie wielkie zainteresowanie, nie tylko wśród badaczy ukraińskich ale i zagranicznych, a zwłaszcza polskich. Od głębokiego zrozumienia tych procesów zależy, w znacznej mierze, możliwość opracowania optymalnego modelu etnopolityki państwowej, skierowanej na normalizację, stabilizację oraz – w przyszłości – harmonizację stosunków międzyetnicznych na Ukrainie, zapewnienie wszelkich możliwości pełnowartościowego rozwoju społecznego i kulturowego ludności Ukrainy w jej kontaktach z cywilizacją europejską.

W ostatnich latach badaniom są poddawane przede wszystkim etnopolityczne, etnosocjalne oraz etnokulturalne aspekty stosunków i współpracy międzyetnicznej (zawierającej składniki takie jak międzyetniczne kontakty, związki, stosunki między przedstawicielami różnych środowisk etnicznych na poziomie grupowym oraz osobistym). Obserwowane są zwłaszcza kwestie dynamiki ruchu ludności, poziomu wykształcenia, statusu społecznego, działalności zawodowej, tożsamości etnicznej, znajomości języków, orientacji kulturowych i politycznych, zdolności do konfliktów i wzajemnej tolerancji różnych grup etnicznych ludności Ukrainy.

Badania międzydyscyplinarne takich procesów są bardzo potrzebne zarówno z naukowego, jak i ze światopoglądowego punktu widzenia. Z jednej strony pozwalają one przedstawić naukowo wielowiekowy proces kształtowania się i rozwoju na terenach Ukrainy całościowej i polikulturowej wspólnoty, o charakterystycznych i kontrowersyjnych zjawiskach wzajemnych stosunków, walki, konkurencji, wpływów wzajemnych, solidarności, współpracy, a z drugiej zaś – wyodrębnić osobliwości międzyetnicznego współdziałania w kontekście procesów politycznych. Rozważania w zakresie tej ostatniej kwestii pomogą zbadać całokształt mobilizacji międzyetnicznej, zachowanie różnych etnicznych wspólnot podczas trwania procesów transformacyjnych w poszczególnych regionach i w różnych okresach, a także rolę wewnętrznych i zewnętrznych czynników politycznych w kontekście stosunków międzynarodowych, kulturę współdziałania grup etnicznych etc.

Ostatnie dziesięciolecia XX w. charakteryzowały się aktywną analizą teoretyczną szerokiego spektrum problemów powiązanych z etnopolityką (geneza etniczności, teoria etniczna, świadomość narodowa, samoidentyfikacja i przedsiębiorczość etniczna, etniczność konfliktowa i inne). Pojęcie etnopolityki jest wykorzystywane przez badaczy do wyjaśniania współczesnych procesów narodowościowych zachodzących na Ukrainie i poza nią, ale trudności w poznawaniu tradycji tożsamości ukraińskiej wpływają stąd, że w większości wypadków naukowcy nie zwracają uwagi na praktyki etnopolityczne dawnych mocarstw, w skład których wchodziły ziemie ukraińskie (Rosja, Austro-Węgry). Dlatego kluczową rolę w analizie sfery etnopolitycznej społeczeństwa ukraińskiego powinno odgrywać podejście historyczne i komparatystyczne. Konieczność ich zastosowania dla zrozumienia conceptualnych zasad formułowania etnopolityki na Ukrainie można wyjaśnić przede wszystkim tym, że w historii Ukrainy, zwłaszcza od drugiej połowy XIX w., kryje się wielkie historyczne doświadczenie (pozytywne i negatywne), którego nie można pominąć, nie tylko z teoretycznego punktu widzenia, ale również ze względu na praktyczną stronę zagadnienia.

Dyskusja nad głównymi zasadami etnopolityki rządu wiedeńskiego wobec etnicznie nieaustriackich ziem monarchii habsburskiej pozostaje aktualna do dziś. Z szeregu opracowań historycznych można wysnuć wnioski o niejednoznaczności działań rządu centralnego, który zmuszony był lawirować między interesami i potrzebami systemu politycznego Habsburgów jako całości i lokalnymi interesami czy pragnieniami poszczególnych narodów, co w razie niespełnienia oczekiwań tych narodowości nabierało od razu zabarwienia konfliktu politycznego.

Jednocześnie, brakuje dziś jeszcze analiz kompleksowych, które dotyczyłyby etnopolityki Austro-Węgier, uprawianej wobec narodów zamieszkujących ziemie Galicji, Bukowiny czy Zakarpacia, i które odpowiadałyby zasadom dyskursu teoretycznego w zakresie życia politycznego grup narodowych, ich lokalizacji, relacji społeczno-ekonomicznych i polityczno-kulturowych między samymi narodami, a także między nimi a państwem. Wreszcie, trudności nastręcza wyznaczenie więzi pomiędzy grupami etnicznymi zamieszkującymi monarchię z ich przodkami oraz ocena polityki narodowej realizowanej przez urzędników austriackich, dokonywana przez przedstawicieli tych narodowości.

Aktualność badań stosunków międzyetnicznych w Galicji, w tej swoistej „małej ojczyźnie” wielu narodów, według Iwana Monolatego uwarunkowana jest przez kilka ważnych czynników. Przede wszystkim, Galicja to jedno z najbardziej wielonarodowych terytoriów w Europie. Wyjątkowa mozaika etnokulturowa tego regionu to wynik licznych migracji grup ludności, w toku których między etnosami kształtowały się relacje komplementarności lub wrogości. Dzięki swojemu położeniu geopolitycznemu, ziemie zachodnioukraińskie w ciągu wielu stuleci były nie tylko miejscem krzyżowania się szlaków handlowych, ale też znajdowały się w epicentrum politycznych i prawnych sporów oraz pretensji terytorialnych różnych podmiotów władzy państwowej. Każdy etnos Galicji w swym zachowaniu nie był, i nie mógł być, uwolniony od pamięci historycznej, kultury politycznej, tradycyjnego postępowania socjalnego swojego etnosu poza granicami kraju.

Na nowoczesnym etapie badań naukowych stosunki wspólnot narodowych Galicji nie przypadkowo przyciągają uwagę krajowych i zagranicznych uczonych, polityków, obserwatorów. Na podstawie współczesnej literatury przedmiotu widać, iż wszechstronnie została zbadana już kwestia współdziałalności etnicznej na przykładzie etnopolitycznej strefy zachodnioukraińskiej w okresie międzywojennym. Analizując inicjatywy aktorów scen politycznych i etnicznych elit, współcześni uczeni zbadali osobliwości współdziałania grup na postimperialnej przestrzeni oraz po inkorporacji regionu przez

Polskę, wyjaśnili przyczyny powstania konkurencji i konfliktów międzyetnicznych, wyodrębnili kryteria osiągnięcia kompromisów i konsensusów między różno- i równostatusowymi wspólnotami etnonarodowymi.

Natomiast problemy stosunków międzyetnicznych w Galicji w okresie jej przynależności do Cesarstwa Austriackiego, a także wejście etnicznych terenów ukraińskich w skład nowopowstałych państw narodowych na gruzach byłej już Monarchii Naddunajskiej, jest kwestią prawie nie zbadaną w etnopolitycznym przekroju. Znaczne zainteresowanie naukowców budzi regionalna, etnonarodowa sytuacja na ziemiach zachodnioukraińskich od końca XVIII do pierwszego dwudziestolecia XX w. Ponieważ terytoria te niejednokrotnie w przeszłości zmieniały swą przynależność narodowo-państwową oraz przeszły znaczną ewolucję etnonarodową i etnosocjalną, jako swoisty kulturowo-historyczny region Europy Środkowej i Wschodniej, okazywały zawsze wyraźną swoistość współistnienia międzyetnicznego.

Aktualne badania naukowe uczonych z Ukrainy i Polski świadczą o tym, iż dzięki położeniu geograficznemu i cywilizacyjnemu ziemie galicyjskie, w ramach Imperium Habsburgów, były szczególnym ośrodkiem odmienności i wartości kulturowych, właściwych terytoriom pogranicza różnych cywilizacyjnych wpływów. Liczne wewnętrzne, społeczne, kulturowe i religijne granice tworzyły tu osobliwą recepcję intensywnych oraz różnorodnych stosunków międzyetnicznych. Bez względu na trwałą i odmienną przynależność państwową, wraz z upływem stuleci, niektóre rejony ziem zachodnioukraińskich zgromadziły znaczne pozytywne doświadczenia tolerancyjnego współistnienia przedstawicieli różnych etnosów i wyznań.

W ramach monarchii naddunajskiej cechy te nabyły wyraźnych zarysów i przejawiały się w strukturze politycznej, społecznej i narodowej. Wyraźne były tożsamości regionalne, których istota zakotwiczona była z jednej strony w poczuciu jedności z własną wspólnotą, z drugiej zaś – w mniejszym lub większym dystansie odnośnie innych wspólnot albo grup. Ten dystans, jak świadczy historia Galicji w owym okresie, nie zawsze oznaczał poczucie odizolowania w szerszej jednostce społecznej kiedy to etniczna grupa, zachowując swoją odrębność, miała jednocześnie świadomość przynależności do większej wspólnoty. Były bowiem przypadki kiedy dystans powodował wyobcowanie, a zamiast uczucia przynależności do większej wspólnoty pojawiała się wrogość albo niezadowolenie. Taka obcość stała się rezultatem niemożliwości realizacji, w pewnych warunkach, ważnych dla wspólnoty orientacji etnopolitycznych, wartości kulturowych lub interesów ekonomicznych. Wtedy takie czynności nabierały kształtu bardziej lub mniej mobilnych ru-

chów społecznych, widzących swoje główne zadania w obronie własnych priorytetów etnicznych i politycznych.

Galicyska strefa etnopolityczna jest doskonałym przykładem terenu, na którym rozwinięte badania osobliwości stosunków międzyetnicznych w Galicji polegają, przez Iwana Monolatiego, na określeniu strategii kolonizacyjnych jako środka polifonii kulturowej, wyjaśnieniu regionalnych wymiarów zachowania etnopolitycznego na obszarze Cesarstwa, określeniu miejsca i roli regionu w etnopolityce Wiednia, a także ukazaniu międzyetnicznych kompromisów oraz kultury międzyetnicznego współdziałania między podstawowymi narodowościami kraju – Polakami, Żydami, Niemcami.

Друкується вперше

2012

Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогоабсбурзьких Галичини і Буковини. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – 432 с.

Вальдемар Парух

(Люблін, Польща)

Іван Монолатій обрав важкий для політологів предмет дослідження – політизацію етнічних питань у Модерну добу, вбачаючи в ній чинник етнічної політизації регіональних спільнот, котрі сформулювали власні політичні суб'єкти (політичні партії) з метою участі в політичній конкуренції задля здобуття тих засобів, які дозволили б реалізувати власні візії соціального ладу в Галичині й Буковині. Тим самим автор проаналізував політичні реалії 1867–1914 рр. у регіональному ракурсі за допомогою таких конструкцій, як «Свій – Чужий», або союзник – ворог у публічному просторі.

Таку мету слід визнати амбітною, а також варту політологічного дослідження, яке Іван Монолатій досить якісно реалізував. А відтак визнаємо його монографію вартісним дослідженням, котре оцінюємо позитивно. Слід підкреслити, що книга І. Монолатія базується на оптимальній методології політологічних досліджень. Зокрема, враховуючи предмет дослідження, автор дає визначення політичності, що обґрунтувало його розуміння політики. В цілому погоджуємося з таким тлумаченням теорії політики. Дослідження І. Монолатія складається з п'яти розділів, висновків, додатків, анотацій англійською, німецькою, польською та румунською мовами. Книзі дано адекватну змісту назву, в якій дуже влучно використано категорії «Свій» і «Чужий». Можна тільки висловити застереження, що автор не визнав можливим конкретизувати темпоральну локалізацію дослідження і конкретизувати її роками.

Працюючи над монографією «Інші свої», І. Монолатій виходив з міркування про те, що в кожній соціальній групі – не тільки державній, але також регіональній і локальній – відбувається поляризація, концентрація і політична мобілізація згідно критеріїв «Свій – Чужий». Саме вони визначають вісь конфліктів у даному історичному часі. Автора зацікавила активність політичних акторів на теренах Галичини й Буковини, самоідентичність яких формувалася на засадах етнічних ресурсів. Тому він визнав, що в цих двох історичних регіонах відбулася

політизація етнічності. Відтак публічний простір Галичини та Буковини мав бути сприятливим для розвитку громадської активності етнічних груп, які не тільки самі були політичними акторами, а й були також репрезентовані політичними суб'єктами (напр., партії і товариства, а також церкви).

Ми вважаємо таку відправну точку вочевидь правильною, оскільки на зламі ХІХ–ХХ ст. народи Центральної і Східної Європи почали набирати ознак етнічно-культурних спільнот, а не спільнот політичних. І. Монолатій проаналізував наукову літературу з проблеми політичної участі тих суб'єктів політичної сфери (вчений називає їх акторами), ідентичність яких конструювалася на етнічних засадах (розділ перший). Він конкретизував у своєму дослідженні визначення етнополітики, під якою розуміє діяльність держави, яка спрямовується на поділ обмежених і цінних ресурсів згідно етнічного критерію задля того, щоб законсервувати чи запровадити нерівні шанси реалізації партикулярних цілей політичних акторів, що різняться етнічними критеріями.

Згідно автора, держава, в даному випадку Габсбургів, формалізувала політичну участь внаслідок конституційних реформ 60-х років ХІХ ст. (розділ другий). У той час задля гарантування мінімальної участі різних етнічних груп і встановлення каталогу прав і свобод людини, що реалізовувались би незалежно від етнічної приналежності, у цій державі визначено відповідні інституції, механізми й процедури. Австро-Угорщина прийняла в той час модель етнонаціональної політики, яка: 1) сприяла гармонізації відносин між державою й етнічними меншинами; 2) гарантувала індивідуальні й колективні права мешканцям держави; 3) окреслила (нав'язала) вертикальні міжетнічні стосунки, які базувалися на привілеях обраних народів в окремих історичних регіонах. Враховуючи третю з названих особливостей, слід визнати влучною назву монографії «Інші свої». Згідно І. Монолатія, габсбурзька держава в Галичині прийняла вертикальну модель міжетнічних стосунків, що проявлялося в домінуючому захисті інтересів польського народу коштом українців і євреїв. Цим держава педалювала активність тих політичних акторів, котрі діяли в Галичині, прагнучи нав'язати в суспільній практиці власні критерії диференціації мешканців на «Своїх» і «Чужих». Така політика не повинна була узгоджуватися з переконаннями окремих етнічних меншин, які інакше окреслювали «Своїх» і «Чужих». Для Габсбургів «Своїми» були ті мешканці, які сприймали державний устрій і модель багатокультурності, що була запроваджена в монархії.

Натомість провінційна влада намагалася реалізувати інтереси народу домінуючого (в Галичині – поляків, на Буковині – німців), що є очевидним у ракурсі ставлення до мови. Вона прагнула розширити сферу функціонування польської чи німецької коштом мов «Чужих» – їдишу, гебрайської та української. За таких умов, використовуючи права, що діяли в монархії, підпорядковані народи розпочали творення власного шкільництва, яке базувалося на засадах етнічності й віросповідання. Автор досить майстерно поєднав формування етнічної тожсамості з попередньою конфесійною ідентичністю, надзвичайно важливою в Галичині й Буковині з огляду на неоднорідну соціальну регіональну структуру. Не тільки проживаючі там групи не мали власних держав, часто-густо вони належали до різних, не раз конфліктуючих релігій. Власне, саме цей чинник був вирішальним для політичної диференціації на «Своїх» і «Чужих» в обох землях. Іншим важливим чинником поділу була економічна активність, а також місце проживання (село – місто). У цих сферах виникли регіональні лінії розмежування етнічних спільнот, а також специфічні властивості політичних конфліктів.

Функціональність різних названих чинників (релігійно-конфесійного, мовно-культурного, соціально-економічного) спонукала формування стереотипів, міфів, образів, а також відмінної історичної наративу. Остання домінувала завдяки опису власних кривд, що були завдані «чужими», проте вони поставали радше у регіональному, аніж загальнодержавному вимірі. Етнічні спільноти в політичному суперництві були репрезентовані політичними суб'єктами; головну роль відігравали політичні партії, які мали етнічний характер (польська, українська, німецька, єврейська і румунська лівиці, центр, правиця). Це власне вони надали категоріям «Свій» і «Чужий» конкретного значення, локалізуючи їх в окресленому історичному часі та політичних структурах (провінційне і місцеве самоуправління, царсько-королівські інституції), а також сформували специфічні зв'язки між індивідами, котрі базувалися не лише на спільності поглядів, а й на етнічній свідомості. В Галичині й на Буковині звичним було легковаження баченням, прагненнями, очікуваннями чужих етнічних груп. Етнічні інтереси нав'язували стратегію і тактику політичних партій. Всі ці питання дослідив І. Монолатій у своїй монографії, що визначає її значення.

Значну увагу у книзі І. Монолатія присвятив роздумам щодо методів і засобів політичної боротьби, які використовувалися галицькими і буковинськими суб'єктами політики (розділ 4). Досить переконливо

пояснив використання тероризму, який був зумовлений етнічним фактором. Передусім він мав бути ефективним засобом блокування колонізації і міграції привілейованих етнічних груп (галицькі поляки і буковинські німці). Дискусії про землю на селі, а також про торгівлю в містах стали гострим проявом функціональності критеріїв «Свій – Чужий».

Незаперечним позитивом монографії І. Монолатія, окрім фактографічного матеріалу та його інтерпретації, є з'ясування причин поразки в 1867–1914 рр. концепції побудови з громадськості, що проживала в цесарській частині монархії, політичної нації. Дія критерію «Свій – Чужий» не тільки знищила цей політичний проект, але й призвела до реалізації політичними партіями альтернативного бачення соціального порядку – будівництва етнічно-культурних спільнот поляками, українцями, євреями, німцями, румунами. Автор також здійснив раціоналізацію в поясненні політичної поведінки різних політичних акторів, котрі діяли в державі Габсбургів, передусім політичних партій, а також церков і професійних союзів. Окреслення суспільних груп у категоріях «Свій – Чужий» дало поштовх до визначення ворогів у Галичині й на Буковині, добору союзників на окремих ділянках політичного суперництва (за землю, торгівлю, школу, самоуправління, мову, банки, культуру), масштаб укладених компромісів – т. зв. буковинський компроміс 1910 р. і галицький компроміс 1914 р. У даних випадках акти угоди були наслідком дій чинників і зовнішніх сил, а не продуктом політичної волі, вільно репрезентованої етнічними групами. А відтак, згідно І. Монолатія, конфлікт у Галичині й на Буковині був нормальним станом, натомість компроміс – винятком, у якому була зацікавленою тільки держава, а не регіональні політичні актори.

Парух В. Роздуми над досвідом політичної участі «своїх» і «чужих» в імперії Габсбургів // Панорама політологічних студій. – Вип. 10. – Рівне, 2013. – С. 258–260.

Тетяна Пояркова
(Суми, Україна)

Нещодавно до рук потрапила монографія івано-франківського науковця Івана Монолатія «Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини» (Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – 432 с.). Перше враження закріплювалося з кожною прочитаною сторінкою та поступово втілювалося в думці, що переді мною книга, яка є не тільки репрезентацією наукового дослідження, а й, безумовно,

культурною подією. Підставою для подібних міркувань стало вдале поєднання серйозного опрацювання архівних та історичних джерел і політологічного аналізу.

Історичний блок зосереджує увагу на дослідженні: 1) правових документів, що заклали основи австрійського парламентаризму, виборчого права; 2) мовній політиці; 3) діяльності влади в освітянській сфері; 4) регламентації релігійних відносин.

В роботі відображається й різноманіття тогочасних економічних інтересів, особливості соціального й побутового життя (наприклад, служби в армії, навіть специфіки відпочинку, літературних уподобань). Все це не тільки додає достовірності, а й відтворило «відчуття часу», вперше знайомлячи з масивом архівних матеріалів, що ніколи до цього не друкувалися (!). Водночас особливою прикметою цієї наукової праці став багатомірний політологічний аналіз. Так, у роботі чітко виокремлюються два аспекти дослідження: 1) вертикальна, де здійснюється аналіз державних заходів щодо формалізації та уніфікації рамок політичної участі різних етнічних акторів; 2) горизонтальна, що враховує самоорганізаційні соціальні тенденції у вигляді формування громадських організацій та партій. Все це надало можливості врахувати й впливовість більш широких трансформаційних змін, а саме – руйнацію традиційного та становлення індустріального світу, що зумовлювало особливості еволюції інтересів та політичної поведінки українців, поляків, євреїв тощо.

Міждисциплінарний підхід повністю себе виправдовує, втілюючись в описі відносин та взаємодії різних національних груп та меншин у межах протистояння «свій – чужий». (Зокрема, коли читаєш працю «Інші свої», спадає на думку, що не існує дрібниць, якими можна знехтувати заради наукової цілісності.) Такий погляд дозволяє не тільки подолати звичну практику замовчування конфліктності етнонаціонального співіснування, а й науково коректно розглянути цей аспект, долаючи звичні стереотипи та міфи.

І поступово перед читачем постає панорама української драми у вигляді «чужості на власній землі» (с. 159). Основними рисами цього культурного феномену стали і фатальна відчуженість від інтересів інших етнічних акторів імперії, і відмінності у соціальній практиці виживання політичної діяльності, і культурна нерозчинність – все це пояснює як конфліктність на побутовому рівні, так і дріб'язковість політичної конкуренції.

На нашу думку, автору вдалося знайти підґрунтя сучасного політико-культурного феномену «втрати суспільної пам'яті» як ціннісної ієрархії етнонаціонального досвіду засвоєння певної території та часу. На жаль, наша сучасність в певному сенсі – це демонстрація того, як інерційно «чужість» втілюється в політичному усамітненні сучасного українця.

Отже, без перебільшення можна стверджувати, що основною перевагою монографії «Інші свої» І.С. Монолатія є масштабність відображення певного історичного періоду, що не тільки створює підґрунтя для міркувань науковців, а й значно коректує уявлення загалом про власну історію. Водночас визнання того, що «кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації...» надає неабиякого громадянського тону науковій роботі, перетворюючи її саму на культурну подію (с. 29).

Замість зауважень хотілося б побажати І. Монолатію у майбутньому так само натхненно і детально відобразити в науковому дослідженні історію взаємовпливу різних етнонаціональних акторів будь-якого регіону України (Слобожанщини?).

Пояркова Т. «Не існує дрібниць, якими можна знехтувати заради наукової цілісності...» // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – № 3 (23). – Івано-Франківськ, 2013. – С. 303–304.

2011

Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1918,
Warszawa: Barwa i Broń, 2011, str. 88.

Dziwne, że jeszcze nikt nie odnotował tutaj istnienia tej książki na polskim rynku. Na razie co do treści się nie wypowiadam, bo mam tę książkę w rękach od chwili, no i jakimś specjalistą zdolnym do merytorycznej krytyki nie jestem, więc dogłębnej analizy z mojej strony się nie spodziewajcie. Ale książka wygląda na przyjemną (sporo zdjęć – niektóre bardzo ciekawe; barwne tablice), cena też do przyjęcia. Publikacja ta na pewno nie wyczerpuje tematu, bo liczy tylko 88 stron i po odjęciu licznych ilustracji tekstu jest dość mało – jest do „łyknięcia” za jednym niedługim podejściem. Osobiście drażni wylewający się z kart książki ukraiński nacjonalizm, którego osobiście nie trawię (kosztował on Polskę bardzo dużo niewinnej krwi na Kresach w latach 1939–1947), ale jakoś da się to przeżyć i pewnie wiele osób przymknie na to oko. Tak czy inaczej przy całej mizerii polskiego rynku książek o I wojnie światowej, a o Austro-Węgrzech w szczególności, chyba nie można sobie pozwolić na przegapienie tej publikacji.

[...]

To znaczy tak – każdy oceni sam. Jeden powie – nacjonalizm, inny – patriotyzm. Ja może jestem nieco przewrażliwiony (jak pewnie niejedyn Polak), bo swego czasu bardzo interesowałem się ludobójstwem na Kresach. Na pewno nie chcę zniechęcać do zapoznania się z tą książką z tego powodu. USS są przedstawieni jako bohaterowie walczący o wolność. Mnie to od razu kojarzy się z gloryfikowaniem OUN-UPA i SS Galizien, ale może niesłusznie, bo jestem „uczulony”. Nie chcę, by temat poszedł w tym kierunku – lepiej rozmawiajmy o tej książce po prostu z perspektywy miłośników armii A-W (Austro-Węgier).

[...]

Przeczytałem. Napisane dość zajmująco, przybliżyła tę mało u nas znaną, w porównaniu z polskimi Legionami, formację wojskową. Związły i nie nużące podana historia Ukraińskich Strzelców Siczowych i ich dokonań w czasie Wielkiej Wojny.

Jedno zdanie w tekście wzbudziło moje wątpliwości. „*Ani okrucieństwem, ani przestępstwem strzelcy nie shańbili swych sztandarów, poświęconych przez*

metropolitę Lwowskiego A. Szeptyckiego”. Być może tak było. Mnie się jednak wszystkie ukraińskie formacje wojskowe, od Chmielnickiego do UPA, kojarzą się przede wszystkim z okrucieństwem.

Jest też w tekście o strzeleckiej sławie że „znalazła swą logiczną kontynuację w bohaterskich czynach następných pokoleń bojowników o wolność Ukrainy. Walczyli oni w szeregach Ukraińskiej Galicyjskiej Armii, Ukraińskiej Organizacji Wojskowej, Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Armii Powstańczej”. Słyszałem i czytałem trochę o „bohaterskich” czynach OUN i UPA ...

[...]

Dla nas, Polaków, na pewno takie zdanie jest skandaliczne. Ale w sumie nie mam pretensji do wydawnictwa – lepiej niech będzie, niż by mieli cenzurować, zresztą autor by się pewnie i tak nie zgodził na takie cięcie.

<http://austro-wegry.info/viewtopic.php?t=3113>

Міжгрупові інтеракції в етнополітологічному дискурсі: проблеми теорії та методології. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. – 192 с.

Тетяна Пояркова

(Суми, Україна)

Сучасна етнонаціональна структура українського суспільства характеризується, з одного боку, безперечним кількісним переважанням корінного автохтонного українського етносу, з іншого – існуванням палітри національних меншин і етнічних груп з власними інтересами, потребами та специфікою соціокультурного сприйняття соціального, економічного й політичного. Як правило, у поліетнічних суспільствах етнонаціональні групи рано чи пізно усвідомлюють необхідність обрання стратегії взаємодії з титульною нацією, яка може орієнтувати громадян, що ідентифікують себе з тією чи іншою національною спільнотою, на вихід політизованої етнічної групи зі складу певної держави чи отримання політичних прав автономії; на протест у надії підвищити колективний статус у рамках держави проживання чи на готовність сприйняти і змиритися зі своїм становищем, використовувати будь-які можливості, що можуть відкритися для них в конкретній політичній системі. Фактично окреслена проблема виводить нас на необхідність аналізу етнонаціональних моделей політичної участі, що реалізуються чи можуть потенційно бути реалізованими в політичному процесі.

Для сучасної України потреба дослідження особливостей політичної участі в залежності від етнонаціональних чинників визначається фрагментарним характером політичної культури сучасної України, який передбачає функціонування різних типів політичних субкультур, що ґрунтуються на специфічних системах політичних орієнтацій і цінностей та відповідних моделях політичної участі. Зважаючи на те, що кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації, дослідження етнонаціональних параметрів політичної участі як вузловий момент інституціоналізації та діяльності етнічних акторів у поліетнічних регіонах набуває особливої актуальності. Здійснення державної етнонаціональної політики України не може не спиратися на загальноєвропейські стандарти. Але тут слід зробити застереження, що у європейській практиці розв’язання етнополітичних суперечностей накопичено як позитивний, так і негативний досвід. Оскільки новітні етнополітичні виклики є злободенними для багатьох держав, особливо для тих, які переживають етап становлення їхніх політичних систем та державної політики, то етнополітичний аналіз на рівні окремої держави може бути ефективним лише за умови його включеності у глобальні та регіональні виміри. Це зумовлює необхідність комплексного порівняльного аналізу діяльності політичних акторів у різних регіонах світу з метою визначення типологічних особливостей країни.

Рецензований текст містить необхідні складові монографічного дослідження І. Монолатія, структура якого відповідає сучасним запитам політичної науки. Як видно з тексту, основні завдання монографії полягають в осягненні міжгрупового інтеракціонізму та інтеракцій, з’ясуванні теоретико-методологічних дискурсів взаємодії етнонаціональних спільнот, а також особливостей політичної та громадської участі – через вивчення ракурсу взаємодії політичних акторів в умовах поліетнічного суспільства. Таке коло завдань визначило відповідні алгоритм та методологію дослідження, яких І. Монолатій послідовно дотримується, зокрема свідчення цього є структура монографічного дослідження, його текст та висновки. Доречно, на наш погляд, відзначити свідоме, ґрунтовне та конструктивне володіння автором як сукупністю загальнотеоретичних методів дослідження, так і специфічними методами, породженими розвитком та останніми досягненнями науковим комплексом гуманітарного знання, зокрема феноменологічною методологією, неінституціоналізмом та методологічними принципами етносимволізму.

Результати підготовленої монографії мають суттєве наукове значення і можуть стати базою при визначенні особливостей політичних процесів у поліетнічних суспільствах, пов'язаних з консолідацією держави та етноконфесійних спільнот, формуванням останніми політичних акторів, діяльність яких з метою обстоювання прав та інтересів груп визначала специфіку та тенденції здійснення публічної політики. Практична цінність монографії І. Монолатія полягає в обґрунтуванні сутності та організації залучення етноконфесійних спільнот до процесів політичного управління в умовах політичної модернізації/трансформації та інституційного забезпечення політичної участі громадян, зокрема її електоральної, протестної та дискурсивної моделей.

Друкується вперше

2010

Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 736 с.

Юрій Терещенко

(Київ, Україна)

Політична сфера суспільства була і є вагомим чинником етнонаціональних взаємин упродовж XIX – початку XXI ст., що свідчить про їх тісну взаємозалежність. Однак співвідношення етнонаціональної й політичної сфер суспільства ніколи не було простим, зумовлюючи не лише низку суперечностей, але й конфліктних ситуацій. У більшості випадків етнополітичні процеси стали джерелом конструктивного державотворення, прогресу, оновлення суспільства на демократичних засадах та його культурного піднесення. Тому взаємовідносини етнонаціональної і політичної сфер, залежно від їх характеру, поєднують і конструктивний потенціал, і небезпеки дестабілізації, породжуючи необхідність їх оптимізації. Неупереджене вивчення політичних проблем міжнародних систем та глобального розвитку передбачає, що будь-яка поліетнічна держава потребує вироблення продуманої та ефективної державної регіональної політики з урахуванням уроків і негативних тенденцій, що мали місце в минулому.

Здійснення державної регіональної політики України не може не спиратися на позитивні загальноєвропейські стандарти, підґрунтя яких було закладене ще на початку XX ст. Але тут слід зробити застереження, що в європейській практиці регіональних етнополітичних конфліктів нагромаджено як позитивний, так і негативний досвід. Оскільки новітні етнополітичні виклики є злободенними для багатьох держав, особливо для тих, які переживають етап становлення своїх політичних систем і державної політики, то етнополітичний аналіз на рівні окремої держави може бути ефективним лише за умови його включеності у глобальні та регіональні виміри. Це зумовлює необхідність комплексного ретроспективного аналізу діяльності політичних акторів у різних регіонах світу з метою визначення типологічних особливостей країни.

Саме тому для України державна регіональна політика – це та сфера, яка забезпечує основні підстави її цілісності, зокрема, завдяки тому,

що ядро її державної території – це ареал розселення українців, і водночас саме тут є низка чинників, зокрема історично-політичних, які несуть небезпеку деструктивного збурення. Така ситуація підтверджує необхідність активних дій із боку держави та інших суб'єктів міжрегіональних взаємин у напрямі їх гармонізації шляхом підсилення дії позитивних чинників поведінки/ініціатив держави й етнічних меншин і погашення негативного впливу інших.

Усебічний історико-політологічний аналіз передбачає дослідження всіх складових етнополітичної системи держави та їх співвідношень. Зокрема, стратегічно важливою є реалізація принципу перехресного аналізу через дослідження впливу державної регіональної політики на політизацію етнічності та, навпаки, політизації етнічності на державну регіональну політику.

Виходячи з цього, актуальність рецензованої монографії та її практичне значення жодних сумнівів не викликають, адже її автор – Іван Монолатій – здійснив комплексний аналіз особливостей і закономірностей поведінки/ініціатив суб'єктів державної регіональної політики, реалізований на прикладі взаємодії етнополітичних акторів піддавстрійських провінцій Галичини і Буковини 1867–1914 рр. Це й зрозуміло, адже враховуючи інерцію історичного та політичного розвитку регіонів України у складі різних держав, реалії етнополітичної ситуації, основною метою державної регіональної політики має стати цілеспрямоване формування системи поєднань у взаєминах по лінії: українська етнічна нація – етнонаціональні меншини, центр держави – регіони з етнічними й політичними особливостями.

Відповідно до цього, передумовою ефективної державної регіональної політики (інтегральна оцінка регіональних проблем, суперечностей етнополітичного розвитку, небезпек етнополітичної стабільності), власне кажучи, і є вивчення особливостей регіонів із середнім (Чернівецька обл.) і високим (Львівська, Івано-Франківська обл.) рівнем етнополітичної складності.

На наш погляд, наукова новизна рецензованої монографії полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці на основі значної кількості джерел (вітчизняних і зарубіжних) та спеціальної літератури здійснено комплексний аналіз діяльності політичних акторів Галичини й Буковини в умовах державної регіональної політики Австро-Угорщини. Найважливіші висновки рецензованої монографії полягають, на наш погляд, у наступному. Зокрема, визначаючи ресурсний потенціал етнонаціональних спільнот та ініціативи нації-держави, науковець доводить,

що інструментом внутрішньогрупової інтеграції виступали партії, що постали у середовищі титульних етносів та обстоювали інтереси нації-держави, а інші, які об'єднували етнофорів із числа етнічних меншин, – захищали від їх диктату (с. 183–207). Досліджуючи стратегії захисту «ми»-інтересів суб'єктів міжетнічної взаємодії головних політичних акторів та еволюцію стратегій міжгрупового інтеракціонізму, автор з'ясував особливості етнополітичної поведінки українців, поляків, румунів та імміграційних етнонаціональних спільнот в умовах етнізації політики (с. 244–275).

Пропонуючи своє бачення природи міжетнічних компромісів в Австро-Угорщині, науковець виокремлює буковинський (1910 р.) і галицький (1914 р.) компроміси, як такі, що відображають сутність здійснених етнонаціональними спільнотами ініціатив для захисту «ми»-інтересів на регіональному рівні (с. 517–559). Водночас І. Монолатій обґрунтував правомірність використання поряд із поняттям «буковинська згода» дефініції «буковинський парадокс» – тобто, етнополітична ситуація, в умовах якої політичні актори окремих етнічних меншин на знак протесту рішуче дистанціюються від винесення ухвал суспільного розвитку регіону (с. 536).

Виходячи з особливостей діяльності політичних акторів етнічних меншин у досліджуваному регіоні, автор пропонує трактувати єврейсько-українську парламентську коаліцію 1907 р. як явище «ідеологічної близькості» – поєднання політичних акторів, які ідеологічно найближчі між собою у боротьбі проти спільного ворога (с. 406), а керуючись міркуваннями Дж. Сарторі про «консенсус на рівні політики» – (не)згоду на політику центрального уряду, запропонував етнополітичну поведінку євреїв у питанні введення національного кадастру, зокрема окремої єврейської курії, трактувати як антиконсенсус стосовно уряду, влади/нації-держави (с. 535).

І. Монолатій досить вдало обґрунтував використання політичними акторами Галичини етнічного виборчого насильства як однієї з корелюючих етноконфліктну взаємодію детермінант (с. 408–411), дослідив суперечності етнополітичного розвитку регіону як змагання політичних акторів етнічних меншин за дефіцитні ресурси (с. 390–419), показав використання для вирішення міжетнічних суперечностей і конфліктів їх особливих варіантів – «ірландської» (страйків і бойкоту; с. 426–433) та «російської» (етнічного тероризму) моделей (с. 411–419).

У контексті вивчення культури міжетнічної взаємодії на західно-українських землях автор запропонував інтерпретувати діяльність

етнополітичних акторів, які створюють і тиражують етнічні цінності та символи за допомогою друкованого слова, як реалізацію функцій символічної еліти (с. 599–601); обґрунтував правомірність виокремлення у культурі міжетнічної взаємодії типу «маргінальної людини» Р. Парка та Е. Стоунквіста, яка передбачала акумуляцію/передачу етнічними культурами певного досвіду взаємодії рівно- та різностатусних етнонаціональних спільнот (с. 600); запропонував трактувати діяльність єврейського видавця Я. Оренштайна, греко-католицького митрополита А. Шептицького і протестантського єпископа Т. Цеклера прикладами активістської політичної культури як такої, що протиставлялася усталеним конкурентно-конфліктним «традиціям» міжетнічного інтеракціонізму та стереотипам змагального політичного мислення етнонаціональних спільнот (с. 608–609).

Оригінальними та змістовними є висновки до праці (с. 614–626), які концептуалізують проблему міжетнічного інтеракціонізму на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Зауважимо, що монографія І. Монолатія ґрунтується на тих методологічних засадах, які виступили орієнтирами під час вирішення конкретних дослідницьких завдань. Зокрема, це принцип об'єктивності, поєднання методів аналізу та синтезу, метод сходження від абстрактного до конкретного, використання інституційного та процесуального методів аналізу, системного й історичного підходів, методів діалектики й формалізації, а також порівняльний (компаративний), ретроспективний та контент-аналіз.

Ураховуючи специфіку досліджуваного явища, автор використав значне коло архівних і частково опублікованих джерел. Серед них – документи органів влади й матеріали, що висвітлюють діяльність політичних акторів Галичини і Буковини зазначеного періоду. Документи такого характеру науковець опрацював у вітчизняних архівосховищах – державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, Центральному державному історичному архіві України у Львові, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України, а також зарубіжних установах – Державному архіві Російської Федерації, Архіві зовнішньої політики Російської імперії історико-документального департаменту МЗС Росії, архівах давніх та нових актів у Варшаві, Державного архіву у Перемишлі, відділі рукописів Ягеллонської бібліотеки у Кракові, Федеральному архіві Німеччини (відділення у Потсдамі), Центральному

євангелістському архіві та Архіві дияконату євангелістської церкви Німеччини у Берліні, Австрійському державному архіві у Відні.

Комплекс джерел, які використав автор, становить етнічна преса досліджуваного хронотопу, часописи етнічної більшості – «Правда», «Діло», «Галичанин», «Руская рада», «Новий громадський голос», «Руслан», «Гайдамаки», «Православная Русь», «Літературно-науковий вісник», «Буковина», «Стрийський голос», «Борба», «Україна», а також газети етнічних груп – «Naprzód», «Gazeta Narodowa», «Nasz Przegląd», «Kurjer Stanisławowski», «Tydzień», «Ojczyzna», «Moriach», «Czas», «Chwila», «Buko winer Nachrichten», «Bukowiner Volkszeitung», «Die Zeit», «Czernowitzer Tagblatt», «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» тощо.

Водночас, на наш погляд, авторові доцільно було б довести дослідження обраної теми до листопада 1918 р. – часу розпаду Австро-Угорщини, а не початку Першої світової війни. Думається, що це б увиразнило особливості «навздогінної» трансформації державної політики урядових кіл Дунайської імперії, візитною карткою якої були й заходи австрійської військової адміністрації щодо етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель, їх політичних акторів.

Емпіричний матеріал, наведений у монографії, дозволить на сучасному етапі державної регіональної політики в Україні усвідомити необхідність загальнонаціонального збалансованого впливу політичних партій і громадських організацій, глибше зрозуміти формування національної ідеї й політичної нації, поглиблення культурної ідентичності у транскордонних регіонах сучасної України – Львівській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях.

Уважаємо, що вихід у світ рецензованої праці стане помітною подією в науковому житті України, а сама книга буде корисною для науковців-істориків, політологів, студентів і всіх, хто цікавиться минулим українських земель у складі Австро-Угорської монархії, а також прагне краще зрозуміти сьогодення.

Терещенко Ю. [Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 736 с.] // Український історичний журнал. – 2010. – № 6 (495). – С. 199–201.

Володимир Великочий
(Івано-Франківськ, Україна)

Розвиток вітчизняної історичної науки в останні два десятиріччя (звичайно, в академічному її розумінні, а не в плані історичної белетристики чи з позицій «міфоборців» від науки) проходить у руслі повернення до того стратегічного русла історичного пошукування, яким рухаються національні історіографії європейських країн ось уже впродовж майже століття. Не вдаючись до опису напрямів і течій, що набувають сьогодні все більшої ваги та значення в українському науковому історичному просторі, відзначимо одну значиму, на наш погляд, деталь – усе більше, глибше й інтенсивніше стирається грань між так званою «столичною» (академічною, як і пов'язаною з провідними науковими школами «рейтингових» вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Донецька, Львова) і «периферійною» наукою, у тому числі й політичною, етнополітичною тощо. Яскравий тому приклад – монографія І. Монолатія «Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.»

Автор далеко не початківець у науковому світі, його праці відомі не лише вузькому колу зацікавлених осіб, а й широкій громадськості західного регіону України, науковцям країни загалом, які досліджують проблеми національних відносин, міжетнічних взаємин. Поява на світ зазначеної вище наукової праці є для всіх них (у тому числі й для автора цих рядків), переконаний, ще однією приємною нагодою насолодитися можливістю проникнути в дослідницьку «кухню» ученого, разом з ним відслідковувати й аналізувати такі складні проблеми, як осягнення інтеракціонізму в зарубіжному й вітчизняному суспільствознавстві, роль соціо- та етнокультурного вимірів дихотомії «свій – чужий», суб'єктів і тенденцій етнополітичної сфери, взаємодію етнонаціональних меншин у Галичині й Буковині часів Австро-Угорщини, а також міжетнічні суперечності та конфлікти цього періоду.

З точки зору наукового здобутку найбільш цінною, на нашу думку, є спроба автора не лише проаналізувати вищеперелічені аспекти, а й системно, комплексно підійти до вивчення й висвітлення проблеми взаємодії етноменшин, пошуку ними консенсусу й компромісів у взаємовідносинах, вироблення засад культури такої взаємодії в довоєнну добу на території, яка завше була спільною батьківщиною для різних інонаціональних меншин.

Власне проблемі взаємовідносин різних етнічних спільнот у форматі «свій – чужий» на західноукраїнських землях хотілося б приділити

окрему увагу. Позиція автора щодо «чужинності» чи «своякості» якоїсь етнічної групи вже сама по собі викликає запитання, чи може він бути неупередженим у процесі вивчення цієї доволі складної і неоднозначної, для потрактування проблеми. Тим більше, що в українській і, зрештою, не тільки історіографії склалася така своєрідна «традиція» – висвітлювати проблему з власних світоглядних, політичних, державницьких чи інших позицій (тим більше, що використання автором в оформленні книги конкретних етнічних мотивів не залишає сумніву щодо його національної належності).

Проте сумніви одразу ж розвіюються, коли І. Монолатій на с. 8 монографії пропонує як один із засобів пошуку компромісу для запобігання соціально-політичним, етнічним, міжнародним зіткненням, внутрішньополітичним кризам у суспільствах застосування політики «культурної диференціації». Вона, на думку автора, мала б передбачати збереження й підтримку культурно-етнічного різноманіття замість їхнього знищення або, знову ж таки за образним висловом автора, заміну політики «плавильного казана» (імовірно, ідеться про практику комуністичних ідеологів щодо створення єдиної спільноти – радянського народу) на політику «грубо накришеного салату». Автор таким чином, вважаємо, чітко окреслює свою світоглядну позицію, принципи якої послідовно використовує в процесі вивчення й висвітлення означеної теми – відмова від насильства, домінування, підпорядкування «своїми» «чужих», чи навпаки, незалежно від дефініцій і наповнення їх змістом з потрактуванням того, хто ж є хто.

Окремо зупинимося на аналізі автором історіографічного комплексу джерел і літератури. Відзначаючи невеликий доробок з указаної проблематики вітчизняних учених, у тому числі й діаспорних, справедливо вказуючи на відсутність сьогодні спеціальної комплексної праці, Іван Монолатій робить достатньо вдалу, на наш погляд, спробу вивчення здобутку зарубіжних учених. У поле зору науковця потрапляють найбільш значимі праці німецькомовних (власне, німецьких і австрійських), польських, єврейських дослідників, причому не лише в царині історії, а й з політології, соціології, літературознавства. Автор аналізує їх за проблемно-хронологічною ознакою. При цьому саму класифікацію здійснює, використовуючи принципи дихотомії, за блоками: у першому випадку – за приналежністю до етнонаціональної групи, у другому – за приналежністю до наукової школи чи течії.

У нас, по суті, не викликає сумніву той факт, що автор мав можливість не лише описати ці праці зі слів своїх попередників – «колег по

цеху», а й зробити висновки про них, так би мовити, власноручно, попередньо вивчивши в оригіналі. Таке твердження ґрунтується на двох, як мінімум, очевидних фактах. По-перше, та професійна лексика, яку використовує вчений (значна кількість термінів, понять, дефініцій), є досить маловживаною вітчизняними науковцями й поширеною, звичною для наших зарубіжних колег. По-друге, попередні наукові пошукування Івана Монолатія були оприлюднені ним, причому неодноразово, польською, німецькою, російською (про українську годі й говорити) мовами.

Таким чином, з виходом у світ праці І. Монолатія «Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.» вітчизняна гуманітарна сфера отримала неординарне, нове, ґрунтовне дослідження, яке, безумовно, її збагатить. А проблеми, підняті в ній автором, вважаємо, можуть стати окремими дослідницькими напрямками як у найближчій, так й у віддаленій перспективі.

Великочий В. Студія про етнополітичні відносини в краї пограниччя // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 18. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 193–194.

Олег Жерноклеєв

(Івано-Франківськ, Україна)

Нещодавно побачила світ нова книга Івана Монолатія. Назва книги, на наш погляд, доволі точно відбиває ситуацію у сфері міжнаціональних взаємин і загалом суспільного життя піддавстрійських Галичини й Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Адже є всі підстави вести мову про «українське національне відродження» (або «українське націотворення»), «польський політикум» чи «єврейський громадський рух» означеного періоду й регіону та вивчати й описувати їх як цілком окремі й самостійні явища. І всі вони, водночас, були невід’ємними складовими повсякденного життя одного суспільного організму, його кровоносними артеріями, співіснували і взаємодіяли в одному просторово-часовому полі.

Саме тому заслуговує на схвалення спроба автора дослідити ці явища в єдиному комплексі й передусім за лінією їх взаємодії та через призму складних і контроверсійних міжетнічних взаємовпливів. У центрі уваги науковця феномен інтеракціонізму – процесів та способів, котрими соціальні актори взаємодіють між собою, особливо в ході безпосе-

реднього контакту. При цьому дослідник свідомо не обмежується суто політичною площиною, а як про це свідчить і структура праці (складається з семи розділів і 18 підрозділів), дещо виходить за рамки етнополітичної проблематики й докладно розглядає також етносоціальні та соціокультурні протистояння та конфлікти (розділ 5), культуру інтеракціонізму «іншостей» і взаємні оцінні орієнтації (розділ 7), і зокрема сприйняття «іншості» на груповому та індивідуальному рівнях, місце та роль інтелігенції у формуванні культури міжетнічного спілкування тощо. Важливим і актуальним для сьогодення є шостий розділ книги «Міжетнічні компроміси й консенсуси», у якому автор показує варіативність каталізаторів та шляхів досягнення порозуміння між «своїми» і «чужими» і робить це передусім у контексті взаємин нації-держави та її етнічних меншин.

Помітний вплив постмодерністського дискурсу – не лише данина певній моді, але й реальна можливість побачити й осмислити підняті проблеми в нових, нетрадиційних для нашої науки ракурсах.

В арсеналі автора й багатобарвна палітра сучасної етнополітологічної термінології, і широкий спектр методологічних підходів політичної та історичної наук, соціології та культурології, порівняльний, системний, ретроспективний та інші методи аналізу й узагальнення відібраного в процесі роботи емпіричного матеріалу, який також є чималим за обсягом.

Дослідження спирається на солідну джерельну та історіографічну базу, яка охоплює майже тисячу триста найменувань і включає неопубліковані раніше документи цілої низки вітчизняних і зарубіжних (австрійських, польських, німецьких) архівів, матеріали преси досліджуваного періоду (часописи «Діло», «Галичанин», «Буковина», «Руслан» і багато ін.), сучасної наукової періодики, сотні монографій і статей українською та кількома іноземними мовами, у тому числі й найновіші публікації та переклади праць за темою рецензованого дослідження.

Щоправда, дещо незвичним і нетиповим для досліджень з тематики, пов’язаної з історією, є подання списку використаних джерел суто в алфавітному порядку без виокремлення неопублікованих історичних першоджерел. Однак цим, очевидно, автор зайвий раз прагнув підкреслити насамперед теоретичний, політологічний, а не первинно-історичний характер своєї праці. Зрештою, цінність будь-якої наукової розвідки, у тому числі й історичної, на наше глибоке переконання, визначається не лише тою чи іншою механічно облікованою кількістю введених у науковий обіг нових джерел, а головно новим осмисленням та інтер-

претацією навіть уже відомих джерел та іншими, змістовими складовими праці як певного інтелектуального продукту.

Позитивом праці й здобутком її автора є цікаві й ґрунтовні висновки. У них, серед іншого, наголошується на тому, що зусилля імперської влади, спрямовані на створення наднаціональної поліетнічної політичної нації, призвели до формування/функціонування груп-конкуренток, репрезентованих політичними акторами, які залежно від статусу етнічних суб'єктів відігравали амбівалентну роль. Ті, що постали в середовищі титульного етносу, обстоювали інтереси держави, інші ж, які об'єднували етнофорів із числа етнічних меншин, захищалися від їхнього диктату.

Передумовою успішного захисту своїх інтересів були імпульси до політизації так званих скривджених етнічностей. Відповіді етнічних меншин на неприховану упередженість з боку представників регіональної влади і на створення державою вертикальної системи міжетнічних відносин мали здебільшого захисний характер. Водночас вони виступали й як ті суб'єкти, діяльність яких характеризувалася наступальністю щодо інших етнічних спільнот, однак не щодо нації-держави. Це призвело, з одного боку, до наступу держави, титульного етносу на права й групові інтереси етнічних меншин, а з іншого – до зіткнення інтересів рівно- та різностатусних спільнот (с. 619).

При цьому конкуренція етнонаціоналізмів, що виникла внаслідок захисту етнічними меншинами своїх культурних ресурсів – намагання зберегти простір соціокультурної дистанції та водночас спроб влади зруйнувати її через нав'язування «чужим» «ми»-цінностей, визначила латентну сутність ціннісних суперечностей і конфліктів між різнопорядковими етнічними суб'єктами взаємодії. Переплетення пріоритетів етнонацій, кожна з яких керувалася власними цілями без врахування інтересів «чужих», або й прагнула вирішити власні етнополітичні завдання за рахунок «чужих», сприяло усталенню в досліджуваній період атмосфери етнополітичних конфліктів (с. 621 та ін.).

Разом із тим, якщо масова культура міжетнічної взаємодії була позначена похідними нонконформізму, то терпимість щодо «чужих» нерідко виявлялася на індивідуальному рівні. Оскільки сповідувани суб'єктами взаємодії цінності й установки орієнтували їх усе ж на збереження тодішньої етнополітичної сфери, усталена толерантність представляла переконання «чужих» щодо цілей етнофорів та окремих груп, а вартості, котрі їх розділяли, могли за певних умов призводити до взаємної відчуженості й ворожості (с. 625–626).

Окрім основної частини, яка стала результатом багаторічної науково-пошукової діяльності автора у вивченні історичного минулого міжетнічних стосунків на західноукраїнських землях, книга містить понад 40 таблиць, діаграм і рисунків, а також науково-допоміжний апарат (іменний покажчик, перелік умовних скорочень, резюме англійською, німецькою, польською та івритом), які полегшують практичне використання результатів праці в подальших наукових студіях з історії України, всесвітньої історії та політології.

Слід вітати й посторінкову систему посилань на використані автором джерела, без усякого «шифрування», яке тільки приховує справжню архітектоніку роботи, утруднює користування книгами й дисертаціями та їх сприйняття читачем.

Насамкінець, хотілося б відзначити вдалий дизайн та якісне поліграфічне виконання цього проекту, що робить користування книгою приємним і зручним.

Гадаємо, що вихід у світ рецензованої праці стане помітною подією в науковому житті, а сама книга буде корисною для науковців-істориків, політологів, студентів та всіх, хто цікавиться минулим українських земель у складі Австро-Угорської монархії, а також прагне краще зрозуміти сьогодення.

Жерноклеєв О. Український погляд на геополітику міждержавних і міжнаціональних взаємин в дуалістичній імперії // Панорама політологічних студій. – Вип. 4. – Рівне, 2010. – С. 197–199.

Віра Бурдяк, Віталій Макар
(Чернівці, Україна)

Об'єктивне вивчення проблем міжнародних систем та глобального розвитку передбачає, що будь-яка поліетнічна держава потребує вироблення продуманої й ефективної державної регіональної політики з урахуванням уроків і негативних тенденцій, що мали місце у минулому. Зрівноваження взаємодії етнонаціональних спільнот можливе через дослідження його змісту, параметрів та тенденцій. Для глибшого розуміння цієї проблеми необхідним є її багатоаспектний аналіз. Тут не можна обійтися без комплексного, міждисциплінарного погляду на діяльність політичних акторів. Адже остання належить до динамічного процесу збалансування власних сподівань і чужих претензій, в якому особа інтерактивно узгоджує себе з позитивно оцінюваним, відносно

стабільним і водночас достатньо гнучким самоописом, який керує її поведінкою.

Аналіз сучасної вітчизняної політичної науки засвідчує, що проблеми взаємодії політичних акторів на українських етнічних територіях в середині XIX – на початку XX ст. залишаються здебільшого поза спектром уваги вчених. Експлікація регіональних інтеграційних процесів у них уособлює той об'єкт пізнання, що сприяє вивченню явища державної регіональної політики. Це, з одного боку, визначає необхідність дослідження обраної автором теми, з другого – її значущість. Тим більше, що історіографія озвученої І. Монолатієм проблеми є очевидною лакуною в сучасних дослідженнях феномена регіональної інтеграції у сучасному світі, зокрема інтеграції європейської – основної тенденції розвитку Європейського континенту.

Це й зрозуміло, оскільки тривалий час вивчення діяльності політичних акторів західноукраїнських земель у контексті державної регіональної політики Австро-Угорщини в 1867–1914 рр. було абсолютно «акритою зоною», що зумовлювалося кількома причинами. По-перше, в ідеологічному сенсі їхня взаємодія розглядалася пост-австрійськими (польським/румунським, радянським) режимами як такий собі колоніальний політичний спадок, який слід всіляко поборювати чи, принаймні, замовчувати. По-друге, інтеракції творилися спільнотами і групами, а зазвичай і одиницями, яких в нових геополітичних і суспільно-історичних умовах намагалися витіснити на маргінес повсякденного життя, передусім євреїв, а відтак німців та австрійців – які на постімперському просторі стали акторами другого плану. По-третє, майже всі творці міжетнічної взаємодії стали згодом політичними втікачами з Галичини і Буковини в нові, часто недоброзичливі, країни Центрально-Східної Європи, які їх абсолютно не толерували як собі рівних, чи майже рівних. Оскільки політичні еліти та етнічні лідери різно- та рівно-статусних етнонаціональних спільнот були «батьками» і «дітьми» етнонаціоналізмів та різних ідентичностей, то, природно, постійно рефлектували над питаннями своєї етнічної приналежності, національної міфології, історії, традицій і звичаїв, спільної ментальності й життєвих випробувань. Визначаючи останнє твердження, як таке, що потребувало доведення, проблему осягнення взаємодії «своїх» і «чужих» у досліджуваному хронотопі автор правомірно окреслює як «Разом, але майже окремо» – враховуючи дещо інший конструкт постмодерністського обіграння вислову з ухвали Верховного суду США в справі Плессі

проти Фергюсона 1896 р. «рівність нарізно» – приклад взаємного дистанціювання етнонаціональних спільнот.

Така диспозиція не лише певною мірою коригує усталену у вітчизняній політологічній науці оцінку державної регіональної політики Австро-Угорщини, але й розширює обрії тих моделей регіональної інтеграції, які втілювалися імперіями у період політизації етнічностей на українських землях. Ймовірно, її сутність можна визначити такою, що пропонувала громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення. За такої моделі небажаному, з точки зору центральної влади, «чужому» пропонувався той своєрідний варіант рівності, який де-факто означав нерівність. Адже, враховуючи сучасні критерії в тлумаченні рівноправ'я, збереження самості громадянина, а отже – й групи, його слід трактувати невід'ємним, природним правом. Відтак ціна, яку мали сплачувати зосібна євреї за рівність з іншими громадянами, – непропорційна, а застосована щодо них схема засвідчує використання владою в сфері етнонаціональних відносин елементів селективності. Інша гіпотеза, яка належним чином обґрунтовується автором – те, що діяльність представників етнонаціональних спільнот австрійських Галичини і Буковини засвідчила ситуацію консолідованої етнорегіональної структури. Відтак, на підставі аналізу документів з архівосховищ України, Росії, Польщі, Австрії та Німеччини та історіографічних здобутків вітчизняної і зарубіжної політичної науки І.С. Монолатій обґрунтовує тезу про те, що політичні актори Галичини і Буковини відрізнялися не лише на горизонтальному рівні, а різні форми соціальної диференціації – етнічні, політичні, професійні та інші відмінності – не співпадали, а були відносно незалежними, що витворювало т.зв. багатоманітну неоднорідність їхнього регіонального розвитку. Але якщо такі відмінності співпадали з відмінностями професійних привілеїв, прибутків, політичних впливів – то це означає, що групи відрізнялися не за одним, а за декількома критеріями, деякі з яких були показниками виразної дискримінації чи привілеїв

Дослідження І. Монолатія, яке є одним із перших кроків на шляху осмислення особливостей діяльності політичних акторів Галичини і Буковини в умовах державної регіональної політики Австро-Угорщини, порушує означену вище проблему як магістральну. Рецензоване монографічне дослідження розкриває ключові аспекти особливостей регіональної інтеграції у контексті австро-угорського дуалізму, виходячи з того, якою вона уявлена у свідомості етнофорів, що створили свої націоналізми та ідентичності, а відтак окреслили і відобразили в їх інтер-

акціях. Ці проблеми виділяються автором за принципом тематичних, ідейних та образних домінант залежно від інтенсивності соціальних взаємодій, міжетнічних взаємин на груповому та індивідуальному рівнях. У монографії досліджується участь суб'єктів державної регіональної політики, з'ясовуються сталі й ситуативні фактори політизації етнічностей, особливості та закономірності політичної поведінки дисперсних та етноареальних спільнот у різних політичних ситуаціях. Окремо аналізується державна регіональна політика Габсбурзької монархії на західноукраїнських землях, амбівалентна природа міжетнічних компромісів, обґрунтована контрверсійна роль міжетнічної соціокультурної дистанції у міжетнічному інтеракціонізмі. Досить повно аналізуються етнополітичні, ціннісні й етносоціальні суперечності й конфлікти між рівно- та різностатусними етнонаціональними спільнотами, методи захисту групових інтересів, культура міжетнічної взаємодії на індивідуальному та груповому рівнях.

Названі компоненти рецензованої монографії окреслюють її теоретичну продуктивність. А враховуючи модерність студій сутності, змісту, видів та основних тенденцій розвитку державної регіональної політики в Україні й проблеми діяльності політичних акторів Галичини і Буковини імперського періоду, зокрема висновки та узагальнення монографічного дослідження І. Монолатія є важливими для вітчизняних політологічної та історичної наук.

Звичайно, як і кожне ґрунтовне, сказати б, багатосюжетне дослідження, рецензована монографія має окремі недоліки. Вони, передусім, стосуються першого розділу, присвяченого осягненню проблеми взаємодії етнонаціональних спільнот у дискурсі української та зарубіжної соціогуманітаристики. На наш погляд, наведена у розділі інформація могла б бути структурована за окремими теоретико-методологічними підходами у вивченні міжгрупового інтеракціонізму загалом та державної регіональної політики Австро-Угорщини, зокрема (с. 11-67, 78-109), а не розділятися підрозділом «Історіографічні аспекти взаємодії «своїх» і «чужих» західноукраїнських земель на імперському просторі». Тим більше, що політична наука не вимагає оперування історичними термінами. Що ж до обсягу наведеної у монографії інформації, то вона, у деяких випадках, є досить обширною (зокрема розділи четвертий і п'ятий). Аналогічне зауваження стосується і значної кількості спеціальних таблиць та діаграм (майже 40). Втім, тут бажання автора унаочнити у такий спосіб дослідницький матеріал і якомога повніше заповнити лакуни в розгляді міжетнічних процесів на західноукраїнських

землях у цей період – можна зрозуміти. Водночас бажано було б представити у монографії предметний і географічний покажчики, адже покажчик імен і прізвищ у ній наявний.

Незважаючи на це, констатуємо, що монографія І. Монолатія – суттєвий внесок у дослідження політичних процесів у міжнародному вимірі, зокрема проблеми державної регіональної політики Австро-Угорщини в 1867–1914 рр., яка вдало реалізована на прикладі діяльності політичних акторів Галичини і Буковини.

Бурдяк В., Макар В. Нове бачення особливостей державної регіональної політики Австро-Угорщини // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Т. 23-24. – Чернівці, 2010. – С. 263–264.

Микола Лазарович
(Тернопіль, Україна)

Монографія Івана Монолатія «Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.» адресована насамперед політологам, історикам і студентам, які вивчають етнополітичні процеси. Однак хотілося б, щоб із працями такого ґтибу ознайомилися й державні чиновники, котрі у своїй практиці нерідко ігнорують етнонаціональні чинники, і ті політики, які задля досягнення поставленої мети не гребують використовувати «національну карту».

Мета рецензованого видання – розкрити ключові аспекти особливостей міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях останньої третини XIX – початку XX ст. (с. 10). Завдяки своїй соціально-політичній гостроті ця проблематика може слугувати парадигмою сучасних етнонаціональних дискусій. Меті дослідження підпорядкована добре продумана структура. Вона включає сім розділів, 18 параграфів, формулювання назв яких відзначається чіткістю й лаконічністю. Невід'ємними компонентами книги є вступ, чіткі та аргументовані висновки, які, до речі, подано п'ятьма мовами, чималий за обсягом (майже 1300 позицій, у т. ч. понад 300 позицій іноземними мовами), список використаних джерел та літератури, іменний покажчик.

Аналізуючи етнонаціональну й етносоціальну структуру населення західноукраїнських земель (с. 110–160), І. Монолатій робить висновок, що тут етнічні відмінності зазвичай збігалися із соціальними. Зокрема, українці, незважаючи на те, що залишалися найчисленнішою

етнічною групою, в умовах бездержавності потрапили в скрутне становище «чужих» на своїй землі.

Лінія розмежування етносоціальної структури західноукраїнського соціуму пролягала між містом і селом, оскільки 94,4 % та 89,3 % українства Галичини й Буковини, відповідно, зосереджували свої трудові зусилля в сільському господарстві. Причому українські селяни, що жили завдяки продажу власної робочої сили, складали найчисленнішу соціальну групу сільського населення. Через безземелля посилювалася пауперизація українського селянства.

Специфіка етнонаціональної та етносоціальної структури населення західноукраїнських земель означеного періоду, незважаючи на формальну рівноправність усіх етносів, забезпечувала представникам національних меншин, насамперед полякам, румунам, німцям і євреям, помітне переважання серед економічно сильніших верств, серед населення міст, давала їм більшу можливість впливати на політичну владу й місцеве самоврядування. Така ситуація, своєю чергою, ще більше загострювала стосунки між українським та іноетнічним населенням краю, посилювала соціокультурну дихотомію «свій» – «чужий». Вагомим кристалізатором згаданої дихотомії була релігія, що становила значну частину повсякденного життя і сіл, і міст західноукраїнського регіону. Особливо дисонували між собою християнство та юдаїзм, оскільки уявлення про останній, через замкнутість єврейського світу, було значно зміфологізовано.

Загалом же, за словами автора, функціональність дихотомії «свій» – «чужий» була взаємопов'язаним комплексом релігійних символів, простору мови повсякденного спілкування, а також рефлексивних уявлень окремої особи або ж певної групи осіб (с. 180).

Із загального контексту їх виокремлювали релігійні, етнічні, соціальні чи інші ознаки. Інтереси етносів на політичному полі обстоювали політичні партії, структуровані за етнічним принципом. Так, перша на українських землях політична партія – Русько-українська радикальна партія, створена 1890 р. в Галичині, своєю метою визначала плекання почуття етнічного солідаризму та стверджувала, що «намагатиметься підіймати національну свідомість і солідарність серед мас самої русько-української нації...» (с. 189).

За таких етноплуральних умов влада Австро-Угорщини, як слушно зауважив І. Монолатій, насамперед домагалася забезпечення державного суверенітету, збереження територіальної цілісності та досягнення стабільного функціонування політичної системи (с. 275). Тому осно-

вними напрямками державної етнополітики Габсбургів стали забезпечення рівних конституційних прав і свобод та рівності перед законом усіх громадян імперії, гарантування їхньої повної й рівноправної участі в усіх сферах публічного життя держави. Звичайно, реалізація згаданих постулатів істотно різнилася від теорії, та все ж відповідний напрям гармонізації відносин держави й етнічних меншин було задано.

Важливим для розуміння особливостей міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях став п'ятий розділ монографії, де з'ясовано природу суперечностей і конфліктів між окремими етносами. У цьому контексті слушним є висновок автора про те, що в досліджуваному хронотопі саме етнічність була порівняно самостійним конфліктогенним фактором, а однією з головних причин конфліктності в політичній, економічній та культурній царинах було зростання етнонаціональної самосвідомості (с. 483). Власні етнонаціональні цінності того чи іншого народу все більше домінували над усіма іншими. Про це переконливо свідчать численні факти, наведені в рецензованій праці.

І все ж, коли йдеться про доволі високий рівень етнічної конфліктогенності на означених теренах, слід погодитися із ще одним висновком І. Монолатія. «...У більшості випадків, – пише він, – конструктивним компонентом міжетнічних взаємин на західноукраїнських землях залишалася етнічна толерантність» (с. 558). Її показовими, хоч і різномісними ілюстраціями можуть бути два приклади, які автор наводить на 518-й і 520-й сторінках монографії.

Перший пов'язаний із відомим мислителем М. Бубером, який пригадував свої студії у Львівській гімназії: «...Мовою навчання була польська, але атмосфера була тією, яка переважала серед народів Австро-Угорської імперії: взаємна терпимість без взаєморозуміння. Учні – в більшості випадків поляки, а на додаток до них невелика єврейська меншина ... Стосунки між учнями були добросусідські, але обидві групи майже нічого не знали одна про одну...»

Другим прикладом слугують спогади ізраїльського вченого Ш. Редліха про навчання в Бережанській гімназії, яка в досліджуваний період об'єднувала українців, поляків і євреїв на уроках християнської та юдейської релігій, а перші дві групи – вшануванням пам'яті А. Міцкевича й Т. Шевченка, спільними богослужіннями в костелі та церкві з нагоди 100-літнього ювілею гімназії в 1906 р.

Формування етнічної толерантності, настроїв суспільства стосовно «чужих» було наслідком впливу різних чинників. Серед них неабияку роль відігравала діяльність таких знакових для тієї чи іншої етнічної

групи осіб, як І. Франко, митрополит А. Шептицький, відомі єврейські інтелектуали Я. Оренштайн й І. Вальдман, німецький євангелістський пастор Т. Цеклер та ін. Своєю поведінкою вони сприяли значному зближенню різноетнічних частин західноукраїнського суспільства. Так, А. Шептицький щороку робив грошові пожертви на купівлю борошна, з якого випікали пасхальну мацу для єврейської бідноти, фінансово сприяв будівництву єврейського шпиталю у Львові. Тому не дивно, що в передвоєнні роки голови єврейських громад тепло вітали митрополита в галицьких селах і містах (с. 605). Зрозуміло, що такі стосунки позитивно впливали й на суспільні настрої.

Основний текст автор удаю доповнює статистичними даними, таблицями, діаграмами, рисунками. Поданий у доступній і зрозумілій формі матеріал також істотно збагачено використанням творів художньої літератури.

Підсумовуючи, варто зазначити, що українська наука збагатилася ще однією масштабною цікавою працею, яка ґрунтується на солідній дослідницькій та методологічній базі. Висвітленням проблеми, охопленням теоретичних напрямів вона, безперечно, принесе користь не лише політологам й історикам, а й кожному, хто її прочитає.

Лазарович М. Соціокультурний феномен міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 26. – С. 169–170.

Ілля Кононов

(Луганськ, Україна)

Монографія І. Монолатія присвячена, з одного боку, класичній проблемі соціологічного знання – міжетнічній взаємодії, яка має давню традицію осмислення в соціальній науці. З другого боку, ця ж проблематика не втрачає актуальності і сьогодні, постійно знаходячись у центрі уваги соціологів та істориків етнополітології. Для сучасної України ця тема сьогодні особлива важлива, так як минулі два століття настільки інтенсивно наповнені подіями, які пов'язані з етнічними конфліктами й спорадичними спробами компромісів на українських етнічних територіях, що просто необхідно повернутися назад і проаналізувати комплекс питань, що їх стосуються.

Предметом дослідження І. Монолатія визначає міжетнічну взаємодію у період політизації етнічностей на західноукраїнських землях, а об'єктом – діяльність суб'єктів західноукраїнської етнополітичної

сфери, міжетнічні процеси та міжетнічні відносини. Географічні межі дослідження охоплюють українські етнічні території Галичини і Буковини, які після поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. інкорпоровано до складу Габсбурзької монархії, у XIX – на початку XX ст. входили до складу Австрійської імперії. Відтак взаємодія етнополітичних акторів в західноукраїнському регіоні вивчається в хронологічних рамках 1867–1914 рр., тобто з часу утворення дуалістичної Австро-Угорської імперії і до початку Першої світової війни.

У процесі реалізації дослідницьких завдань автор використав різні методи дослідження. Зокрема, застосування порівняльно-історичного та емпіричного методів аналізу сприяло з'ясуванню особливостей етноповедінки, культури міжетнічної взаємодії та етнонаціональної політики держав. Враховуючи факт зміни в орієнтації політичної еліти останніх на різні етнополітичні моделі держави, у роботі використано проблемно-хронологічний метод дослідження. З метою з'ясування впливу міжетнічної взаємодії на політичні процеси, їхню взаємозалежність, дослідження етнополітичних концепцій держави, яка інституціоналізувалася в регіоні, застосовано системний метод дослідження. Він, зокрема, сприяє виявленню особливостей ініціатив влади стосовно різностатусних етнонаціональних спільнот, їхньої реакції як на дії держав, так і політичних акторів з числа «чужих». При формулюванні висновків монографії автор використав ретроспективний метод аналізу.

Основний фокус дослідження спрямований на демонстрацію етнічної/соціальної нерівності в контексті міжетнічної взаємодії і дослідження потенційних напруг, які породжені цією нерівністю. Питання, яке багаторазово ставиться і на який автор дає комплексну відповідь: чи співпадає спрямування векторів етнічних і соціальних змін на міжгруповий інтеракціонізм. Необхідно зауважити й виважений підхід дослідника до обговорення шляхів суб'єктивного і об'єктивного усвідомлення етнічної нерівності від простої констатації проблеми до актуалізації міжетнічних суперечностей.

Необхідно зауважити, що аналіз сучасної вітчизняної етнополітології засвідчує, що західноукраїнська етнополітична сфера у період політизації етнічностей залишається здебільшого поза спектром уваги вчених. Експлікація міжетнічних процесів у ній уособлює той об'єкт пізнання, що сприяє вивченню явища міжгрупового інтеракціонізму. Це, з одного боку, визначає необхідність дослідження обраної проблеми, з другого – її значущість. Тим більше, що історіографія досліджуваного

явища була очевидною лакуною в сучасних етнополітологічних дослідженнях, зокрема історії етнополітології.

Це й зрозуміло, оскільки тривалий час вивчення інтеракцій етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель у контексті політичних процесів 1867–1914 рр. було абсолютно «закритою зоною», що зумовлювалося кількома причинами. По-перше, в ідеологічному сенсі вони розглядалися пост-австрійськими (польським/румунським, радянським) режимами як такий собі колоніальний політичний спадок, який треба всіляко поборювати або принаймні замовчувати. По-друге, інтеракції творилися спільнотами і групами, а зазвичай і одиницями, яких в нових геополітичних і суспільно-історичних умовах намагалися витіснити на маргінес повсякденного життя, передусім євреїв, а відтак німців та австрійців – які на постімперському просторі стали акторами другого плану. По-третє, майже усі творці міжетнічної взаємодії стали згодом політичними втікачами з Галичини і Буковини в нові, часто недоброзичливі, країни Центрально-Східної Європи, які їх абсолютно не толерували як собі рівних, або майже рівних. Оскільки політичні еліти та етнічні лідери різно- та рівностатусних етнонаціональних спільнот були «батьками» і «дітьми» етнонаціоналізмів та різних ідентичностей, то, природно, постійно рефлектували над питаннями своєї етнічної приналежності, національної міфології, історії, традицій і звичаїв, спільної ментальності й життєвих випробувань.

Визначаючи останнє твердження, як таке, що потребувало доведення, проблему осягнення взаємодії «своїх» і «чужих» в досліджуваному хронотопі автор правомірно окреслює як «Разом, але майже окремо» – враховуючи дещо інший конструкт постмодерністського обігравання вислову з хвали Верховного суду США в справі Плессі проти Фергюсона 1896 р. «рівність нарізно» – приклад взаємного дистанціювання етнонаціональних спільнот.

Така диспозиція не тільки певною мірою коригує усталену у вітчизняній політологічній науці оцінку етнополітики Австро-Угорщини, але й розширить обрії тих етнонаціональних моделей, які втілювалися імперіями у транзитивний період на українських землях. Ймовірно, її сутність можна визначити такою, що пропонувала громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення. За такої моделі небажаному з точки зору центральної влади «чужому» пропонувався той своєрідний варіант рівності, який де-факто означав нерівність. Адже, враховуючи сучасні критерії в тлумаченні рівноправ'я, збереження самості громадянина, а отже – й групи, його слід трактувати невід'ємним, при-

родним правом. Відтак ціна, яку мали сплачувати зосібна євреї за рівність з іншими громадянами, – непропорційна, а застосована щодо них схема засвідчує використання владою в сфері етнонаціональних відносин елементів селективності.

Інша гіпотеза, яка обґрунтовується автором – те, що інтеракції етнонаціональних спільнот на західноукраїнських землях у період політизації етнічностей засвідчили напружену ситуацію консолідованої етносоціальної структури. Відтак на підставі аналізу архівних документів та історіографічних здобутків вітчизняної і зарубіжної науки автор обґрунтовує тезу про те, що різні етнічні і соціальні групи відрізнялися не тільки на горизонтальному рівні, а різні форми соціальної диференціації – етнічні, політичні, професійні та інші відмінності – не співпадали, а були відносно незалежними, що витворювало т.зв. багатоманітну неоднорідність. Але якщо такі відмінності співпадали з відмінностями професійних привілеїв, прибутків, політичних впливів – то це означає, що групи відрізнялися не за одним, а за декількома критеріями, деякі з яких були показниками виразної дискримінації або привілеїв.

Дослідження І. Монолатія, яке є одним із перших кроків на шляху осмислення феномену інтеракціонізму етнонаціональних спільнот у контексті політичних процесів у період політизації етнічностей, порушує означену вище проблему як магістральну. Адже зміст рецензованої монографії розкриває ключові аспекти особливостей міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., виходячи з того, як вона явлена у свідомості етнофорів, які створили свої етнонаціоналізми та ідентичності, а відтак окреслені і відображені у їхніх інтеракціях. Ці проблеми виділяються автором за принципом тематичних, ідейних та образних домінант залежно від інтенсивності соціальних взаємодій, міжетнічних взаємин на груповому та індивідуальному рівнях. У рукописі монографії досліджується участь суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери в міжетнічній взаємодії, з'ясовуються сталі й ситуативні фактори політизації етнічностей, особливості та закономірності етнополітичної поведінки дисперсних та етноареальних спільнот у різних політичних ситуаціях. Окремо аналізується етнонаціональна політика Австро-Угорщини на західноукраїнських землях, амбівалентна природа міжетнічних компромісів, обґрунтована контроверсійна роль міжетнічної соціокультурної дистанції у міжетнічному інтеракціонізмі. Досить повно аналізуються етнополітичні, ціннісні й етносоціальні суперечності й конфлікти між рівно- та різностатусними етнонаціональними спільнотами, методи захисту групових інтересів,

культура міжетнічної взаємодії на індивідуальному та груповому рівнях. Підкреслимо, що монографія вдало структурована, загальний задум дослідника чітко простежується через вступи і висновки кожного із семи розділів, що у свою чергу дало змогу окреслити методологічні межі конкретного дослідження, компактно представити кінцеві узагальнення.

Разом з цим, жанр рецензії передбачає включення у текст зауважень до роботи і демонстрацію упущень і недопрацювань автора. В рецензованому ж випадку спектр претензій повністю детермінований масштабом дослідження і тими завданнями, які поставив перед собою автор. Набір проблем, які з'ясовує дослідник, є стандартним набором, про який говорить, наприклад, Р. Пфефекорн, обговорюючи проблему розкриття соціальної нерівності: недостатність, гетерогенність, непорівнянність даних. Ця обставина ще більше посилюється, коли розглядається тривала історична епоха (47 років), яку автор інколи одночасно трактує і як «транзитивний» (с. 9), і як період «політизації етнічностей» (с. 183). Оскільки транзитологія оперує, у більшості випадків, емпіричним матеріалом ХХ століття і підходом до вивчення політичних трансформаційних процесів (Т. Карозерс), використання автором першого терміну щодо досліджуваного хронотопу видається нам дискусійним.

Монографія містить окремі розлогі тексти, які, зазвичай, мали б бути лаконічнішими. Наприклад, у другому розділі перед нами відкривається багатосюжетна панорама етнопольної та етносоціальної структури населення, яка фактично повинна сприйматися «на слух». Відтак дослідник інколи відходить від, сказати б, «точкового» аналізу головних суб'єктів дослідження, даючи безліч різнопланових даних про етнічний склад міст і містечок регіону (с. 122–124, 131, 441), про що не заявлено у форматі основного дослідницького завдання. До речі, більшість статистичних даних про тенденції і зміни в етнопольній соціально-професійній структурі етнічних груп, стратифікації в освіті, економіці сприймалися б ефективніше, якщо б автор використав їх графічне представлення, а не просто відсоткові і числові характеристики, які містять таблиці. Поодинокі приклади використання графічної візуалізації містяться на с. 428, 487 і 538, що відразу дає можливість легко оцінити відмінності у динаміці описуваних процесів. Кількісні ж показники представлені тільки у вигляді таблиць.

Обговорюючи у четвертому розділі суб'єктивні та об'єктивні фактори взаємодії рівно- та різностатусних спільнот, автор обговорює проблему еволюції ідентитів (с. 276–301), пропонуючи широкий теоретич-

ний відступ. Те ж саме можна сказати і про достатньо широкий набір стратифікаційних категорій (група, прошарок, страта, спільнота, клас), які представляють різні, часом взаємозаперечні теоретичні концепції під час опису структури суспільства, але використовуються у тексті доволі вільно без корисних у таких випадках уточнень.

Усі перелічені зауваження мають рекомендаційний характер і не применшують вартості фундаментальної праці І. Монолатія, яка буде корисною на усіх рівнях формування, аналізу й реалізації етнопольної політики в сучасній Україні. Монографія, що, безумовно, є важливим внеском у дослідження актуальної проблеми міжетнічних відносин в західноукраїнському регіоні, стане джерелом нових ідей для дослідників, пропонуючи не лише широкий набір емпіричних даних та зразків їх аналізу, але й демонструючи методологічні підходи і теоретичне обґрунтування досліджуваних проблем. Користь дослідження взаємодії етнопольних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., яке здійснив І. Монолатій, на нашу думку, полягає передусім у відповідності проблематиці, типу емпіричного дослідження, університетським курсам з етнопольтології, етносоціології, державного управління та багатьох інших, а також у його призначенні для науковців, викладачів вишів, регіональних політичних еліт.

Названі компоненти та зауваження щодо змісту рецензованої монографії окреслюють її теоретичну і практичну продуктивність. Враховуючи модерність етнопольтологічних студій в Україні й проблеми міжетнічної взаємодії зокрема, висновки та узагальнення монографічного дослідження І. Монолатія стануть у пригоді вітчизняній соціогуманітарній науці.

Кононов І. Етнічний аспект політичних процесів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 14. – Ужгород, 2010. – С. 260–262.

Олена Новакова
(Луганськ, Україна)

Розширення спектра вивчення інтеракцій суб'єктів політичних процесів, започатковане українською етнопольтологією, передбачає і врахування ретроспективного методу аналізу соціальної взаємодії в умовах етнічних відмінностей, в її теоретичному та методологічному осмисленні, виявленні особливостей і закономірностей поведінки/

ініціатив суб'єктів етнополітичної сфери в міжетнічних процесах. Саме у такому дослідницькому руслі і написана монографія І. Монолатія, яка присвячена вивченню особливостей взаємодії етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у період політичної модернізації Габсбурзької монархії, у 1867–1914 рр.

Обґрунтованим з теоретико-методологічної точки зору є з'ясування особливостей інтеракціонізму етнонаціональних спільнот у вітчизняному та зарубіжному суспільствознавстві і виокремлення їх тематичних блоків (с. 11–109). Тому автор проаналізував ті принципи й положення, які стали теоретичною і методологічною основою для аналізу міжетнічної взаємодії в обраному хронотопі. Адже фокусуючи увагу на етнополітичній поведінці як її основному формотворчому чиннику, дослідники трактують групи, з одного боку, як цілість, з другого, як такі, чий експектації та цілі виявляються в діяльності сформованих в їхньому середовищі політичних акторів. Спільно з державою вони формують спектр суб'єктів етнополітичної сфери, в той час як соціум постає поділим на «своїх» і «чужих» унаслідок структурних розмежувань, функціональності в будь-якому етнополітичному організмі простору соціокультурної дистанції.

Відтак, як базова передумова міжетнічної взаємодії в австрійських Галичині й Буковині, автором виокремлюються соціокультурний та етнокультурний виміри дихотомії «свій»/«чужий» (с. 110–182). Зокрема, проаналізовано етносоціальний склад населення регіону, констатовано відмінність між ареальним та дисперсним характером проживання українців, поляків, євреїв та інших імміграційних меншин, соціальну неструктурованість більшості етнонаціональних спільнот, що проживали на західноукраїнських землях. Беручи до уваги лінії соціального розмежування між містом і селом та культурний поділ праці, з'ясовано функціонування в західноукраїнській етнополітичній сфері міжетнічної дистанції в її соціальному й етнопсихологічному дискурсах.

На наш погляд, обґрунтованим є використання у науковому дискурсі поняття «західноукраїнська етнополітична сфера», яке увиразнює у рецензованому тексті складні й суперечливі чинники етнодержавотворення, еволюції етнонацій з культурницької фази у політичну (с. 183–275). У цій частині монографії проаналізовані етносоціальна структура населення регіону, пріоритети етнонаціональної політики Австро-Угорщини, а також артикульовані партіями етнотрупові інтереси та стратегії їх захисту. Такий авторський підхід, безумовно, значно

розширює сучасне бачення етнополітичних процесів на українських етнічних теренах в імперську добу.

У рецензованій праці вдало, на наш погляд, з'ясовано сталі й ситуативні фактори політизації етнічностей, особливості та закономірності етнополітичної поведінки дисперсних та етноареальних спільнот у різних політичних ситуаціях. І. Монолатій проаналізував амбівалентну природу міжетнічних компромісів, обґрунтував контрверсійну роль міжетнічної соціокультурної дистанції у міжетнічному інтеракціонізмі. Окремий блок дослідження становлять етнополітичні, ціннісні й етносоціальні суперечності й конфлікти між рівно- та різностатусними етнонаціональними спільнотами (с. 390–482), методи захисту групових інтересів, а також культура міжетнічної взаємодії (с. 560–617). Зауважимо, що кожен розділ монографії завершується необхідними висновками.

Суттєвим компонентом праці є використання автором не тільки сучасного теоретико-методологічного інструментарію етнополітологічної науки, але й обширної джерельної бази. Це дозволило наповнити текст праці маловідомими фактами і зробити ґрунтовні висновки. Зокрема у роботі використані неопубліковані архівні документи центральних державних і відомчих архівів та бібліотек України (ЦДАВО та ЦДАГО України, ЦДІАУЛ, ЛННБУ) та зарубіжних країн – Росії (ГАРФ, АВПРИ ІДД МІД Росії), Австрії (Haus-, Hof- und Staatsarchiv; Allgemeines Verwaltungsarchiv; Österreichisches Staatsarchiv), Німеччини (Bundesarchiv Abteilungen Potsdam; Evangelisches Zentralarchiv Berlin; Archiv des Diakonischen Werkes der Evangelischen Kirche in Deutschland), Польщі (Archiwum Głównie Akt Dawnych; Archiwum Akt Nowych; Oddział Rękopisów Biblioteki Jagellońskiej w Krakowie; Archiwum Państwowe w Przemyślu), а також обласних державних архівів України (ДАІФО, ДАЛО, ДАЧО).

Комплекс використаних джерел становить етнічна преса досліджуваного хронотопу, часописи етнічної більшості – «Правда», «Діло», «Галичанин», «Руская рада», «Новий громадський голос», «Руслан», «Гайдамаки», «Православная Русь», «Літературно-науковий вісник», «Молода Україна», «Буковина», «Стрийський голос», «Борба», «Україна», «Український вісник», «Новий час», а також газети етнічних груп – «Naprzd», «Bukowiner Nachrichten», «Czernowitzer Tagblatt», «Die Zeit», «Czernowitzer Allgemeine Zeitung», «Gazeta Narodowa», «Nasz Przegląd», «Kurjer Stanisławowski», «Tydzien», «Ojczyzna», «Moriach», «Czas», «Chwila», «Gazeta polska», «Bukowiner Volkszeitung» та ін.

Своєрідним дзеркалом оцінки реалій, у яких перебували етногрупи, виступає тогочасна суспільно-політична література. У формі агрегованих політичних партіями завдань, реалізація яких сприяла б зміні становища «своїх», вони відображені в їхніх програмах, листівках та зверненнях, пропагандистських виданнях, а також публіцистичній літературі. З-поміж останньої, яку використав автор, особливо важливими є праці тих, хто претендував на статус етнічних лідерів чи бодай складав ядро найактивніших членів партійних чи громадських інституцій. У монографічному дослідженні І. Монолатій вдало використав й мемуарну літературу.

Відрадно, що у процесі реалізації поставлених дослідницьких завдань використано різні методи дослідження. Зокрема, застосування порівняльно-історичного та емпіричного методів аналізу сприяло з'ясуванню особливостей етноповедінки, культури міжетнічної взаємодії та етнонаціональної політики держави. Враховуючи факт боротьби за дефіцитні ресурси (змагання за владу, землю, культурні цінності) на західноукраїнських землях між етногрупами, а також зміни в орієнтації політичних еліт українців, поляків, євреїв та інших на різні етнополітичні моделі Габсбурзької монархії, автор використав і проблемно-хронологічний метод дослідження.

Разом із тим дозволимо висловити деякі побажання щодо подальшого дослідження озвученої автором проблеми. На нашу думку, історіографічний аналіз, поданий у підрозділі 1.2. можливо було б логічним виокремити за класичним принципом: скажімо виділити публікації західних, пострадянських та вітчизняних дослідників за проблемним принципом тематичних блоків міжетнічної взаємодії. Розглядаючи у контексті методологічного дискурсу проблеми концепцію П. Ван ден Берга про лесеферистський та акультураційний варіанти міжетнічної взаємодії (с. 17–18), автору було б доцільно розвинути цю схему для подальшої структури монографії. Скажімо, якщо Австро-Угорщина використовувала для одних етнонаціональних спільнот принципи толерантності, а до інших (євреїв зокрема) не зовсім ті ж, то власне другий тип концепції П. Ван ден Берга може підпадати під акультураційний варіант міжетнічної взаємодії, де варіантами є інтеграція/асиміляція. Це, можливо, урізноманітнить б змістовий модуль підрозділів 3.2 «Пріоритети етнонаціональної політики держави» і 4.3 «Інтеграція підпорядкованих груп в етнополітичний організм».

Поза цими зауваженнями, І. Монолатій достатньо повно наводить теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми взаємодії етнопо-

літичних акторів у період модернізації політичної системи Австрійської імперії у цілому і зокрема політизації етнічностей на західноукраїнських землях.

Висловлені зауваження мають, звісно, рекомендаційний характер, а тому сподіваємося, що вихід у світ монографії І. Монолатія викличе жваву наукову дискусію про взаємодію «своїх» і «чужих» західноукраїнських земель у контексті етнополітичних процесів в Австро-Угорщині. В цьому компоненті вітчизняних етнополітологічних досліджень в цілому, й історії етнополітології зокрема автору належить незаперечна першість.

Новакова О. В. Актори регіональних політичних процесів на імперському просторі: західноукраїнський вимір // Гілея: збірник наукових праць. – Вип. 35. – Київ, 2010. – С. 477–479.

Андрэй Казакевіч
(Мінск, Бяларусь)

Об'ємиста монографія сучасного українського етнополітолога Івана Монолатія є комплексним дослідженням інституційного оформлення політичних взаємин між етнічними спільнотами Буковини та Галичини у 1867–1914 рр. Запропоноване дослідження можна розглядати як системний та детальний опис цікавого прикладу виникнення етнічних націй та їхніх політичних інститутів в Центральній та Східній Європі. Відтак досліджувана проблема демонструє значні особливості, що відрізняють її, наприклад, від Російської або Османської імперій, але при цьому простежуються чіткі паралелі.

Автор книжки чітко позначає логіку виникнення нових політичних спільнот Буковини та Галичини 1867–1914 рр. – через руйнування регіональних і конфесійних ідентичностей. А що базисною одиницею нового політичного устрою стає етнічність, межі якої спочатку позначають, а пізніше і визначають межі нових політичних суб'єктів, то основне місце у цьому процесі автор відводить інтелектуалам, політичним структурам (партіям, громадським організаціям) і практиці політичної конкуренції. При цьому вирішальну роль у перемозі етнічного чинника над регіональними, конфесійними чи «імперським» чинниками, як видається, відіграла значна соціальна і культурна дистанція між етнічними групами. Як обґрунтовано показує І. Монолатій, така дистанція в умовах виникнення модерного суспільства істотно посилювалася наявністю соціальної та політичної конкуренції. В результаті етнічність

нерозривно поєднувалася з соціальним, культурним і політичним статусом спільнот у західноукраїнському регіоні.

Для увиразнення цього автор визначає конфігурацію політичних відносин у західноукраїнському регіоні, які стають все більш і більш етнополітичними, а також виявляє фактори, які керували цим процесом. Для цього особлива увага у монографії приділяється історичному підґрунтю опозиції «свої / чужі», посиленню і політизації цієї опозиції в діяльності політичних організацій, а також розгляду окремих проявів конкуренції між українцями, поляками, євреями та іншими етнічними групами.

Як переконливо показує І. Монолатій, соціальна і культурна дистанція і конкуренція в різних сферах призвели до закріплення чітких кордонів між етнічними спільнотами. Вершиною цього процесу стала їхня політична інституціоналізація у формі системи політичних організацій та практиці спільної політичної діяльності. При цьому політична інституціоналізація відбувалася на принципах ізоляції та ігнорування інтересів «іншого», що мала довгострокові наслідки для досліджуваного регіону. Політичну інституціоналізацію автор аналізує через розгляд розвитку системи політичних організацій основних етнонаціональних груп: створення та діяльність українських партій та громадських організацій, створення і діяльність польських політичних акторів, а також аналогічних процесів для єврейської, румунської та німецької спільнот. Розгляд логічно завершується дослідженням практик реального політичної взаємодії між спільнотами та організаціями, які їх представляли, під час виборів 1889, 1895, 1907, 1911 і в після / міжвиборчий період (практика «захисту групових інтересів» у термінології автора).

Можна констатувати, що запропоноване дослідження реалізовано на досить високому рівні, що дозволяє не тільки більш глибоко зрозуміти політичну історію Буковини та Галичини, але використовувати його результати для подальших порівняльних досліджень у межах західноукраїнського регіону. Специфіка і логіка дослідження І. Монолатія відкривають широку порівняльну перспективу і, таким чином, поглиблюють наше розуміння «етносу» та «нації» як фактора політичного розвитку. Разом з цим, висловлюємо певні зауваження.

На наш погляд, більше уваги бажано було б приділити розгляду параметрів, що свідчили про реальний (пере) розподіл влади. Прикладом міг би бути аналіз даних про представників етнічних спільнот на офіційних та громадських посадах різного рівня, аналіз соціально-демографічних параметрів етнічних еліт і т. д. Також слід було б більше уваги приділити опису електоральної поведінки етнофорів під час ви-

борів. Адже, як свідчить текст, при описі виборів основну увагу автор приділив розгляду позицій різних політичних організацій етнічних груп. Однак для надійних висновків не вистачає більш докладного аналізу поведінки виборців – фіксації «політичного вибору» пересічних представників етнічних спільнот. Очевидно, що при аналізі конкуренції та факторів етнічної напруженості слід більше уваги було приділити кількісному (статистичному) аналізу, який би дозволив більш надійно визначити чинники, які визначали цей процес в регіоні і окремих його частинах. Наприклад, цьому могло б посприяти виявлення надійної кореляції між етнічним, релігійним, соціальним складом і підтримкою тих чи інших партій, вибором політичної стратегій, готовністю до компромісу тощо. Також слід було б розширити в тексті порівняльну перспективу. Більшість фактів аналізується в межах обраного хронотопу – Галичини і Буковини, що не дозволяє до кінця зрозуміти їх значення і сутність. Здається, що вирішенню цієї проблеми сприяло б більш широке і послідовне порівняння з іншими регіонами Австро-Угорщини, з ситуацією в Російській імперії і т. д.

Зазначені побажання зовсім не знижують якості і значення дослідження І. Монолатія, яке, на нашу думку, є прикладом ґрунтовного і комплексного дослідження політичних процесів у їх етнічному вимірі, зокрема проблеми інституційного оформлення етнополітики Австро-Угорщини в 1867–1914 рр., яка вдало реалізована науковцем на прикладі діяльності політичних акторів Галичини і Буковини.

Казакевич А. Інституційне оформлення етнополітичних взаємин в західноукраїнському регіоні в Модерну добу // Панорама політологічних студій. – Вип. 7. – Рівне, 2011. – С. 255–257.

Уладзіслаў Іваноў
(Вільнюс, Литва)

«Гэтая імперыя мае загінуць. [...]

*Усе народы створаць свае гнусныя маленькія дзяржаўкі,
і нават габрэі абвесцяць свайго караля ў Палесціне. [...]*

*Цяперашні час толькі і прагне стварыць незалежныя
нацыянальныя дзяржавы!*

Больш ніхто цяпер не верыць у бога. Людзі не ідуць больш у цэрквы.

Яны ідуць да нацыянальных супольнасцяў».

Ёзэф Рот, «Марш Радзецкага»

Вельмі цікава, што першыя ўражання і асацыяцыі пасля азнамлення з манаграфіяй амаль ніяк не звязаныя з асноўным сюжэтам кнігі. Мяне як даследніка не столькі зацікавіў дэталёвы аналіз стасункаў між этнічнымі супольнасцямі Заходняй Украіны, колькі выразная паралель з рэгіёнам, з якім звязаная гісторыя беларусаў, – Віленшчынай. Менавіта гэты аспект можа прывабіць беларускага чытача – паралелі вымаляўваюцца няўмольна. Зразумела, што падобнае даследаванне здаўна чакае Віленшчыну з яе цікавымі і няпростымі ўзаемадачыненнямі паміж беларусамі, палякамі, літоўцамі, габрэямі, расейцамі ды іншымі.

Як і Заходняя Украіна, Віленшчына – гэта складанае скрыжаванне культурных і рэлігійных шляхоў, яшчэ адна еўрапейская зона сутыкнення і ўзаемапранікнення этнічных і канфесійных супольнасцяў. Такіх зонаў не так шмат на ўсходнім злеме Еўропы. Украінскае даследаванне атрымалася надзвычай цвярозым, пазбаўленым клішэ і ацэнчаных меркаванняў, і яго, без сумневу, мусіць узяць на ўзбраенне будучы аўтар этнапалітычнага вывучэння Віленшчыны. Але вернемся да самой кнігі.

Адносна малады ўкраінскі даследнік Іван Маналацій рэпрэзентуе новую генерацыю ўкраінскіх навукоўцаў, якія не задавальваюцца вузкім бачаннем праблемы. І такая тэндэнцыя зразумелая: папярэднікі на запасілі дастаткова матэрыялу рознага кшталту, таму настаў час крытычнага разгляду і тэарэтычнага абагульнення тэарэтычных здабыткаў ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя. Маналацій віртуозна падыходзіць да далікатнай тэмы і досыць увзўнана перабірае вузлавя праблемы, якія знітоўвалі ўкраінцаў з палякамі, немцамі, габрэямі ды іншымі супольнасцямі Дунайскай імперыі ХІХ – пачатку ХХ стагоддзяў.

Адной з перавагаў працы можна лічыць тое, што даследнік паставіў у цэнтр увагі не ўкраінцаў, але рэгіён ува ўсёй яго разнастайнасці. Пры гэтым аўтар тоўстай і, на першы погляд, неадольнай манаграфіі спрабуе спалучыць розныя дысцыпліны: палітычную навуку, сацыялогію і гісторыю. Метадалагічным і тэарэтычным цэнтрам працы (раздзел 1) выступае інтэракцыянізм. Такім парадкам, пазначаецца асноўная крыніца інтэлектуальных і метадалагічных уплываў – амерыканская школа інтэракцыянізму сацыялогіі, этналогіі ды іншых гуманітарных дысцыплінаў. Праз феномен інтэракцыі (узаемадзеяння) выразна вымалёўвацца кола інтарэсаў аўтара і прадмет даследавання. Тэарэтычная частка манаграфіі насычаная дэталёвым аглядам і аналізам існых падходаў да нацыяналізму і нацыянальнага. Для лепшага разумення сітуацыі Заходняй Украіны аўтар задзейнічаў усе канцэпты нацыятварэння – ад прымардыліскага натхнення Русо, Фіхтэ і Гросбі да інструмента-

ліскага ўзору Ёілсана, Ройса і Браса, не абмінаючы, вядома, моцнага і дасюль ўплывовага мадэрнісцка-канструктывісцкага падыходу, прадстаўленага такімі вядомымі аўтарамі, як Гелнэр, Гідэнс, Габсбаўм, Андэрсан або Барт. Чама 1867–1914 гады?

Аўтар пачынае даследаванне з 1867 года, калі абвешчаныя ў 1848-м прынцыпы аўстрыйскай канстытуцыйнай манархіі набылі сваю сапраўдную сілу. Менавіта ў 1867 годзе, у выніку гэтак званага Аўстра-вугорскага пагаднення або кампрамісу, Дунайская манархія зрабілася дуалістычнаю – Аўстра-Вугорскаю – і адмовілася ад практыкі цэнтралізаванага абсалютызму. Галіччына і Букавіна набылі статус аўтаномных адзінак. Народы Дунайскай імперыі зведалі ўнікальны палітычны досвед: парламенцкую манархію, «вялікую эмансіпацыю», дэмакратычныя свабоды, права развіваць свае мовы і сістэму адукацыі, ствараць партыі ды рухі. Пасля 1867 года Вена не навязвала сваім гетэрагенным рэгіёнам аўтарытарнай ідэалогіі, а прапаноўвала ім своеасаблівую альтэрнатыву, названую ў працы І. Маналація аўстра лаялізмам, або аўстраляяльнасцю.

Падыход засноўваўся на вернасці і адданасці дому Габсбургаў, за што манархія забяспечвала пэўную аўтаномію ўсіх прысутных на палітычнай сцэне групавак. Мела месца «дамова», «кантракт» паміж Венай і правінцыямі, паміж Габсбургамі і ўсімі значнымі этнічнымі ды нацыянальнымі супольнасцямі імперыі. Варта падкрэсліць, што правамі карысталіся не толькі хрысціяне, але і габрэі з караімамі. Нічога падобнага да зоны аселасці Расейскай імперыі ў Аўстра-Вугоршчыне не было. Нацыянальнае і палітычнае развіццё ўкраінцаў, якія жылі за Габсбургамі, было адносна вольнае і не сутыкалася з перашкодамі ў прызнанні статуса мовы, легальнай дзейнасці рухаў і партыяў. Нават ва ўмовах канфрантацыі ўкраінцаў з палякамі (асноўны канфліктны вузел рэгіёну ў гэты перыяд) заходнія ўкраінцы існавалі ў кантэксце еўрапейскіх правілаў і працэдураў. З пачаткам Першай сусветнай вайны, якая паклала канец існаванню дуалістычнай манархіі, скончыўся і эксперымент канстытуцыйнай манархіі. Зрэшты, аўтар даводзіць, што гэты цікавы і карысны досвед заходніх украінцаў стаўся надзвычай плённым для далейшага развіцця ўкраінскай дзяржаўнасці – не толькі ў межах Заходняй Украіны.

Яшчэ і сёння гэтыя абшары застаюцца праеўрапейскай лабараторыяй усёй украінскай палітычнай культуры. Інтэрэс да нацыянальных стасункаў у заходнеўкраінскім рэгіёне абумоўлены безупынным актуалізацыяй этнічнай тэмы. Нават касмапалітычныя тэндэнцыі ўнутры

ЕС пакуль мала заўважныя на тле палітыкі культурнай дыферэнцыяцыі ды захавання культурнай і этнічнай разнастайнасці. У пэўнай ступені тагачасная этнічная карціна можа быць перанесеная і на сучаснае грамадства Украіны, прынамсі, аўтар спрабуе правесці адпаведныя гістарычныя параўнанні, адкінуўшы цяжар шматузроўневага каланіялізму рэгіёну: аўстрыйскага, польскага, румынскага, нямецкага, савецкага.

«Разам, але амаль асобна» – гэтая формула, хоць і пазычаная з амерыканскай юрыдычнай практыкі, на думку аўтара, цудоўна падкрэслівае этнапалітычную спецыфіку нацыянальнай палітыкі Вены. Усе этнанацыі заходнеўкраінскага рэгіёну Імперыі існавалі і ўзаемадзейнічалі пры прынцыповым захаванні ўласнае тоеснасці. Пры гэтым этнанацыянальныя супольнасці захоўвалі свае межы, вызначаныя іх структурай ды інтарэсамі. Больш за тое, часта рэлігійныя, прафесійныя і эканамічныя чыннікі спрыялі замаруджванню або нават спыненню змешвання розных групаў. Сваю спецыфіку забяспечваў і ідэалагічны фактар – падзел грамадства паводле лініі кансерватызм/сацыялізм.

Менавіта на 1867–1914 гады прыпадае бурлівае нацыянальнае развіццё, калі супольнасці рэгіёну адыходзяць ад рэлігійнай да этнічнай, або этнічна-палітычнай самаідэнтыфікацыі. Гэтаму спрыялі эканамічныя пераўтварэнні Вены і ліберальныя рэформы сацыяльнай ды нацыянальнай сферы. На дадатак, да ўзмацнення самаідэнтыфікацыі прыводзілі канфлікты ўнутры імперыі: украінска-польскі, аўстрыйска-вугорскі, вугорска-румынскі.

Акрамя іншага аўтар цікава ілюструе гэты пераход ад рэлігійнай да этнічнай (нацыянальнай) ідэнтыфікацыі на прыкладзе тагачаснай мастацкай літаратуры (аўстрыйскай, польскай і ўкраінскай). Зварот даследніка да літаратуразнаўства пры разглядзе этнапалітычнай сітуацыі Заходняй Украіны, а шырэй і ўсёй Дунайскай імперыі, падаецца сапраўды значным унёскам у праблематыку. Гэтак, шматлікія няўлоўныя нюансы адносінаў украінцаў з габрэямі, палякамі і аўстрыйскімі немцамі выразна вымалёўваюцца акурат не праз палітычны або гістарычны аналіз, а дзякуючы разгляду твораў Івана Франка, Вольгі Кабылянскай, Васіля Стэфаніка, Ёзэфа Рота ды іншых.

Што да крытыкі манаграфіі, то яна тычыцца пераважна асноўнага падыходу і тэарэтычнай арыентацыі аўтара. Як ужо адзначалася, даследнік разглядае этнапалітычнае развіццё Дунайскай імперыі праз прызму інтэракцыянізму. Мінусам падыходу ёсць засяроджанасць на мікраўзроўні. Таму інтэракцыянізм наагул і ў версіі Івана Маналація

выглядае дастаткова кансерватыўным, непахісным і часам штучным канструктам. Таксама крытычна можна паставіцца да матэматычнага аналізу этнічных групаў. Гаворка ідзе пра выкарыстанне такіх крыху ірацыянальных параметраў, як «энергія этнасу», «самабытнасць» і падобнае. Тут насцярожвае эсенцыялісцкі падыход да разумення «нацыі», «этнасу», «народу», хаця аналіз дазваляе і іншыя інтэрпрэтацыі. Зрэшты, варта спыніцца на разглядзе асноўных вынікаў даследавання. Досыць ліберальная і адкрытая палітыка Вены ў дачыненні да розных нацыянальных групаў імперыі спрыяла досыць памяркоўным адносінам унутры краіны. У выніку ўсе супольнасці рэгіёну пазбеглі сацыяльнай і культурнай ізаляцыі. Не зважаючы на базавую адрознасць ад хрысціянскага насельніцтва, ні габрэі, ні караімы не выключаліся з грамадскага жыцця, застаючыся «іншымі сваімі».

У Івана Маналація эвалюцыя дачыненняў між этнічнымі супольнасцямі адбываецца на трох узроўнях мабілізацыі. Першы – латэнтны, калі групы толькі заяўляюць пра сваё існаванне. Другі ўзровень – арганізацыйны, калі супольнасці набываюць развітую структуру. І нарэшце, трэці – палітычны, што прадугледжвае афармленне палітычных інстытутаў і партыяў. Пры гэтым мяжа паміж нацыямі і групамі захоўвалася, як даводзіць аўтар, перадусім дзякуючы рэлігійнаму чынніку. Сваю ролю грала і эканамічная сітуацыя. У той час як украінцы былі пазбаўленыя зямлі і доступу на рынак, палякі мелі больш магчымасцяў карыстацца зямельным фондам, а габрэі – магчымасць развіваць гандаль. Такім чынам, канкурэнцыя або барацьба за рэсурсы прывялі да радыкалізацыі ўкраінцаў ды палякаў і дыскрэдытацыі супольнага жыцця пад апекай Вены. Радыкальныя патрабаванні атрымалі палітычную перспектыву на пачатку ХХ стагоддзя, калі Першая сусветная вайна пэўным чынам «дапамагла» ажыццяўленню незалежніцкіх мараў украінскай і польскай элітаў. Аўтар паказвае, што палякі – адзіная група, якая праводзіла наступальную палітыку ў дачыненні да «чужых». Тады як габрэі, украінцы і аўстрыйскія немцы абралі стратэгію абароны ўласных інтарэсаў. Канфлікты і радыкалізацыя з’яўляцца пазней – у выніку палітызацыі адносінаў падчас вайны і рэвалюцыяў.

«Разам, але амаль асобна» – манаграфія, якая, хоць і прысвечаная Заходняй Украіне, насамрэч будзе цікавая для шырокага кола чытачоў, бо презентуе аналіз і тлумачэнні паразы мірных этнічных і культурных дачыненняў у Аўстра-Вугорскай імперыі. Праца гэтая мае не толькі гістарычны інтарэс, але можа быць цікавай для даследнікаў сучасных этнічных і палітычных працэсаў. Аўтар скіроўвае ўвагу на памылкі

федералізму ў мінулым і разважае над магчымымі мадэлямі развіцця Еўропы ХХІ стагоддзя. Бо, якні дзіўна, еўраінтэграцыя часам прыводзіць да напаўнення формулы «разам, але амаль асобна» сучасным палітычным і культурным зместам.

Іваноў У. «Разам, але амаль асобна» // Палітычная сфера. – 2011. – № 16-17 (1-2). – С. 196–200.

Christophe von Werdt

(Берн, Швейцарія)

Mit über 600 Seiten Text legt Ivan Monolatič, mit Jahrgang 1976 Vertreter einer jüngeren ukrainischen Forschergeneration, eine aufgrund ihres Titels vielversprechende Abhandlung vor. Diese ist der Interaktion der verschiedenen „ethnopolitischen“ Gruppen in den „westukrainischen“ Gebieten des Habsburgerreiches – Ostgalizien und Bukowina – gewidmet. Seine Monographie versucht vom Anspruch her einen nicht nationalgeschichtlichen Zugang zur Geschichte der Region. Sie will die zwischenethnischen Wechselwirkungen beleuchten, wie sie sich im Bewusstsein der einzelnen ethnopolitischen Gruppen äußerten und deren Identitätsbildung beförderten.

Bei diesen ethnopolitischen Gruppen handelt es sich zur Hauptsache um Ukrainer, Juden, Polen und Deutsche. Monolatič hat zwar eine historische Ausbildung, ist jedoch heute Inhaber eines Politologie-Lehrstuhls. Seine theoriegeladene Herangehensweise ist spätestens nach über 100 Seiten (sic!) Wiedergabe westlicher, sowjetischer und postsowjetischer Theoriediskussion nicht mehr zu übersehen. Überdies leitet er auch jedes folgende Kapitel nochmals mit mehrseitigen theoretischen Ausführungen ein. Nach so viel Theorie ist man jedoch nicht wirklich gescheitert. Selbst versteht der Autor sein Buch als einen Beitrag zur „Ethnopolitologie“ im westukrainischen „Chronotop“ (S. 109). Genau daran krankt letztlich das ganze Werk. Es wertet historisches Material selektiv aus, um eine Theorie zu bestätigen: Die Geschichte habe im Rahmen des Habsburgerreiches „bewiesen, dass die politische, nationale und ethnische Gemeinschaft einiger Völker auf einem Territorium eine Illusion war“ (S. 219). An der differenzierten Wahrnehmung und Herausarbeitung kontingenter historischer Entwicklungsverläufe ist Monolatič nicht interessiert.

Der Autor gewichtet die Auswertung historischen Quellenmaterials und die Rezeption historisch-fachwissenschaftlicher Abhandlungen zum Themengebiet seiner Monographie deutlich geringer als den theoretischen Überbau. Westliche und exilukrainische Standardwerke zur Geschichte Galiziens

wie beispielsweise jene von Kai Struve, John-Paul Himka, Paul Robert Magocsi oder Anna Veronika Wendland glänzen durch Abwesenheit – entsprechend auch deren differenzierte, eine gradlinige „ethnopolitische“ Interpretation störende Erkenntnisse. So vermag es auch nicht zu erstaunen, dass Monolatič entgegen allen Vorsätzen einer ukrainozentristischen, nationalukrainischen, ja teils primordialen Perspektive verpflichtet bleibt. Dabei beschreibt er Galizien als ein „kulturell-politisch ukrainisches Land“ (S. 115). Er mutet den einzelnen „Ethnonationen“ beispielsweise eine „gesetzmäßige Begierde“ zur „Wiederherstellung der eigenen sozialen Struktur“ zu, beglückt sie also mit einem eigenen Willen, so dass er sogar von einer „Selbstentsagung der Ukrainer“ hinsichtlich einer vollwertigen Integration in die Städte sprechen kann (S. 132).

Im Kapitel über die Herausbildung politischer „Ethnoforen“ in der Gestalt von Parteien bemüht sich der Autor, historisches Faktenmaterial auszubreiten, indem er die Entwicklung des nationalen Parteiwesens bei Ukrainern, Polen, Juden und Deutschen nachzeichnet. Einigermaßen differenziert gelingt ihm dies jedoch nur bei den Juden. Allerdings stehen wie bei den anderen „Ethnoforen“ auch hier die national-jüdischen, zionistischen Bewegungen im Vordergrund. Der Autor blendet politische Gruppierungen, die nicht seiner ethnopolitischen nationalen Polbildung folgen, praktisch vollständig aus. Er sieht nur national ausschließende Parteien am Werk. Am deutlichsten wird dies bei seiner Beschreibung der ukrainischen politischen Bewegungen, wo er alle anderen als die national-ukrainischen ignoriert. Denn solche Differenzierungen, die auch die Offenheit und Vielgestaltigkeit kollektiver Identitätsbildungsprozesse im galizischen „Chronotop“ aufzeigen würden, sind nicht seine Sache.

Das Kapitel zur Nationalitätenpolitik des Habsburgerreiches in Galizien atmet einen ähnlichen Geist der „ethnopolitischen“ Konfrontation und des Überlebenskampfes. So hält Monolatič fest, dass seiner Meinung nach die Loyalität gegenüber der Politik Wiens eine „defätistische Besonderheit“ der ukrainischen Bewegung gewesen sei (S. 220 f.). Die Sprachenpolitik habe bei den „ethnischen Minderheiten“ – zu welchen er Ukrainer und Juden zählt – zu einer doppelten Identität geführt und die jüngeren Generationen „von einem der wichtigsten Elemente der kulturellen Ressourcen der eigenen Ethnonationen“ losgerissen (S. 228). Bilanzierend bezichtigt er deshalb die Nationalitätenpolitik des Habsburgerreiches – kaum verwunderlich – „konfrontativer Methoden“ (S. 244). Der Abschnitt zur „ethnopolitischen Mobilisierung“ gehört zu den am stärksten quellennahen. Dies hängt damit zusammen, dass Monolatič hier ein Kernanliegen seiner Arbeit anhand der ver-

schiedenen Parteiprogramme, die er wie immer selektiv analysiert, nachweisen kann: Die wachsende ethnopolitische Ausdifferenzierung verschiedener Nationen.

Letztlich ist das Buch von Monolatij nicht einer historischen Methode verpflichtet. Vielmehr verwendet es historisches Material, um ein politologischsoziologisches Theoriegebäude zu untermauern: Die „ethnopolitische“ Ausdifferenzierung „ethnonationaler Gemeinschaften“ im „Chronotop“ Galiziens. Dies erklärt auch die außerordentliche Theorielastigkeit des Werks. Weil es überdies zur Stützung seiner Theorie kaum neues Quellenmaterial beibringt, sondern auf einem selektiv wahrgenommenen Forschungsstand zur Geschichte Galiziens aufbaut, darüber hinaus seine Themen nie kontingent, sondern nur theoriekonform behandelt, trägt es trotz einem vielversprechenden Titel wenig zur historischen, vielleicht mehr zur politologischen Forschung bei.

Christophe von Werdt. Ivan S. Monolatij: Razom, ale majže okremo. Vzajemodija etnopolityčnych aktoriv na zachidnoukrajins'kych zemljach u 1867–1914 rr. [Zusammen, aber fast getrennt. Wechselwirkung der ethnopolitischen Akteure in den westukrainischen Ländern in den Jahren 1867–1914]. Ivano-Franiv'sk: Lileja-NV, 2010. 735 S., 2 Ktn., Tab. // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas / jgo.e-reviews, jgo.e-reviews 2014, 2, p. 16-17.

Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 312 с.

Святослав Вишинський
(Чернівці, Україна)

Враження від презентації книги Івана Монолатія «Цісарська Коломия. 1772–1918», котра сьогодні відбулась у чернівецькому «Literatur Cafe», надто неоднозначні. Попри оригінальне видання з історії Коломиї австро-угорського періоду, котре, безумовно, є вагомим здобутком галицького краєзнавства, цікавим і для буковинських читачів, ряд акцентів зустрічі викликали подив. Під час обговорення книги, виданої за сприяння Фонду Габсбургів (*Автор допису помиляється. Книжка «Цісарська Коломия» не підтримувалася і не фінансувалася згаданим фондом. – Упор.*), відчувалась майже неприхована меланхолія за «Золотим віком» австрійського підданства, а часом і відвертий жаль щодо

розпаду іноземної монархії, в рамках якої українці, на думку деяких учасників зустрічі, «по-справжньому» торкнулись Європи.

Для традиційно націоналістичної Західної України доволі знаковим прецедентом є те, що галицька інтелігенція, особливо останнім часом – при фінансовій підтримці західних фондів – виявляє зворушливі sentimenti стосовно недалекого історичного минулого та далеких сюзеренів, вассалами яких вона себе гордо воліє бачити і тепер. На тлі такої щирої меланхолії за лакованим австрійським чоботом, віденськими вальсами та уроками німецької поезії дивно виглядають тільки презирливі закиди у бік «москвофільських манівців» – схоже, євроінтегровані габсбурзькі піддані з-під Коломиї забувають про голштайн-готторпське походження династії Романових, ніяк не бажаючи поступатись почесним «західнішим» місцем біля ніг Європи.

Характерно, що під час дискусії організатор зустрічі Олег Хавич звернув увагу на ту обставину, що Західна Україна, вочевидь – єдиний фрагмент колишньої Австро-Угорщини, котрий дотепер активно плекає меланхолію за ідеалізованим часом свого перебування в складі імперії. Іван Монолатій на це зазначив, що і в період існування Австрійської монархії українці Східної Галичини та Буковини, а також хорвати були найбільш лояльними до імперії етносами, як ніхто інший зорієнтованими на збереження та пролонгацію габсбурзького панування.

Слухаючи після цього романтичні спогади про світле германське минуле та про колишню імперію як прообраз майбутньої Європи, було тільки важко позбутись парадоксальної думки, що саме Україна – і Хорватія – виявились єдиними «пост-австрійськими» державами, нині обділеними євросоюзним «пирогом». І чи це дивно, якщо викрадену доньку Агенора в Коломиї дотепер із провінційним шармом малюють у пишних шатах інтеграції, тоді як її серце – у гордих гірських кантонах, де бути європейцями значить просто: бути собою.

Вишинський С. Бути європейцями значить просто: бути собою // <http://s-vyshynsky.vkursi.com/310.html#cut> (15.06.2010 p.)

Лілія Щербін
(Івано-Франківськ, Україна)

Сучасна українська історіографія поповнилася новою науковою працею з історичного краєзнавства відомого дослідника Івана Монолатія «Цісарська Коломия. 1772–1918. Драма на три дії з життя другого

міста Галичини габсбурзької доби» за законами жанру має дійових осіб і написана в цікавій формі.

У першому розділі (дія перша) «Народження нового міста: під владою Габсбургів» відображено становище Коломиї в умовах приєднання Галичини до Австрії. Автор висвітлює специфіку політичного й адміністративного устрою Коломиї, що «стала одним з найважливіших адміністративних та промислових центрів краю, поряд з такими містами, як Львів, Перемишль, Тернопіль, Ярослав». У цьому розділі охарактеризовано господарську діяльність, ремесла, торгівлю, промисловий розвиток, транспорт, будівництво, парки та релігійні споруди Коломиї.

І. Монолатій у дії другій «Змужніння нашого міста: національне відродження коломийських українців» проаналізував здобутки коломиян в умовах «весни народів» і в другій половині XIX ст. Основними досягненнями громадсько-політичної і культурно-просвітницької діяльності українців Коломиї стали організація українського аматорського театру, організація читалень, національно-культурних установ, видавництва. Автор змальовує культурно-просвітницьке життя містян, описуючи створення та діяльність «коломийського Бояна», проведення вечірок і вечорниць, виставок, а також становище коломийських національних меншин.

Значне місце в монографії приділяється історії освіти, зокрема, діяльності Коломийської гімназії. Іван Монолатій розкриває обставини заснування гімназії, специфіку її навчальної діяльності. Корисними для сучасного вчителя історії й істориків-науковців будуть принципи науково-дослідницької роботи історичних гімназійних гуртків, подані автором книги. Про рівень навчальної та наукової діяльності Коломийської гімназії засвідчує укладений перелік відомих випускників цього освітнього закладу за період 1892–1918 рр., серед яких такі імена, як Мирослав Ірчан, Симеон Лукач та ін.

Другий розділ завершується напрочуд смачно: коломийською цісарською кухнею. Автор ділиться із читачами давніми рецептами з кухарської книжки. Кожен може спробувати приготувати різні книдлі, цісарський омлет, ванільну бабку, яблучний струдель, торт «Захер» і відчутти смак цісарської доби в божевільному вирі глобалізованого XXI століття.

Дія третя «Смерть цісарського міста: під скіпетром Романових» присвячена драматичним подіям Першої світової війни. Автор аналізує становище Коломиї під час російських окупацій (займанщини): першої (15 вересня 1914 р. – 16 лютого 1915 р.), другої (12 травня – 10 червня

1915 р.), третьої (13 червня 1916 р. – 27 липня 1917 р.). Історик подає список коломийських легіонерів УСС і короткі довідки про їхній бойовий та життєвий шлях. Лист Аделі Куниської, санітарки УСС, до своєї доньки, де є такі слова: «...А тепер одна просьба до Тебе Дитино моя рідна. Люби Україну! Ніколи не забувай молити ся за самостійність України бо ворог могучий і лютий...», – свідчення не тільки соборницьких прагнень галичан, жертвовності жінки-українки, а, насамперед, приклад патріотичного виховання в українських родинах, досвід якого є актуальним і сьогодні.

Рецензована монографія проілюстрована унікальними додатками: світлинами, поштівками, документами, таблицями, які допомагають читачеві краще уявити життя міського соціуму впродовж 1772–1918 рр. і зрозуміти, чому ностальгують коломийці за австрійською Коломиєю.

Дослідження І. Монолатія, залюбленого в історію, у своє історичне місто, відображає історію Коломиї в 1772–1918 рр. на основі новітніх підходів до історіописання. Взамін хронологічного викладу подій маємо історичну драму, сповнену життям, емоціями, почуттями, кольорами й просто живими людьми: від пересічного містянина до цісаря. Досить удалими є історичні портрети відомих коломиян і «славних гостей цісарської Коломиї»: Івана Франка, цісаря Франца Йосифа I, митрополита Андрея Шептицького, архієпископа Карла I Габсбурга й архієпископіні Зіти де Бурбон-Парма фон Габсбург, архієпископа Вільгельма-Франца Люттрінгена Габсбурга (Василя Вишиваного).

На нашу думку, монографія Івана Монолатія «Цісарська Коломия. 1772–1918» відображає використання міждисциплінарного підходу до висвітлення історії Коломиї, суть якого полягає у відмові від політичної історії та в поєднанні досліджень різних аспектів діяльності людини: природи, демографії, психології, соціології, ментальності, гендеру, культури, побуту тощо. Книга [І. Монолатія] заперечує усталений стереотип про те, що історичне краєзнавство є цариною істориків-любителів, розвагою.

Щербін Л. Мистецтво краєзнавчого дослідження // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 18. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 195–196.

Олег Баган
(Дрогобич, Україна)

У № 1-2 «Критики» за 2015-й рік з'явилася ґрунтовна стаття знаного публіциста і літературного критика Миколи Рябчука «Дві України: кінець амбівалентности?», в якій Автор пробує дати відповіді на стратегічні питання розвитку української нації і держави. Загалом проведений аналіз і концепція мислення вражають проникливістю, широтою і дотепністю мислення та стимулюють до цікавих переосмислень української модерної історії. Однак окремі думки авторитетного ліберального публіциста викликають не тільки застереження, а й підозру в навмисній дезорієнтації сучасного читача – національного аналітика, який хоче розібратися у причинах історичних промахів і поразок українства.

[...] «міф Австрії», на нашу думку, так посилено твориться сучасними ліберальними публіцистами для того, аби відвернути увагу українців від міжвоєнної Західної України, бо саме тоді в цьому великому регіоні на просторі від Волині до Закарпаття відбувся найінтенсивніший, найпродуктивніший процес українського націєтворення фази «С», тобто «масової націоналістичної мобілізації, з політичними зусиллями активних партій», з виробленням модерної культури і наступальної ідеології. Такий же процес був брутально зупинений на Наддніпрянщині більшовиками, на чому правильно акцентує М. Рябчук. У Західній Україні ж, по-перше, вибухнула тоді якісна преса, розвинулася модерна висока культура, були розбудовані масові партії (УНДО, дві соціалістичні, національно-християнська), які пронизували своїми впливами суспільство до самих низів, сформувалася чисельна інтелігенція.

Хоча усе це було без власних університетів, які частково замінили університети міст Центральної Європи – Праги, Брно, Відня, Братислави, Варшави, Кракова, Берліна, Дрездена, де навчалися тисячі галичан і мешканців Буковини, – без державної підтримки шкіл, культурних і наукових центрів. По-друге, в Західній Україні вибухнув потужний героїчний націоналістичний рух, репрезентований ОУН, який кардинально перемінив ментальні й світоглядні уявлення та принципи передусім галичан і волинян. Так витворилася соціально-культурна основа для повноцінної модерної української нації з чіткою державницькою ідеологією, із загартованим національним характером (через тривалу підпільну боротьбу, репресії польської влади, через всенародну боротьбу із німецькою і комуністичною окупаціями), із твердою і масовою національною свідомістю.

До слова, особливим феноменом в Західній Україні тоді був громадянсько-національний розвиток малих і середніх міст, нерозуміння чого часто вводить в оману дослідників. Адже всі історики насамперед звертають увагу на фактор великих міст – Львова і Чернівців, які переважно були до 1939 р. польсько- та німецько-румунсько-культурними відповідно. Насправді ж головною платформою для творення нації в цей час послужили малі міста, в яких сформувалася багаточисельна верства активних підприємців, інтелігенції, учнівської молоді, людей виробничих професій, яка у такій формі здатна була впливати на загальну самосвідомість краю. Тож попри те, що селянство й далі переважно перебувало в стані «аморфної неосвічености» (хоч і його суттєво збурили агітація і тактика «перманентної революції» від ОУН), у малих і середніх містах активно творилася модерна українська нація. Про це аргументовано сьогодні можна прочитати, наприклад, у книзі Івана Монолатія «Цісарська Коломия» (2010). Безперечно, «мозок» національного руху був у Львові, але його «руки» і «ноги» – у провінційних містах...

Чи врятує країну лібералізм? або Ще раз про «дві України» Миколи Рябчука // http://vgolos.com.ua/blogs/chy_ryatuie_krainu_liberalizm_187924.html?print (03.08.2015 р.)

<http://dontsov-nic.com.ua/chy-ryatuje-krajinu-liberalizm-abo-sche-raz-pro-dvi-ukrajiny-mykoly-ryabchuka/> (20.12.2015 р.)

Жити і давати жити іншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 160 с.

Сергій Троян
(Рівне, Україна)

Україна у спадок від імперського минулого дістала вкрай строкате етносоціальне суспільство, «елементи» якого значною мірою все ще перебувають у різних ціннісно-сміслових горизонтах, специфічно сприймають минуле і бачать майбутнє, знаходячись в орбіті різних політичних міфологем. Справа національної ідентифікації наражається на перешкоди та непорозуміння, адже Україна лише спорадично мала досвід монолітного й цілісного існування, досить довго її «фрагменти» були в становищі своєрідних окраїн імперій, де домінували різні етнонаціональні спільноти і релігійні конфесії.

Практично за всіх історичних епох німецька спільнота, незмінно залишаючись носієм власної, своєрідної етнічної самобутності, успішно споріднювалася з українцями та іншими етнічними групами, що проживали на західноукраїнських землях. Вагомим був внесок німців у розвиток політичної, соціальної сфер, господарської традиції, духовної культури Галичини і Буковини. У ракурсі осмислення співіснування «своїх» (українців) і «чужих» (головним чином німців, а подекуди поляків і євреїв) в західноукраїнському регіоні й написана, на нашу думку, рецензована монографія. У ній І. Монолатій запропонував своє бачення й тлумачення низки важливих, малодосліджених проблем етнополітології, тим самим здійснивши внесок у вивчення такої складної сфери суспільного буття західноукраїнських земель на імперському і почасти на постімперському просторі, як українсько-німецькі відносини, зокрема їхню політичну і етнічну складові.

Базуючись на широкому комплексі архівних та опублікованих джерел, спадщині німецькомовної історіографії, І. Монолатій проаналізував доктринальні засади і концептуальну парадигму державної національної політики Австро-Угорщини, а відтак – на постімперському просторі – Західно-Української Народної Республіки та етносоціальні пріоритети, що з них випливали, закономірності господарської діяль-

ності, побуту, культурного, релігійного і громадського життя німців західноукраїнських земель, їх стосунки з іншими етносами.

Книжка І. Монолатія містить 7 окремих тематичних розділів, які логічно між собою пов'язані в єдине дослідницьке русло, а також додатки (архівні документи). Монографія презентує його бачення міжетнічної взаємодії на прикладі німецького фактора. Заслугує уваги прискіпливе вивчення автором книги сутності імміграційних процесів. Це зумовлюється перш за все тим, що йдеться про цілеспрямовані заходи центральної влади Австрії, які мали за мету посилення ролі німецької спільноти в різних сферах суспільного життя регіону. До того ж, як стверджує І. Монолатій, приплив німецьких колоністів активізував інтеграцію краю в західноєвропейську систему економічних і політичних відносин. Така оцінка результатів цілеспрямованих акцій влади зайвий раз підтверджує особливу значимість держави як безпосереднього суб'єкта етнонаціональних процесів.

На підставі вивчення проблем суспільної адаптації та національної ідентифікації німців західноукраїнських земель упродовж відзначених хронологічних рамок дослідження І. Монолатієм сформульовано висновки, які, на думку автора, доцільно враховувати в процесі подальшого удосконалення етнонаціональної політики держави, функціонування органів влади, які опікуються її реалізацією.

Оскільки монографія презентує авторське бачення західноукраїнської етиополітичної сфери через її німецький дискурс, то слушним було б проаналізувати теоретичні підходи до вивчення міжетнічної взаємодії у вітчизняній та зарубіжній етнополітологічній думці. Ураховуючи особливості досліджуваної проблеми, І. Монолатій правомірно застосував міждисциплінарний підхід. Прикметним стало зосередження автора на дихотомії «ми–вони». Однак, доречнішим, на нашу думку, було б виокремлення німецького етноконфесійного фактора як кореляти міжетнічних взаємин.

Ці міркування не применшують значимості нової монографії І. Монолатія. В ній розкрито ряд важливих складових елементів, які визначають предмет сучасної етнополітології. Зокрема, імміграційні процеси й колонізаційні стратегії, етнополітику держави, особливості етнополітичної поведінки, культуру міжетнічної взаємодії тощо. Здійснена як комплексний аналіз німецького дискурсу в західноукраїнську етнополітичну сферу, книга, власне, стала першою, в якій з'ясовано досвід взаємного співіснування німців західноукраїнських земель та інших

(здебільшого християнських) етнічних спільнот, що проживали тут до першої третини ХХ ст.

Троян С. *Німецький фактор міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Історія. – Вип. 14. – Рівне, 2008. – С. 323–324.*

Два десятиліття української незалежності суттєво трансформували як систему державних відносин, так і всі сфери суспільного життя. За цей час держава і суспільство пройшли складний і неоднозначний шлях від авторитарного режиму радянського типу до незавершеної моделі плюралістичної демократії. Пошук власної ідентичності означений численними колізіями, які у більшій чи меншій мірі проявилися у всіх царинах життєдіяльності. Не стала винятком і наука, в тому числі історична, яка в силу своєї прив'язаності до влади особливо болюче переживала пострадянські трансформації, становлення і розвиток в незалежній Україні після 1991 року.

Крах моноідеологічної системи, усталення політичного плюралізму дозволили розширити поле і поглибити джерельну базу науки. Така ситуація сприяла появі історичних досліджень, які розвивалися в трьох основних напрямках. По-перше, розробка раніше табуованих тем. По-друге, дослідження порушених проблем на основі використання переваг і можливостей методологічних засад і принципів, кардинально або хоча б певною мірою відмінних від марксистсько-ленінської методології. По-третє, комплексне вивчення раніше вже досліджуваних аспектів, сторін, процесів, явищ суспільного життя, спираючись на здобутки і напрацювання попередників і залучення широкого спектру як загалом добре відомих, так і маловідомих або взагалі нових джерел. Саме до третьої групи історичних розвідок належать запропоновані нами наукові постулати, метою яких є окреслення сучасного стану досліджень німецької колонізації в Галичині.

Характеристика порушеної проблеми наукового пошуку здійснюватиметься на основі класифікації, яка ґрунтується на аналізі головної дослідницької тематики. Вона формувалася в уже усталеному раніше полі історичного пошуку, водночас розширюючи його межі та поглиблюючи теоретико-методологічні підходи і комплекс джерел для здійснення всебічного, системного наукового історичного дослідження. Як наслідок, вирізняємо такі засадничі теми вивчення німецької колонізації Галичини в Модерну добу в новітній/сучасній українській історіографії.

Перша – виникнення, становище і періоди німецького колонізаційного руху в Галичині (М. Драк, **І. Монолатій**, О. Олешко, Г. Петришин, В. Сергійчук, П. Сіреджук).

Друга – географія німецьких колоній у Галичині (М. Драк, О. Олешко, Г. Петришин, П. Штойко).

Третя – суспільно-політичне і культурне життя німецьких колоністів у Галичині (М. Генік, **І. Монолатій**, С. Осачук, Г. Рачковський).

Четверта – асиміляційні й етноконфесійні процеси в середовищі галицького німецтва (Я. Грицак, **І. Монолатій**, П. Сіреджук)

П'ята – міграційні процеси, пов'язані з переселенням німців у Російську імперію (Волинська губернія), Північну Америку (США, Канада), Пруссію (Західна Пруссія, Познань) (**І. Монолатій**, П. Сіреджук).

Шоста – взаємодія німців з іншими етнополітичними акторами Галичини (М. Гон, Я. Грицак, О. Жерноклеєв, **І. Монолатій**, В. Полек, Б. Ступарик).

Підсумуємо, що у випадку перших трьох тематик можна констатувати загалом всебічну їх розробку. Натомість, інші три групи тем ще потребують подальшого вивчення істориками. Причому робити це треба як на основі залучення цілого комплексу джерельного матеріалу, у тому числі ще не опублікованого архівного, так і використання міждисциплінарної методології наукових досліджень.

Водночас, з точки зору методологічних підходів і наукового інструментарію у сучасній українській історіографії доречно виокремити, на наш погляд, кілька напрямків вивчення історії німецької колонізації Галичини.

Перший – позитивістська або традиційна (традиційно-консервативна) візія (М. Генік, М. Драк, П. Сіреджук).

Другий – політологічна або інтеракційна візія (М. Гон, О. Жерноклеєв, **І. Монолатій**).

Третій – сучасна візія багатокультурного пограниччя (Я. Грицак, Г. Рачковський).

Загалом, напрошується висновок про перспективи подальших історичних досліджень у розрізі порушеної проблематики. До таких проблем відносимо: 1) німецьку колонізацію Галичини в контексті тогочасних імперських колонізаційних процесів (Російська і Німецька імперії): порівняльна перспектива; 2) міжкультурні, міжетнічні, міжрелігійні взаємодії (інтеракції) та участь у них галицького німецтва; 3) особливості асиміляційних процесів у середовищі галицьких німців; 4) внесок німецтва Галичини і модернізаційні процеси в Австрійській імперії;

5) міграцію галицьких німців поза межі краю та імперії; 6) біографістику, роль особистостей, видатних представників галицького німецтва; 7) нарешті, брак документальних публікацій з історії німецької колонізації Галичини. Все це створює широке дослідницьке поле для майбутніх спеціальних і комплексних наукових розвідок з означеної проблематики.

Троян С. *Німецька колонізація в Галичині: сучасний стан і постулати* // *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań.* – Т. 2. – Rzeszów, 2011. trojan-ss.yolasite.com/resources/Nimechyna_statia__1.doc

Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914–1918. – Київ: Темпора, 2008. – 88 с.

Кирило Галушко
(Київ, Україна)

Коли про нові видання пише читач або критик, його ставлення зазвичай видається більш «об'єктивним», ніж в автора чи видавця. Проте й в останніх є своя «правда», особливо, коли йдеться про цільовий і унікальний серійний проект. Ця «правда» не зобов'язана бути рекламою чи самовихваленням, особливо, коли вона є результатом півтора-річної підготовки з битвами на всіх «фронтах» – від літредакції до відбору художників і відсіювання надто самовпевнених авторів. Тому розповідь про нову серію військово-історичних видань «*Militaria ucrainica*» я можу починати зі спокійною душею: це є проектом нашого Центру ім. В. Липинського, проектом, який певний час залишатиметься вітчизняним ексклюзивом. А як установа некомерційна ми можемо тішитися нашим безкорисливим внеском у відкриття для публіки дещо незвичного їй українського минулого.

Отже – про що йдеться. 22 січня у книгарні «Є» було презентовано нову книжкову серію – «*Militaria ucrainica*», яка має унаочнити для пересічного українця вигляд, повсякденне буття та бойовий шлях українських вояків усіх епох – від початків письмової історії (це – наші предки та їхні сусіди по українським теренам) до Другої світової війни включно. Зачин серії – це чотири книги, якнайкраще видані видавництвом «Темпора» (його директор Юлія Олійник долала з нами всі перешкоди творчого процесу):

Іван Монолатій: Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918 рр.,

Геннадій Казакевич: Відгомін карників: Військові традиції давніх кельтів на землях України, IV–I ст. до н. е.

Олексій Сокирко: Триумф в час Руїни: Конотопська битва 1659 р.

Андрій Харук, В'ячеслав Кондратьєв, Марат Хайрулін: «Анатра»: Літаки одеського авіабудівного підприємства, 1910–1924 рр.

Що ж тут, власне, «ексклюзивного»? Було чимало видань (і альбомів) про Січових стрільців, про Конотоп також писано-переписано, історія якихось воєнних підприємств навряд чи видасться бестселером, а давні кельти у цьому товаристві взагалі дещо несподівані. Але немає нічого випадкового. Є певні особливості книжкового жанру, якого в Україні досі фактично ще не існувало: військово-історичної реконструкції та військово-історичної науково-популярної літератури. Є специфічна категорія людей, яку ми бачимо на різних «народних гуляннях» (у Кам'янці-Подільському, або під Корсунем, або біля Крут), де вони, одягнуті в історичні костюми, нібито граються у війну. Вони видаються нам на недосвідчений погляд або найнятими акторами, або «ряженими» толкіністами. Існують, звісно, і перші, й другі, але насправді є й третя категорія – «реконструктори», чимало з яких можуть бути експертами в таких царинах історії, у яких звичайний фаховий історик може виявитися цілковитим невігласом. Їхні «причандали» не взяті з театрального реkvізиту, а є результатом копіткою дослідницької роботи, коли кожна річ має бути на своєму місці і цілком відповідати історичному періоду, а покрій і матеріал військової форми відповідає стандарту і статуту конкретної армії конкретного року. Більшість із цих речей робиться власними руками. Для цього користуються специфічною літературою, якої досі в Україні майже не було, оскільки реконструктори більш звичні до роботи руками, аніж до пера, а фахові історики схильні опікуватися в минулому іншими цікавинками – документами й текстами, а не речима. Єдиний виняток становлять археологи, – але їхній інтерес тим швидше вщухає, що пізніша доба.

В інтересі до минулого реконструктори становлять один полюс, а на іншому перебувають звичайні люди – публіка. Перші других мимоволі розважають, але не люблять, оскільки вважають, що це їхні власні заходи, на які просто потрапляють сторонні люди. Публіка ж цікавиться «процесом», отримуючи «видовище», але не зовсім розуміє «місію» його учасників. Саме цю дистанцію між двома різновидами роду люд-

ського й вирішив скоротити силою друкованого слова та художнього втілення Центр імені В. Липинського.

Ми вирішили, що реконструктори мають прислужитися суспільству. Метою Центру є популяризація української історії під край адекватним гаслом: «Поеднаємо патріотизм зі здоровим глуздом!» Патріотизм у нас в країні є, але глузд часом доводиться вишукувати. Після видання перших книжок серії «ЛІКБЕЗ-Абетка» (цілком миролюбних за змістом) ми вирішили розширити свої інтереси в бік українського «мілітаризму». Причина – банальна. Всі українці знають, як виглядав червоноармієць чи комісар, енкаведіст чи радянський солдат, ковбой із кольтом та індіанець із луком, Астерікс та римські легіонери, але навряд чи уявляє, на кого був схожий вояк Армії УНР або ж бойовий літак цієї ж, цілком нашої і заслуженої у боях Армії. Не лише ж козаками наповнена наша воєнна історія! А інших ми не бачили й не знаємо. І це – несправедливо. Нам нічого протиставити й потоку псевдоісторичних ідеологічних продуктів російських сусідів: «1612», «Александрю Невському» з його дутою «битвою» на Неві або «Адміралу». Якісного фільму від вітчизняних «кіномитців» не дочекаєшся, а телевизор нам також нічого такого не подарує. Звісно, можна зробити величезний альбом, зібравши з музеїв муляжі і світлини з архівів, але то буде надто дороге задоволення, і не кожен таке собі захоче. Банальний історичний інтерес зазвичай не охоплює всі історичні періоди.

Цю нішу в інших країнах заповнює воєнно-історичний «наук-поп», який складається з цілої купи видань – від інтернаціональних гігантів на кшталт серії «Man-at-Arms» видавництва «Osprey» до специфічних часописів на кшталт російського «Солдатъ» та ін., які попри відому російську ненависть до фашизму заповнюють чомусь переважно всілякі вермахтівці та есесівці. Українська відповідь виявилася такою: загнати за один стіл фахових істориків, археологів, реконструкторів та художників і змусити їх народити синтетичний продукт, який би показав читачеві, як почувалися воїни в «шкурі» січовика-«спецназівця» часів Першої світової чи гетьманського мушкетера (і такі бували) часів Конотопу; як це – бути українським вояком. Треба було змінити ракурс звичних історичних досліджень, показавши і політику, і війну, і стратегію, і тактику, і деталі одягу, спорядження та озброєння. І виходило, що кожна така книжка ставала результатом колективної праці, багатьох консультацій і суперечок, а задіяні у цьому процесі були люди з Києва, Одеси, Москви, Івано-Франківська, інших країн і міст – аж до Лондона та Аргентини. Завдяки інтернету і воєнно-історичному форуму forum.

milua.org створення серії перетворилося на своєрідне віртуальне реаліті-шоу з масовими дискусіями з приводу озброєння січового стрільця або ж реального перебігу Полтавської битви.

Напрями й різновиди нашої серії частково й представлені в «строкатості» перших чотирьох книжок: це історія військових підрозділів («Українські легіонери»), битви («Тріумф під час Руїни»), військова справа давніх народів («Відгомін карників»), історія військової техніки («Анатра»). Мають бути (і будуть) у наступних випусках ще кампанії (війни), фортифікація, уніформи та чимало іншого. Кожний напрям і кожний період специфічні, але щодо всіх застосовано єдиний категоричний підхід: український вояк має достовірно і гідно виглядати. Це обумовило суворі вимоги до кольорових та чорно-білих ілюстрацій, виконаних художниками у тісній співпраці з авторами текстів та консультантами-реконструкторами. Для нас кольоровий малюнок вояка може видаватися звичайним втіленням творчого натхнення ілюстратора, але тут справа інша: кожен персонаж створюється з різних деталей – як «конструктор», коли уява художника не може розгулятися. Кельтський вояк має на собі автентичні речі з певних археологічних знахідок; застібка на його плащі має бути поверненою в певний спосіб, меч висіти не ліворуч, а праворуч; його кінь зовсім не випадково буде не тих розмірів, до яких ми звикли, а його зброя і сідло також будуть специфічні. Тому не дивно, що на форзацах книжок ми розмістили світлини не лише авторів текстів, а їх справжніх співавторів – художників та реконструкторів. Ілюстратор «Тріумфу під час Руїни» Сергій Шаменков поєднав ці функції, оскільки міг вдало доповнити докладну історичну інформацію автора тексту (Олексія Сокирка) багатьма візуальними цікавинками.

Подібна ситуація склалася з «Анатрою», коли архівні пошуки українського історика Андрія Харука були наочно проілюстровані кресленнями та унікальними світлинами літаків з колекцій Марата Хайруліна та В'ячеслава Кондратьєва (Росія). Гідно спорядити давніх кельтів вдалося історичу Геннадію Казакевичу та відомому книжному графіку Марії Лашкевич.

Бойовий шлях січових стрільців відтворений у тексті Івана Монолатія, реконструкції знавця австро-угорського війська Дмитра Адаменка та блискучій комп'ютерній графіці Вадима Зайця. Згадати Дмитра Адаменка варто ще й з тієї причини, що без його багаторічного досвіду реконструкції та високої репутації серед колег не вдалося б налагодити регулярну співпрацю з цією доволі розпорошеною спільно-

тою. А ще його справа – оригінал-макет і верстка серії. І ще багатьох людей, які допомогли нам, варто згадати, – проте це вже зроблено в самих книжках.

Хто буде це купувати й читати? Ми проанонсували серію в часописі «Український тиждень», і обговорення на сайті журналу показало, що окрім загального патріотичного чи історичного інтересу в читача присутній і певний шок (у хорошому сенсі): та невже наші хлопці так «круто» виглядали? Справді, дивлячись на штурмовика-січовика (не плутати з гітлерівськими штурмовиками – це була така бойова спеціалізація), можна побачити такого собі українського «Рембо». Тільки є суттєва відмінність від кіногероя блокбастерів: штурмовик справді був саме таким «крутим», а от до війни був звичайним собі українським хлопцем. Ніяка не надлюдина, а один із нас, «пересічних»...

Звісно, наші книжки не позбавлені недоліків: й у семи няньок дещо може з дитиною трапитися... Але все ж краще мати предмет для критики, аніж констатувати повну відсутність жанру на вітчизняній книжковій полиці. Тим паче, що далеко не кожен читач «спіймає за руку» наші авторські колективи – надто вже не випадкові люди до них належать. Що приємно, надалі на нас очікують й нові видання, які зараз у роботі: військова справа давніх слов'ян, УПА, наше військо литовської доби (14–16 ст.), бойові шляхи Визвольних змагань 1917–1921 рр.

Р. С. Єдина людина, з приводу чиєї читацької реакції я зовсім не певен, – це сліпий хлопець із закарпатського села, який після ефіру національного радіо з приводу виходу нашої серії попросив надіслати йому наші книги, аби мама йому читала вголос. Він не побачить ці наші ілюстративні і реконструкторські знахідки, але я сподіваюся, що він принаймні відчує «дух» цієї серії. А авторів надалі доведеться ще більше гнобити, аби писали популярніше й легше, бо насправді саме витриманий стиль викладу залишається нашим найскладнішим завданням. За непалий науково-популярний жанр лише потроху оклигує і знаходить собі речників, які мусять «на ходу» вчитися писати не лише розумно, але й цікаво... Автори, вас можуть читати вголос!..

Галушко К. Шляхом українського «млітаризму» // ЛітАкцент. – 2009. – 2 лютого <http://litakcent.com/2009/02/02/shljahom-ukrajinskoho-militaryzmu/>

Костянтин Родик
(Київ, Україна)

На книжковому ринку не бракує книжок із цієї проблематики: у системі Академії наук є кілька інститутів, які вивчають саме її. Специфіка наукового дискурсу така, що справжній фахівець не дозволить собі стверджувати «так було», якщо інші колеги мають сумніви. А проте з часом нові відкриття ті сумніви остаточно відкидають, і тоді в нових книжках із відомої теми – якот про Київську Русь – виникають острівці «одностайного» знання, милі масовому читачеві. До таких консенсусних висновків (щодо яких наука йшла роками) належить у нашій книжці, скажімо, такий: «Велике розселення слов'ян у ранньому середньовіччі почалося з території України». І за півтора тисячоліття дорозселялися українські праємігранти так, що збудували собі нову хатку під назвою «ЄС» і відгородилися від правітчизни шенгенськими парканами...

Саме так: у книжках, занурених у початки етногенезу, насамперед цікаво відстежувати ланцюжки різних етносів, які, зрештою, сформували твою і сусідські нації. Приблизно у V сторіччі нової ери територію України заселяли три народи: лісостеп від Пруту до Сіверського Дінця замешкували анти, північне правобережжя Дніпра посідали склавини, а на північному лівобережжі жили венети. «Кордони» трьох володінь сходилися в одній точці: там, де нині Київ.

А далі трапилося таке: «Склавини стали предками не тільки українців, а й склали основний компонент предків словаків, моравів, чехів та поляків. Культура антив була поглинута склавинською, і це змішане населення стало предками південних українців і росіян. Та частина антив, що принесла свою культуру на Балкани, стала основою болгарського, сербського, хорватського та інших південнослов'янських етносів. Предками білорусів та північних росіян було населення Верхнього Подніпров'я, яке поступово займало області з балтським і угрофінським субстратом». Такою стала перша геополітична ініціатива предків нинішніх українців, яка окреслила контури сучасної карти Європи.

Не випадково покликався вище на масового читача, оскільки цей том «Україна: хронологія розвитку» адресований йому: видавці кваліфікували книжку як «науковопопулярне видання». І тут стався казус. Історикам академічного Інституту археології (на чолі з його директором Петром Толочком, керівником редколегії) дано картбланш на жанрове освоєння теми. Та виявилось, що ці науковці ніц не володіють мистецтвом популяризації. А це таки мистецтво, бо в історії є небагато

істориків, що володіли популярною стилістикою (серед сучасних українських фахівців пригадуються одиниці: Ярослав Грицак, Наталя Яковенко, Михайло Відейко, Станіслав Кульчицький, Ярослав Тинченко).

Отже, авторський колектив під проводом П. Толочка зрозумів популяризацію як примітивну відмову від посилань на джерела. А в'язке павутиння незліченних деталей фактів так і лишилося не прорідженим чітко означеними акцентами цивілізаційних стрибків. Непідготовленого любителя історії автори фактично поставили на місце археолога-аматора: вгадувати ціле, пересіюючи безліч другорядних дрібниць. Хіба що трохи рятує попчитача структура книжки: оглядові статті – окремо; розповіді про культурні феномени (побут, ремесла, військові практики) – на сторінках іншого кольору, на береги котрих винесено ще й регіональний фактаж: де і що відбувалося водночас у різних куточках тодішньої України. Наприклад, з однієї такої вставки довідуємося, що Київ залюднювався одразу з двох боків: першопоселення склавинів виявлено і на Старокиївській горі, і на Оболоні.

Узагалі-то популяризація наукової ідеї – справа не так авторів, як видавців: саме вони замовляють жанровий алгоритм для науковців. Так вчинило київське видавництво «Темпора», пропонуючи докторові філософії з Прикарпатського університету Іванові Монолатієві написати популярну розвідку «Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914–1918 рр.». Цей історичний сюжет має менше досліджень, ніж період Київської Русі, а проте мемуарів та монографій про «усусів» видано чимало. Отже, авторові треба було зацікавити популярного читача саме науковоконсенсусними висновками. Наприклад, такими (йдеться про бої 1916 року за позиції на горі Маківці): «Українські Січові Стрільці зупинили наступ росіян, що намагалися перейти Карпатський хребет, після цього почався відступ російських військ». Автор зробив акцент там, де академічні вчені накидали би низку другорядних фактів, що затуманюють значення події. Так само І. Монолатій пише про початкове зіткнення січових стрільців із російським військом (1914 року): «Це був перший бій між українським військовим відділом і російською армією після битви під Полтавою». Ті самі академічні вчені просто не подумали би про такий ракурс, а для масового читача – це апеляція до отого магніту пам'яті.

Гадаю, цікавим для популярного читача є і виклад передісторії січових стрільців, яка починалася з протипожежних осередків. До речі, їхню назву – «Січ» – придумали студенти українці Віденського університету далекого 1868 року, і тоді головою новоутвореного товариства став

майбутній адмірал цісарського флоту Ярослав Окуневський (дорожні нотатки котрого видані цього року і поціновані першим місцем у рейтингу історичної мемуаристики). До 1914го через скаутські організації пройшли 70 тисяч юнаків та юнок – не дивно, що на початок Першої світової війни до українського легіону зголосилося 28 тисяч добровольців (але австрійський уряд дозволив формування лише 5тисячного полку, далі обмеженого до 2 тис. осіб).

А наступна книжка «темпорівської» серії ще більше наближена до канону науковопопулярної літератури: «Анатра. Літаки Одеського авіабудівного підприємства 1910–1924 рр.» – вона сформована за принципом «невідомі факти, які висвітлюють відомі події». Виявляється, у розпал Першої світової, 1917 року, кожен десятий літак російської армії був зроблений одеситами.

Проте читача насамперед інтригує екзотична назва: «Анатра». Виявляється, це прізвище одного з одеських банкірів, засновника першого в Російській імперії авіаклубу (ще й видавав ілюстрований журнал «Зоря авіації!»). Артур Анатра був засновником вітчизняного літакобудування: на 1910й у Росії існувало 10 літакобудівних фірм, одеська була третьою за обсягами виробництва. Ще перед війною одеський конструктор Василь Хіоні спроектував перспективний військовий біплан, але тоді у тендері переміг літак надалі славетного Сікорського...

Хоч як прикро, нині в Україні не збереглося жодного примірника колись серійного бойового літака Першої світової під назвою «Анасаль» – єдиний екземпляр зберігається в Національному технічному музеї Праги. А з 1924го на заводі А. Анатри відбувається винятково ремонт техніки – нині це завод «Одесаавіаремсервіс».

Родик К. Наука-поп як мистецтво. В Україні відроджується науково-популярна література // Україна молода. – 2010. – 20 березня. – № 52.

Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 280 с.

Володимир Євтух
(Київ, Україна)

Вагомим прикладом міжетнічних взаємин є західноукраїнська етнополітична сфера. Її підґрунтя – в період анексії західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів, а відтак на постімперському просторі – в період становлення національних держав Центрально-Східної Європи, які позначені активною боротьбою окремих етнонацій. Наукова значущість проблеми актуалізує важливість вивчення її етнополітичних та етноконфесійних аспектів.

Ці та інші складні завдання вирішує у новій монографії івано-франківський науковець Іван Монолатій. Автор книги є знаним дослідником етнічних спільнот – німців, євреїв і почасти поляків австрійської Галичини.

Рецензована монографія чітко структурована та складається зі вступу та висновків, чотирьох розділів і надзвичайно докладної бібліографії, приміток. Центральна проблема монографії – особливості міжетнічних взаємин – незаперечна, адже взаємні стимули й реакції груп безпосередньо коригують міжетнічні відносини. Останні, будучи знаковим компонентом структури інтеграціонізму етнонаціональних спільнот, є одним із факторів, які безпосередньо впливають на політичні процеси в поліетнічних державах. Актуальність дослідження обраного об'єкт–предметного поля визначається й іншими критеріями. Зокрема, динамікою міжетнічної взаємодії, яка обумовлює імовірність кореляції взаємин етнонаціональних спільнот, а також інтеграціонізмом у західноукраїнській етнополітичній сфері рівно- та рівностатусних груп.

Науковець вивчає проблему міжетнічних взаємин, реалізовану на прикладі західноукраїнської етнополітичної сфери в період модернізації імперії Габсбургів, а також на постімперському просторі (Західно-Українська Народна Республіка, Друга Річ Посполита), а також з'ясовує особливості етнополітичних і етноконфесійних взаємин етнічних спільнот у період інкорпорації регіону Австрійською імперією, а пізні-

ше – Австро-Угорщиною, виокремлює колонізаційні стратегії як засіб культурної полігосії, висвітлює питання політичних та конфесійних факторів міжетнічних стосунків, досліджує міжетнічні компроміси і культуру міжетнічної взаємодії через персоніфікацію політичних акторів та етнічних еліт. За визначенням автора, дослідження особливостей міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні передбачає вивчення колонізаційних стратегій як засобу культурної полігосії, з'ясування регіональних вимірів етнополітичної поведінки на імперському просторі, визначення місця і ролі регіону в етнополітиці новоутворених держав, а також висвітлення міжетнічних компромісів і культури міжетнічної взаємодії.

Серед компонентів дослідження – етнополітична мобілізація й поведінка різних спільнот часів тривання трансформаційних процесів у регіоні та після їхнього завершення, роль внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників у коригуванні міжетнічних взаємин.

Взаємодію етнічних спільнот західноукраїнського регіону І. Монолатій вивчає в різних політичних ситуаціях – у часи становлення і кризи імперії Габсбургів, українського (Західно-Українська Народна Республіка) та польського державотворення (Друга Річ Посполита) 1920-х років. У цих параметрах – фокусування уваги на етнічних групах, що проживали в західному регіоні України, та вивчення проблеми в різних політичних ситуаціях.

У висновках І. Монолатій у розрізі цілої теми підсумовує дослідження. На значному фактичному матеріалі автор обґрунтовує тезу, що західноукраїнський регіон кінця XVIII – першого десятиліття ХХ ст. є прикладом «контактної зони» етнічних спільнот «провінції» Габсбургів і малою моделлю європейського етнополітичного поля. Одночасно науковець вважає, що досліджувана територія була своєрідним механізмом соціального конструювання кордонів між етносоціальними групами, для яких етнічний фактор та політичний контекст відіграли визначальну роль. В західноукраїнському регіоні етнічно неоднорідне населення, яке в силу падіння імперії Габсбургів – держави сегментарного типу із значною етнополітичною спадщиною, нерідко змінюючи своє місце проживання, поступово «просіювалося», сортувалося і на решті етнічно «вирівнювалося» у відповідності до нових політичних реалій і державних кордонів міжвоєнного періоду за певних обставин перекомпонування геополітичного простору за лініями етнічного розмежування і прагнення титульних груп до домінування. Це, на думку І. Монолатія, й стимулювало процес міграції представників тих наро-

дів, які з нещодавно панівних перетворилися на національні меншини. На думку автора, саме завдяки особливостям міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні та відповідним етнополітичним орієнтаціям населення в період модернізації імперії Габсбургів, а отже – на постімперському просторі, викристалізувалася етнічна структура менталітетів, представники яких сформували більш-менш монолітну етнокультуру. Вона виходила за умовні географічні контури досліджуваного регіону і показувала, що політичне, соціальне і конфесійне співжиття етнічних спільнот позначилося на всіх ділянках суспільного розвитку.

Доброго слова заслуговує й поліграфічний рівень видання. При нішній скруті у книговидавничій справі в Україні це особливо приємно відзначити. Слід висловити побажання, що у висновках авторові варто було б сформулювати пропозиції стосовно використання уроків міжетнічного інтеграціонізму досліджуваного періоду органами місцевого самоврядування і центральної влади в сучасній Україні.

Роботу з книгою для зацікавленого читача значно спростила б наявність іменного й географічного покажчиків, а також спеціальних таблиць і діаграм. Та загалом же рецензоване видання відзначається фундаментальністю широким діапазоном охоплених питань, новизною поставлення багатьох етнополітологічних питань, компактністю та обширним фактажем. Книга має всебічну аргументовану доказовість тверджень і висновків, містить багато оригінального й цікавого матеріалу, вперше введенного до наукового обігу. Враховуючи модерність етнополітологічних студій в Україні й проблеми міжетнічних взаємин зокрема, вона є важливою для вітчизняної науки.

Монографія І. Монолатія, що є змістовним науковим синтезом цікавої етнополітологічної проблеми, дає й багато матеріалу для роздумів щодо продовження і подальших напрямів її розробки.

Євтух В. У пошуках спільного і відмінного в розвитку етнічних спільнот західноукраїнського регіону // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 9. – Ужгород, 2008. – С. 301–302.

Максим Гон
(Рівне, Україна)

Враховуючи поліетнічність більшості держав світу, взаємодія іншостей у них – факт очевидний. Щоправда внаслідок особливостей тематичних комплексів, які в радянський час формувалися відповідно

засад лівацького «ізму» та завдяки вип'ячуванню ролі класової боротьби в політичних процесах, для вітчизняної науки це твердження в багатьох випадках досі залишається лише аксіомою. Етнополітологія, яка не так давно постала в Україні як самостійна наукова дисципліна, містить чимало тематичних лакун. Вони «розміщуються» не тільки в «зовнішньому» світі. Не вивченими залишається й чимало аспектів взаємодії «чужих» на українських етнічних територіях.

Така невтішна ситуація визначає значимість появи монографії І. Монолатія. Її предмет – взаємини тих етнонаціональних спільнот, які в модерну добу проживали на західноукраїнських землях. Вони вивчаються автором у такий спосіб, що «жанр» його книги слід віднести до царини історії етнополітології. Це підтверджується, зокрема, тим, що, шукаючи витоки тих чи інших тенденцій у стосунках «чужих», І. Монолатій нерідко здійснює екскурси, які хронологічно сягають епохи середньовіччя.

Значимість обраного автором книги хронотопу визначається щонайменше двома факторами. Передусім тим, що західноукраїнськими землями пролягла межа західної і східної цивілізацій, тут проліг рубікон поміж католицизмом та православ'ям (с. 12). Не менш суттєвим є й те, що І. Монолатій зосередив увагу на модерному часі, який характеризується суттєвими інноваціями в різних сферах суспільного життя. Серед них – поступове формування нового ідентиду – етнічного, який поволі виборював право на існування поруч із релігійним, а згодом став на Заході домінуючим.

Праця І. Монолатія базується на значному комплексі джерел, важливе місце серед яких посідають архівні матеріали. Використання останніх стало передумовою введення ним до наукового обігу низки фактів і подій, що розкривають різні аспекти міжетнічних взаємин на західноукраїнських землях.

У рецензованій монографії розкрито ряд важливих складових елементів, які визначають предмет етнополітології. Зокрема, імміграційні процеси й колонізаційні стратегії, етнополітику держави, особливості етнополітичної поведінки, культуру міжетнічної взаємодії тощо.

Певною прикметою вивчення автором цих проблем є те, що деякі з питань розкриваються ним на прикладі тієї чи іншої етнонаціональної спільноти в рамках окремих підрозділів. Так, скажімо, еволюцію ідентичності, процес формування етнонацій І. Монолатій ілюструє не в призмі розмаїття всіх суб'єктів міжетнічної взаємодії, а на прикладі євреїв. Складний, суспільно значимий процес формування надетніч-

ності показано ним завдяки введенню німецької сюжетної лінії. Отже, авторський задум постає як реалізація завдання з'ясування особливостей процесів у середовищі окремих груп. Поєднання ж їх у розділах (вище названі аспекти, наприклад, висвітлено в розділі «Етнополітична поведінка на імперському просторі: регіональний вимір») надає структурі монографії логічності й довершеності.

Поруч із груповим, її автор досліджує й індивідуальний рівень між-етнічної взаємодії. Якщо перший він означає «моделлю П. Скоропадського», то другий – «моделлю Я. Оренштайна». Припускаємо, що встановлюючи їх, І. Монолатій пропонує читачеві визначені ним еталони, які відображають варіативність дій окремих етнофорів у контексті формування/коригування міжетнічних взаємин. Такий підхід автора заслуговує, безперечно, схвалення. Водночас зауважимо, що ця продуктивна ідея реалізована на прикладі двох, сказати б, різнопорядкових персоналій: перший – фактично сторонній «глядач» міжетнічної взаємодії в Галичині, другий – її безпосередній учасник. Виваженишим, на наш погляд, був би інший підбір політичного лідера українців. Скажімо, Ю. Романчука, – посла австрійського парламенту, який на зламі століть, спільно з іншими українськими політиками, небезуспішно торував курс на досягнення політичного консенсусу з євреями Галичини. Це було б доречно ще й тому, що стосунки цих двох етнопольних спільнот у досліджуваний період, незважаючи на певні суперечності, І. Монолатій визначає як міжетнічний компроміс (с. 193).

Здійснюючи аналіз міжетнічних взаємин за проблемно-хронологічним принципом, автор монографії влучно визначає дію темпорального фактору в інтеракціонізмі «чужих» у Західній Україні. До XIX ст. основні суперечності й конфлікти, висновує він, розгорталися поміж австрійськими німцями й поляками. Дещо пізніше визначився інший протидіючий міжетнічний трикутник – поляки, українці, євреї. Сутність їхніх протиріч І. Монолатій фокусує й вивчає в різних сферах: політичній, економічній, культурній.

Серед різних його міркувань, які заслуговують уваги й схвалення, виділимо наступне: «Неможливо екстраполювати висновки про характер міжетнічних відносин, здійснені на підставі аналізу відомих за окремими мікрорегіонами фактів, на територію Західної України загалом» (с. 189). Така позиція автора книги визначається зосередженням його уваги на субконтактних зонах. Вони трактуються ним сукупністю «особливих сфер – районів життєдіяльності» (с. 189). Таким чином суголосно сучасним теоретичним підходам вчених Заходу, етносоціаль-

ний простір регіону І. Монолатієм розчленовується. Водночас він сприймається як цілість, адже «райони життєдіяльності» виникають і функціонують у геополітичних кордонах конкретної держави.

Заслуговує уваги й прискіпливе вивчення автором книги імміграційних процесів. Це зумовлюється перш за все тим, що йдеться про цілеспрямовані заходи центральної влади Австрії, які мали за мету посилення ролі німецької спільноти в різних сферах суспільного життя регіону. До того ж, як стверджує І. Монолатій, «...приплив німецьких колоністів активізував інтеграцію краю в західноєвропейську систему економічних і політичних відносин» (с. 65). Така оцінка результатів цілеспрямованих акцій влади зайвий раз підтверджує особливу значимість держави як безпосереднього суб'єкта етнонаціональних процесів.

Разом з тим завдяки здійсненому аналізу її ініціатив перед читачем постає та специфічна етнополітична модель, яка передбачає гарантування рівності прав групи при одночасному невизнанні її соціокультурних особливостей. Саме таку позицію влада обстоювала в єврейському питанні. З цього приводу у монографії зауважується: «...будучи рівноправними австрійськими громадянами, євреї були позбавлені прав національної спільноти» (с. 47). Ця диспозиція не тільки певною мірою коригує усталену у вітчизняній науці оцінку Австрії, але й розширює обрії тих етнонаціональних моделей, які втілювалися державою на теренах Західної України в модерну добу. Ймовірно, її сутність можна визначати такою, що пропонує громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення. За такої моделі небажаному з точки зору центральної влади «чужому» пропонується той своєрідний варіант рівності, який де-факто означає нерівність. Адже, враховуючи сучасні критерії в тлумаченні рівноправ'я, збереження самості громадянина, а отже – й групи, його слід трактувати невід'ємним, природним правом. Відтак ціна, яку мали сплачувати євреї Австрії за рівність з іншими громадянами, – непропорційна, а застосована щодо них схема засвідчує застосування владою в сфері етнонаціональних відносин елементів селективності.

Трансформація модерної доби у новітній час, згідно твердження І. Монолатія, характеризується розвитком націоналістичних ідей, що й стало передумовою загострення міжетнічних суперечностей у краю (с. 201). На такому суспільному тлі автор досліджує міжетнічні відносини на постімперському просторі – в Західноукраїнській Народній Республіці (с. 100-110 та ін.) та в перші роки існування Другої Речі

Посполитої. Така концептуальна конструкція монографії виводить її предмет поза рамки задекларованого в назві книги хронотопу. Водночас реалізація такого авторського задуму дозволяє читачеві реалізувати компаративний аналіз етнополітики різних держав на західноукраїнських землях у модерний час та після його завершення – період, коли, згідно Р. Брюейкера, в Східній Європі постали «держави, які націоналізувалися».

Вважаємо, що монографія І. Монолатія є добротним науковим продуктом. Значимість її появи можна було б визначити хоча б тим, що вона поповнює полицю поки що нечисленних книг, які написані вітчизняними вченими в царині етнополітології й сфокусовані на модерному часі. Проте вочевидь, що важливішим є інше: автор запропонував своє бачення й тлумачення низки важливих, малодосліджених проблем, тим самим здійснивши внесок у вивчення такої складної сфери суспільного буття, як міжетнічні взаємини.

Гон М. Західноукраїнські сюжети взаємодії іношостей Модерної доби // Панорама політологічних студій. – Вип. 1. – Рівне, 2008. – С. 212–215.

Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772– 1940). – Частина I: Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923). – Коломия: Вік, 2002. – 228 с.

Богдан Тимінський
(Коломия, Україна)

[...] Іван Монолатій висвітлює історію німецької колонізації з середньовіччя, а точніше, ще з княжих часів. Автор посилається на чернівецького дослідника Р. Кайндля, особливо його каталог поселень німців на галицьких землях. Як він пише, вже у XIV ст. у Долині, Калуші, Рогатині, Товмачі, Коломії, Снятині, Яворові, Бережанах були німецькі поселенці. Переважно – купці, ремісники, торгівці, мандрівні малярі з Сілезії, Райнлянду, Саарщини. Користуючись магдебурзьким правом, сюди згодом поселяються урядовці, управителі, власники малої мануфактури. [...] Іван Монолатій зазначає: «У 1810 році 40 сімей із Чехії і Німеччини прибули до Коломії, де уклали з магістратом договір, де їм під поселення виділили зарослі чагарником пустирі. На них вони заснували колонію Маріагільф». Згодом поселення розширюється і створюються ще дві колонії Флеберг і Розенгек. У 1818 році на землях власників Багінських створюється колонія Багінсберг. Ще дві колонії з'являються біля Отинії. За підрахунками І. Монолатія, в 1900 році на західноукраїнських землях проживало біля 200 тисяч німців.

Спираючись на конкретні історичні джерела, молодий дослідник висвітлює громадсько-політичне, культурне і духовне життя німців Галичини середини XIX – початку XX ст. Але найцікавішим є розділ «Участь німців Галичини в боротьбі за державну незалежність українського народу», а саме в період діяльності Західно-Української Народної Республіки. Проблемаю Листопадового Чину була нестача кадрів в адміністративних структурах та армії. Цю прогалину заповнювали німці.

У науковій розвідці Івана Монолатія про німецьку колонізацію в Галичині читач знайде багато цікавих фактів, документів, статистичних даних. А список використаних джерел і літератури, яким заповнено більше 50 сторінок монографії, є готовим плацдармом для краєзнавців,

які прагнуть глибше ознайомитися з минулим нашого регіону, життям німецьких, польських та єврейських меншин.

Тимінський Б. *Галицькі шляхи українських німців // Рідна земля [Івано-Франківськ]. – 2003. – № 5 (691). – С. 3.*

Вікторія Тельвак
(Дрогобич, Україна)

Увага багатьох дослідників останнім часом прикута до проблем історії етнічних меншин, вплив і внесок яких до економічного та культурного потенціалу країни проживання часто значно перевищує їхню питому вагу в її населенні. Особливо це стосується західноукраїнських земель, де та чи інша етнонаціональна група впродовж тривалого часу посідала панівне місце в суспільно-політичному житті. В рамках актуальної і широкої проблематики етногенезу національних меншин України значний загально-пізнавальний і науковий інтерес являє собою етнічна історія німців поза межами своєї Батьківщини. У зв'язку з цим цінним є досвід наукового узагальнення місця представників німецького етносу в розвитку як соціально-політичного, так і культурного та економічного життя Східної Галичини, яка в 1772–1918 рр. творила окремих коронний край Австрійської імперії.

Суттєвий інтерес у цьому плані являє собою рецензована монографія, яка підготовлена на основі дисертаційного дослідження І. Монолатія (*захист кандидатської дисертації відбувся 27 вересня 2002 р. в Інституті історії України НАН України. – Упор.*). В ній дослідник за допомогою маловідомого документального матеріалу здійснив спробу комплексного аналізу соціально-економічного та культурного становища німецького населення Східної Галичини у 1772–1923 рр. До честі науковця, який не перший рік займається окресленими проблемами, він використав широке коло історико-краєзнавчих матеріалів з наукових архівів та рукописних відділів академічних інститутів. Широка палітра документів дозволила йому заявити до розгляду низку питань, які у вітчизняній історіографії практично не порушувалися, хоча в далекому й близькому зарубіжжі вони розробляються вже давно.

Структурно книга складається із чотирьох розділів. Зібраний у результаті копійної дослідницької роботи матеріал систематизовано за двома основними напрямками – економічна й суспільна активність галицьких німців. Саме ці сюжети складають змістовне ядро монографії, в якій подано історіографію проблеми, розглянуто передумови появи

німців на галицьких теренах, їхню роль у поширенні там матеріальної культури Заходу, показано механізми об'єктивного переходу німецько-українських взаємин від спорадичних контактів до взаємовигідної співпраці в багатьох сферах суспільного буття.

У першому розділі свого дослідження автор ретельно проаналізував джерельну базу та стан наукової розробки проблеми. Заслуговеє схвалення залучення до наукового обігу ряду документів п'яти архівних установ, які йому вдалося згрупувати за окремими аспектами досліджуваної теми. Становлять значний інтерес і опубліковані джерела, широко використані під час написання монографії. Завдяки цьому, авторові загалом вдалося відтворити загальну картину урядової політики Відня в національному питанні в ті часи. Характеризуючи наведену історіографію проблеми, слід звернути увагу на те, що вона розглянута не лише за періодами розвитку історичної науки, а й за науковими школами. Це дало змогу більш широко і ґрунтовно висвітлити головні тенденції, котрі склалися в історичній науці за час вивчення даної теми. Можна погодитися з твердженням І.Монолатія, що німецькі та австрійські дослідники другої половини XIX – початку XX ст. розглядали Східну Галичину як виключно власну територію, прагнули обґрунтувати й виправдати панування Австрійської імперії на українських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст. (с. 10-12). Загалом, авторові певною мірою вдалося досить неупереджено підійти до вивчення історіографії розглядуваної ним проблеми. Щоправда, варто було б здійснювати аналіз праць більш критично і показати, яким чином їхній зміст відповідає на поставлені у книзі завдання. Під час розгляду джерельної бази та літератури з теми дослідник використав матеріали часописів тих часів. Разом із тим, на жаль, ним залучено матеріали лише частини офіційної австрійської преси. Поза увагою автора залишилися такі німецько- та україномовні газети, як «Deutsches Volksblatt für Galizien», «Ostdeutsches Volksblatt», «Evangelisches Gemeindeblatt», «Діло», «Свобода». На їх сторінках можна знайти чимало свідчень про різноманітні сфери життя німців у тогочасній Східній Галичині.

У другому розділі охарактеризовано особливості виникнення та становлення німецьких колоній у досліджуваному регіоні. В цілому, авторові вдалося відтворити досить об'єктивну картину заселення Східної Галичини вихідцями з німецьких князівств-держав, Австрії, Чехії та Польщі. Заслуговують схвалення глибокі історичні екскурси, за допомогою яких описується цей процес (с. 29-39). Привертають увагу також наведені у цьому розділі дані стосовно розселення, соціального складу

і професійної зайнятості німців. Вони дають змогу уявити їх роль у господарському й соціальному житті краю. Здійснений дослідником аналіз урядової етнополітики в той період не викликає заперечень, і тому можна повністю погодитися з висновком про те, що остання стосовно німців Східної Галичини велася протекціоністськи: робилося все для підтримання імперської політики германізації слов'янських поселень краю (українських і польських), а також комплексу політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та релігійних проблем, які були пов'язані з австро-німецькою колонізацією та існуванням численної німецької етнічної спільноти у цьому регіоні. На думку автора, такі політичні та економічні заходи Габсбургів збігалися із загальними інтересами міжнародної системи рівноваг та політики Відня в національному питанні (с. 50-51). Разом з тим, розділ не позбавлений, на наш погляд, і деяких недоліків. Це стосується вивчення структури та форми німецьких поселень (с. 52-58), що, загалом, на сьогодні вже комплексно досліджене фахівцями з урбаністики краю.

Яскраву картину організованого громадсько-політичного і культурного життя німецьких колоній у Східній Галичині авторів вдалося відтворити в третьому розділі монографії. На основі аналізу широкого кола архівних та картографічних джерел, статистичних даних й краєзнавчих матеріалів тут доводиться, що в результаті урядової політики розселення відповідні зміни кількісного складу німців Галичини відбулися, в основному, в 1772–1857 роках. Найбільше німців Галичини, як показано у розділі, було зосереджено у Львівському (8,28 %), Золочівському, Самбірському і Стрийському округах (3-4,5 %), в інших восьми округах Східної Галичини – не більше 2 % від загальної кількості населення. Соціально-економічне та культурне життя німців Галичини зосереджувалося у самоврядних поселеннях (с. 76). Автор стверджує, що, в міру адаптації німецьких поселенців до нового середовища, поступово відбувався перехід від контактів у побутовій сфері до взаємного зацікавлення культурними особливостями та перших спроб взаємообмінну духовними цінностями, залучення німецьких поселенців до участі у громадсько-політичному житті краю (с. 77, 102). Вдало охарактеризовано тенденцію, за якою на початку колонізації надзвичайно важливою була етнічна самоідентифікація німецькомовних переселенців. Іншим потужним пластом, що зумовлював самоідентифікацію колоністів, була релігійна приналежність. З часом у середовищі німецькомовних колоністів формується нова ідентичність, яка ґрунтувалася на спільному проживанні в межах однієї колонії або округу. Як німці-колоністи прак-

тично не бачили різниці між сусідами українцями і поляками, які мали виразно відмінні життєві практики, так і в очах українських і польських селян лютерани, реформати, меноніти, шваби, гессенці були “німцями”. Стверджується, що ізолюваність німецьких колоністів мала не стільки етнічну, скільки соціальну природу, і в цьому плані німецький поселенин за соціокультурними характеристиками був набагато ближчий до українського селянина, ніж до німця-підприємця або суспільного діяча, а життєві практики українських селян та німецьких колоністів мали набагато більше спільних, аніж відмінних рис, як-от традиціоналізм, консерватизм та відносна замкненість життя громади, велика роль етнічної і релігійної відчуженості.

Завдяки залученню нових фактів, дослідник переконливо довів, що місце і роль німців Галичини в рамках громадсько-політичного й культурного життя Австрії та Австро-Угорщини визначалися захистом і обстоюванням вимог їх політичних, господарчих, релігійних прав і свобод, концепціями розширення німецької колонізації у східному напрямку, посилення культурної, організаторської і державно-правової ролі німецької національної групи в соціумі досліджуваної території. Суспільне становище німців було специфічним і суперечливим. За своєю соціальною структурою названа національна група була близькою до панівних національностей, однак, порівняно із поляками та євреями, була малочисельною, що створювало певне підґрунтя для громадсько-політичних контактів з українським населенням краю (с. 77-86).

Автор на значній джерельній основі показує, як політичні впливи німців у Галичині (як частини панівної нації після 1871 р.) виявилися через повне (1772–1867 рр.), а згодом часткове (1867–1914 рр.) домінування в урядових установах німецької мови та безпосередні зв'язки з владними структурами Австрії і Австро-Угорщини. Посилення позицій польської меншості (від 60-х років XIX ст.) в усіх сферах суспільного розвитку дало поштовх до активізації взаємин українців і німецьких поселенців на громадсько-політичному рівні. Однак, зазначає І. Монолатій, уся подальша система функціонування державної виконавчої влади, представницьких органів та самоврядування була спрямована на збереження домінуючого становища польського елемента. Позиції в економіці визначалися тим, що в аграрному секторі серед постійно зростаючої земельної власності матеріально переважали єврейські орендарі та польські поміщики, а тому соціально-економічний, культурний та духовний розвиток німців Галичини, у більшості випадків, відбувався в рамках національних самоврядних громад (с. 115-116).

Висновки до розділу є цілком переконливими та оригінальними. Щоправда, твердження про те, що нові німецькі колонії допомагали безпосередньо у запровадженні нових сільськогосподарських культур (овес, ячмінь, кукурудза, конюшина) видається не досить переконливим (с. 76). Адже сьогодні документально відомо про вирощування цих культур у Східній Галичині задовго до процесів німецької колонізації кінця XVIII – середини XIX ст.

У четвертому розділі, присвяченому участі німців Східної Галичини в боротьбі за державну незалежність українського народу, детально розглядаються умови політичного та національного розвитку німецької спільноти у період становлення та будівництва ЗУНР. Привертає увагу здійснений автором аналіз місця і ролі німецької спільноти в національній політиці ЗУНР. Дослідник підкреслює, що налагодження конструктивних взаємин з національними групами Галичини було важливим чинником діяльності цивільної влади ЗУНР усіх рівнів. До реалізації цих прав національностям пропонувалося організовуватись в окремі публічно-правові групи і скерувати своїх представників до УНРади. Так, 18 листопада 1918 р. УНРада, на пропозицію Ради Державних Секретарів, ухвалила створення окремих польського, єврейського та німецького державних секретаріатів (с. 124). Головні принципи державного ладу, внутрішньої і зовнішньої політики держави були визначені Основним Законом держави і доповнені спеціальними конституційними законами. Викликають інтерес наведені у розділі факти про створення ефективних адміністративних структур нової української влади на місцях і участі в них галицьких німців. Зазначається, що в деяких повітових УНРадах були представлені делегати польських, єврейських та німецьких громад. Активізація такого представництва призвела до того, що 11 грудня 1918 р. на зборах делегатів від німецьких громад у Станіславові було створено представницьку організацію під назвою «Німецька Народна Рада в Західно-Українській Народній Республіці» (с. 127). Зміст монографії показує, що Німецька Народна Рада закликала одноплемінників ставитись до властей ЗУНР із довірою – у відповідь на прихильність і розуміння, які українська влада виявляла до німецького населення.

Яскраву картину німецько-української співпраці у військовій царині авторові вдалося відтворити, узагальнивши відомості про участь німців Східної Галичини у військових формуваннях УСС та УГА. Заслужує на схвалення висновок, що реальним виразом українсько-німецьких двосторонніх взаємин було те, що українська влада залучала

до формування Збройних Сил ЗУНР австрійських старшин німецького походження, уродженців німецьких колоній Галичини, для яких західноукраїнські терени були Батьківщиною, і яку вони захищали, виконуючи свій громадянський обов'язок (с. 130-134).

Можна погодитися з автором, що політичне, економічне і культурне зміцнення німецької національної групи 1918-1923 рр. було можливим лише за умови відповідної співпраці її представницьких органів з певними установами Ваймарської республіки (с. 140-152). У розділі подається детальний огляд взаємин німецьких національних товариств краю із «Інститутом Закордонних Німців» у Штутгарті, «Союзом друзів мовних острівців», «Союзом Закордонних Німців» у Берліні. Окремо висвітлюються організаційні заходи «Спілки німців-християн Галичини» у її контактах з фінансовими установами Центрально-Східної Європи – «Богемським банком», «Німецьким аграрним та індустріальним банком для Австрії» у Празі; окремими підприємствами і установами – «Німецьким шкільним союзом» у Відні, книжковим видавництвом у Троппау тощо. Завдяки цим зусиллям, німці Галичини, які мешкали досить компактними групами, не стали зняряддям для розпалювання міжнаціональної ворожнечі, а пізніше – зняряддям східної політики нацистського Райху. Водночас зазначається, що німцям Галичини поступово, через засоби масової інформації та гуманітарну допомогу, нав'язувалася ідея, що лише Німеччина є їх єдиною Батьківщиною (с. 160).

Висновки, яких дійшов автор під час роботи над монографією, підтверджують нові підходи в дослідженні теми і переосмислення цілого ряду питань. Вони є цілком оригінальними й повністю впливають зі змісту книги. Ініціювання розробки актуальної і недостатньо вивченої теми, виявлення, систематизація низки джерел, висунення та обґрунтування автором концептуальних підходів для інтерпретації соціально-економічного становища і культурного розвитку німців у Галичині є важливим внеском у сучасну історичну германістику України.

Дослідження І.Монолатія заслугоує на схвальну оцінку як вдала спроба зібрати й узагальнити максимальну кількість джерельного та історіографічного матеріалу з проблеми. Монографія містить стислий й осмислений виклад тексту та його супровід у вигляді різноманітних пізнавальних форм сприйняття матеріалу, таких, наприклад, як таблиці (с. 211-218). Окремо текст доповнюють документи, частина з яких уперше перекладена українською мовою (с. 203-210). Рецензована монографія, звісно, передбачає неповноту розкриття окремих сюжетів,

деякі граматичні помилки. Проте висловлені зауваження не впливають на загальну високу фахову якість праці, яка повністю розкриває становище німців Галичини у 1772–1923 рр. Автор успішно дослідив одну з недостатньо розроблених проблем вітчизняної історії вказаного періоду, яка актуальна не тільки в науковому, а й суспільно-політичному плані. Зауважимо також, що монографія може бути навчальним посібником для етнологів, економістів, соціологів та етнографів, і корисною для всіх, хто цікавиться історією України та, зокрема, Східної Галичини.

Тельвак В. Рец.: Іван Монолатій. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). – Частина I: Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923). – Коломия: Вік, 2002. – 228 с. (Бібліограф.: с. 172–202; док. 3: с. 203–210, табл. 5: с. 211–218) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IX. – Дрогобич, 2009. – С. 590–594.

Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки: навчально-методичний посібник. – Коломия: Коломийський педагогічний коледж Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, 2000. – 80 с.

Юрій Довган

(Івано-Франківськ, Україна)

Розвідка І. Монолатія – нині знаного фахівця в царині міжетнічних взаємин в Західній Україні і політичних взаємовпливів на теренах Східної Європи загалом – починалася два десятки років тому з класичного «малого» – з історії рідного міста. Історія ця стосується, мабуть, найвагомішого у всій міській історії новітнього часу – державницьких змагань українців в період Першої світової війни й зокрема добу творення держави західних українців – ЗУНР.

До власне її вагомих плясів слід одразу ж і безповоротно вднести вірно обраний і корисний формат. Це видання – свідчення не класичної історії, не нарису, ані новели наукового стибу, а радше навчально-методичний посібник. Себто жваво написаний і науково наповнений довідник, котрий не лише приємно, але й корисно читати і який, разом з тим, подає дуже обширний матеріал зі своєї проблеми, а тому цілком придатний для практичного шкільного курсу викладання історії. Ця наукова добротність, вочевидь, пояснюється ще й тим, що ця розвідка була опублікована на підставі захищеної 1998-го у стінах Українського Вільного Університету в Мюнхені магістерської праці під керівництвом ушавленого українського історика Володира Косика. Дещо перероблена, вона і побачила світ у місті, якому було присвячене дослідження, однак вже як навчальний посібник. Власне уважне його прочитання засвідчує добру і придатну навіть для школярського раціо структуру праці. Це коротка, але дуже інформативна передмова, з якої дослідник-початківець може скласти собі певну уяву про відомі на той час джерела і спеціальні публікації, у т.ч. англійською, німецькою і польською мовами. І разом з цим, вона ємка і стисла, займає усього чотири сторінки, а тому й не здатна відлякати (що неминуче сталося) старшокласника, будь вона написана у традиціях «професорського» академізму.

Дуже вдало, як для праці такого виду, на мій погляд, укладено покликання на використані джерела та літературу. Власне у змісті вони

названі «бібліографічними посиланнями», а, по-суті, являють собою короткі, а іноді й розгорнуті пояснення викладеного в основному тексті. Відтак – дуже посилюють авторські твердження та припущення. Це дає змогу посібникові залишатися у межах не більш як 50-ти сторінок власне головного тексту, при цьому збільшувати його обсяг до майже 80-ти сторінок.

Загальна характеристика Монолатієвого тексту як носія необхідної наукової інформації – на рівні тих вітчизняних та зарубіжних зразків, котрі вже були доступні небагатьом дослідникам історії ЗУНР. Передусім у плані методологічному. Автор, якщо йти за словами «класика в класичній роботі» італійця У. Еко, обрав (тоді, ще як початківець) надто вузьку тему, однак «витиснув» з неї все, що було на той час відомо і невідомо. Так, приміром, мало коли і мало хто, навіть у розвідках присвячених українським арміям 1917–1920-х років, знайде згадку про «Гуцульську Козачу Дивізію», створену в Коломиї. У тексті І. Монолатія, натомість, така згадка і покликання на джерела, є (с. 19).

Вдало структурованим є третій розділ видання, присвячений громадсько-культурній та освітній праці коломийців за доби ЗУНР. Це важливо, адже у працях з політичної історії України новітнього часу, автори, зазвичай, оминають увагою будь-яку «культуру», або ж торкаються її поверхнево. А от автор рецензованої праці навпаки, подрібнив її на п'ять підрозділів, наповнивши їх конкретними фактами й власними оцінками досліджуваних подій. Зокрема у підрозділі «Пожвавлення літературного процесу» дослідник згадав й такі маловідомі загальні твори, як-от «В кривавому танці» Ю. Гринюка чи «Маєві акорди» Д. Николишина. Не обійшов увагою автор й М. Ірчана і т.д. і т. п.

І все ж робота, побіч її видимих позитивів, не позбавлена окремих недоліків. Так, вочевидь, через перенасиченість тексту іменами, географічними назвами, посади, подіями тощо, автор призабув дати пояснення кількох скорочень й аббревіатур. Навіть фахівці з історії ЗУНР не будуть переконані, що «КОВК» – це Коломийська окружна військова команда, а не, скажімо, військовий чи ж виконавчий комітет. Поза цим це лише деталь, як і кілька аналогічних помилок, котрі трапляються у тексті посібника І. Монолатія. Їх, звісно, доречно було б пояснити, особливо розраховуючи на сучасну юнацьку аудиторію.

Нині ця скромна праця, на мій погляд, не лише не застаріла, більше того потребує нового й доповненого перевидання, на яке будемо з нетерпінням чекати.

Друкується вперше

Коломиезнавство. Нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів: Навч. посібник / Ред. М. Арсак. – Коломия: Музей історії міста Коломиї, 1996. – 200 + X с.

Василь Нагірний

(Коломия, Україна)

[...] 19-річний студент Прикарпатського університету Іван Монолатій [...] написав солідну працю. [...] Книжка має вісім розділів, що охоплюють історію [Коломиї] з найдавніших часів до першої третини ХХ ст. [...] історія Коломиї в цій книжці розглядається в контексті всієї історії України. [...] будь-яка історична праця не є вичерпна, хоча І. Монолатій опрацював усі доступні джерела з історії міста.

Нагірний В. Презентація дослідження «Коломиезнавство» молодого науковця Івана Монолатія відбулася в музеї історії нашого міста // Всевідо [Коломия]. – 1996. – 13 липня. – Ч. 6 (627). – С. 1.

Микола Васильчук

(Коломия, Україна)

[...] Іван Монолатій закінчив другий курс Прикарпатського університету, а його ім'я в неповних двадцять років уже знане в наукових колах Івано-Франківщини. І перш за все як дослідника Коломиї, який має власний погляд на історію міста, по-своєму інтерпретує певні аспекти минулого. [...] новою є головна ідея праці: показати розвиток Коломиї в усіх аспектах людських стосунків не відірвано від загальноєвропейського контексту, а в найтіснішому зв'язку з ним. [...] праця Івана Монолатія – цікава і потрібна, бо, власне, є першим дослідженням такого типу.

Василь Грицишин (спр. – Микола Васильчук). Привітали народження книги // Вільний голос [Коломия]. – 1996. – 13 липня. – № 54 (578). – С. 4.

[...] Великий спалах зацікавлення викликали відомості про минуле рідного краю. Ми повернулися до напрацювань попередників, які зуміли зберегти, впорядкувати, передати наступникам матеріяли краєзнавчого характеру. [...] Але відчувалася потреба нових праць і нових пу-

блікацій. [...] Розголосу набула праця доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького «Історія Коломиї: З найдавніших часів до початку ХХ століття. – Частина І». [...] У той самий час було оприлюднено працю Івана Монолатія [...] Книга засвідчила великий потенціал молодого на той час дослідника. Порівнюючи книги Грабовецького і Монолатія, очевидними є такі моменти. Праця Володимира Грабовецького присвячена передусім українцям Коломиї, тоді як у Монолатія в українському контексті висвітлено широке поле контактів. Книга Грабовецького має скоріше науково-популярний виклад, призначений для широких читацьких кіл, тоді як Монолатій, можливо, інколи навіть на шкоду чіткості викладу, дає цитати і покликання, дбаючи передусім про первісне освоєння матеріалу, про якомога точніше відображення фактів, про їхню інтерпретацію.

Васильчук М. Є що передати нащадкам (З потоку новітніх видань про Коломию) // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Том II. – Філядельфія – Коломия, 2008. – С. 59, 60.

1993

Друковане слово Коломиї. Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр. Каталог // Літопис Коломийський [Коломия] / Ред. М. Арсак. – 1993. – ч. I. – 32 с.

Микола Савчук
(Коломия, Україна)

До першого Світового конгресу гуцулів коломийські літератори видали кілька книжок. Але гостей втішили періодикою [...] та музей історії міста Коломиї, який підготував перше цього річчя число свого науково-популярного вісника «Літопис коломийський». [...]

Надзвичайно вартісну інформацію несе в собі перше число «Літопису коломийського». Це, практично, тематична брошура «Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр.», автор якої гімназист Іван Монолатій. Юний автор добре знааний серед коломийської шкільної молоді, саме він 1991 року стояв біля витоків часопису СШ № 1 «Наша слава». Тепер бере активну участь в житті гімназії, допомагає музеєві історії Коломиї. І ось Іван Монолатій приходить до читача з сумлінною публікацією. Він уперше в історії української бібліографії робить спробу укласти каталог книжкових коломийських видань.

Матеріал подано за абеткою, за прізвищами авторів. Далі йде назва книжки, назва видавництва, друкарні, рік видання, подекуди кількість сторінок. Усього ж протягом 1864–1941 років у нашому місті, за каталогом Івана Монолатія, з'явилося 896 українських книжок і брошур. Не забудьмо, що всі вони вийшли під австро-угорською, польською і німецькою окупацією. Що ж вийшло під московсько-комуністичною – знаємо всі. Аж відродження Української держави відновило видавничу справу в колись такому потужному центрі, як Коломия.

Отож побажаємо Іванові Монолатієві нових творчо-пошукових успіхів. До речі, сумлінний гімназист є редактором-упорядником репринтного видання брошури «З діяльності Д-ра Кирила Трильовського яко посла до Ради Державної» (Коломия, 1911), яка недавно побачила світ і зі свого боку є дуже цікавою. [...]

Нестор Бібліо (спр. – Микола Савчук). Мали що придбати // Всевідо [Коломия]. – 1993. – 14 вересня. – Ч. 37 (87). – С. 2.

Богдан Тимінський
(*Коломия, Україна*)

Вийшов у світ перший номер науково-популярного видання музею історії міста [Коломиї] «Літопис коломийський» за 1993 рік. В ньому йдеться про книги, які видавалися в місті над Прутом упродовж 177 років. Багатьох зацікавила робота учня 7-го класу Коломийської гімназії Івана Монолатія, який систематизував сотні видань і підготував чудовий каталог під назвою «Друковане слово Коломиї».

Тут зафіксовані рідкісні речі, які виходили впродовж майже 200-літньої історії у видавництвах Михайла Білоуса, Якова Оренштайна, Кирила Трильовського, Осипа Кузьми, Дмитра Николишина, Юліана Насальського, Миколи Ковалюка.

З дослідження читач довідується, що в Коломиї виходили твори Л. Толстого, Т. Шевченка, В. Самійленка, Лесі Українки, Марко Вовчок, Езопа, О. Кобилянської, Ціцерона, Овідія, Платона, С. Руданського, І. Франка та інших авторів.

Отже, заповнена ще одна прогалина в історії Коломиї. І приємно, що зробив це гімназист.

О. Мельничук (спр. – Богдан Тимінський). Історичну прогалину заповнив гімназист // Прикарпатська правда [Івано-Франківськ]. – 1993. – 2 жовтня. – № 73 (12727). – С. 4.

II. ВІДГУКИ НА ОКРЕМІ УПОРЯДКОВАНІ ІВАНОМ МОНОЛАТІЄМ ВИДАННЯ

2016

Микола Стрільчик. Листи додому.

/ упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2016. – 36 с.

11 квітня 2016 р. член НСКУ, академік [*Академії наук вищої школи України*. – Упор.] Іван Монолатій в обласній книгозбірні презентував чергове упорядковане ним видання – «Листи додому» свого прадіда – художника, театрального діяча Миколи Стрільчика.

Дата презентації видання є невипадковою, адже рівно 121 рік тому народився Микола Стрільчик, знаний український театральний діяч, уродженець Кривенького, що на Тернопільщині. Він прожив трохи більше, ніж чотири десятки років. Був представником Української Національної Ради в Станиславові, художником-декоратором у закладах культури Києва і це далеко не повний перелік життєвих крутежів Миколи Стрільчика, який свій земний шлях закінчив, як і тисячі українців, трагічного 1937-го.

Професор Іван Монолатій розповідав і про свою бабусю Любу, яка залишилась сиротою 15-літньою дівчинкою. Саме вона роздобула у 1989 р. перші скупі підтвердження радянської спецслужби про те, що її батьки дійсно стали жертвами сталінського терору, були розстріляні і місця поховання яких не встановили. Вона поділилась цікавою інформацією про своїх батьків внукові. А додатковим джерелом до бабусиної пам'яті були й листи, які написав батько і адресував рідним у Кривеньке.

У презентованій книжечці представлені 12 листів – починаючи з 1917 р. і закінчуючи першими роками 1930-х рр, що збереглися донині. «Ці листи, які були єдиним комунікатором зв'язку між рідними, – розповідав Іван Сергійович, – не лише документальні свідчення про життя-буття однієї з тисяч українських сімей, які знищив більшовицько-комуністичний режим у советській Україні в 1930-х рр, описи їхнього

повсякдення у «країні Рад», котре владці замаскували під українізацію, а й одинокі нитки в живій сув'язі нашої всеукраїнської родинної пам'яті про жертви советського тоталітаризму. І мені, як історик, болить саме за документальні свідчення і як онука, правнука тих людей, про яких йдеться у цій книзі».

На презентації були присутні краєзнавці, громадські активісти, краєзнавці, поети, художники, викладачі ПНУ ім. В. Стефаніка тощо. Присутні мали змогу переглянути оригінали листів та фото на виставці, які увійшли до презентованого видання «Листи додому». На завершення зустрічі директор бібліотеки Людмила Бабій подякувала Івану Монолатію за новий шлях популяризації краєзнавчої книги і закликала всіх відкрити та досліджувати своє коріння, свій родовід.

«Листи додому» прадида Івана Монолатія // Краєзнавець Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2016. – № 27 (Січень – червень). – С. 74.

Хрестоматія з історії Коломиї

/ упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – 672 с.

Лілія Щербін

(Івано-Франківськ, Україна)

Українське історичне краєзнавство, на нашу думку, переживає новий період піднесення, що поєднано з професійністю дослідників, які вивчають локальну історію та наявність спраглих краян як вдячних читачів, готових ностальгувати, вивчати та гордитись історією свого роду, села чи міста.

«Хрестоматія з історії Коломиї» вкотре продемонструвала не тільки величезну працездатність її автора ідеї, упорядника та наукового редактора доктора політичних наук, професора Івана Монолатія, але й його любов до рідного міста, заклик до вивчення: «Любити Коломию – значить відчувати до неї непросту і вимогливу пристрасть щоденного пізнання коломийців та їх багатьох історій». Книга побачила світ до 775-річчя першої писемної згадки про Коломию у Галицько-Волинському літописі.

У передмові Іван Монолатій знайомить читача зі своїм баченням історії рідного міста, пропонує своє розуміння того як воно розвивалося, змінювалося. Науковець пропонує досліджувати минуле міста, уявляючи його низкою Коломий, які мають три виміри. Перший вимір: місто-торговець, місто-бунтівник, місто-колиску, місто-заручник, міс-

то-утікач, місто-повстанець, місто-воїн, місто-маргінал, місто-совок, місто-демократ, Другий вимір Коломиї пов'язаний з людськими стереотипами, страхами: місто, що маргіналізується, місто без властивостей, місто, що комунізується, місто, що націоналізується. Найбільш емоційний вимір Коломиї третій, який ґрунтується на відчуттях представників літератури (місто-торговиця, місто-брехун, місто-балагула, місто-вбивця).

У хрестоматії містяться документи згідно хронологічного принципу, таким чином упорядник виокремлює історичні періоди розвитку Коломиї: «Галицько-Волинська держава» (1 документ), «Королівство Польське, Річ Посполита Польська» (18 документів), «Монархія Габсбургів» (20 документів), «Велика війна» (13 документів), «В Західно-українській державі» (30 документів), «Міжвоєнна доба» (31 документ), «Друга світова війна» (112 документів), «Советська Україна» (20 документів), «Коломия 1990–1991 рр.» (34 документи). Окрім цих зазначених розділів у книзі вміщено біографічні відомості про славетних синів і дочок Коломиї.

Дорожньою картою для мандрівки історією Коломиї стали літературно-художні, історичні, наукові твори, спогади, газетні публікації, які подані упорядником із заголовком, датуванням, вказівкою на джерело, інформацією про їх перекладачів.

Свідомо народженням Коломиї є перша згадка в Галицько-Волинському літописі у 1241 р. Уперше надрукованими, перекладеними з латини є низка документів XIV–XV ст., які підтверджують надання магдебурзького права Коломиї, заснування лазні, торгівлі м'ясом, сукнобійні у 1443 р., привілей польського короля Володислава Ягайла від 16 жовтня 1395 р. надав право на щотижневі торги у суботу і затвердив короновану голову орла як герб міста тощо.

Окрім грамот про надання привілеїв коломийським цехам, можливість познайомитися з соціально-економічним розвитком міста надають люстрації, називаючи прізвища і ремесла коломийців і чинш, який вони сплачували. Це й зокрема «Витяг з Метрики міста Коломиї, в парохії церкви святого Архистратига Христового Михайла списаної» (5 квітня 1730 – 27 грудня 1760 рр.) перекладений з старослов'янської, польської та латини І. Монолатієм може допомогти не одному уродженцю Коломиї знайти своїх родичів, відтворити гілку генеалогічного дерева, чи вибрати стародавнє ім'я для новонароджених спадкоємців.

Місто над Прутом у складі монархії Габсбургів було зменшеною моделлю поліетнічної імперії, особливо це яскраво простежувалося на

ярмарках, торговицях, на яких «Схід і Захід простягають один одному руки». Довге ХІХ століття було насичене для Коломиї багатьма подіями про що свідчать сторінки хрестоматії: діяв аматорський театр 1848 р., засновано українську гімназію 1892 р. (хоча саму гімназію відкрили ще 1861 р.), приїздили студенти, поселялися німці, заможні жили багаті євреї, пульсував український Народний дім.

Велика війна, створення ЗУНР, міжвоєнна доба стали важкими випробуваннями для міста. «Коли Ви сидите в теплій хаті і споживаєте святую вечеру, не забувайте, що там на фронті, в поли, в снігах, на морозі Ваші дорогі сини, Ваші мужі і браття боронять Вас своїми грудьми Вас засланяють, аби тяжкий ворог не прийшов та не знущався над Вами!» – це не звернення сучасних волонтерів для допомоги, а оголошення Окружної Військової команди в Коломиї про збір взуття на потреби української армії, свідчення досвіду української громади в минулому діяти спільно для відновлення боєздатності війська.

Коломия пролетаріату та трудової інтелігенції відкривається нам у 1939–1941 рр., майорить советською символікою, гуде пропагандистськими гаслами на шпальтах місцевої газети «Червоний прапор». Советська окупація змінюється угорською, німецько-нацистською, відновлення межує із знищенням та смертю.

Задokumentоване життя Коломиї 1944–1991 рр. також вражає контрастами, детальними описами соціалістичних реалій та бурхливого національного відродження на зорі новітніх часів України.

Важливим доповненням до тексту джерел є ілюстрації: поштівки, мапи, світлини, зображення оригіналів документів, які розміщені наприкінці кожного розділу. Показовим є також те, що книга видана у Галицько-Українській Накладні ім. Якова Оренштайна – видавництві відомого коломийця, історію якого Іван Монолатій розповів вже окремо у монографії «Вічний жид з Коломиї. “Українець” Мойсеевго визнання Яків Саулович Оренштайн» (2015).

Немає жодного сумніву в тому, що книга вже стала цінним матеріалом для краєзнавчих уроків у школі, вивчення історичного краєзнавства для студентів-істориків, для допитливих мешканців та гостей міста, усіх сучасних і майбутніх коломієзнавців. Хрестоматія охоплює період від першої писемної згадки до 1991 р., тому сприятиме продовженню вивчення історії Коломиї в новітні часи.

Друкується вперше

Моє місто: хрестоматія з історії Івано-Франківська

/ упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – 672 с.

Лілія Щербін

(Івано-Франківськ, Україна)

До ювілеїв прийнято робити подарунки. 350-річчя Івано-Франківська вимагало особливих подарунків, і воно їх отримало чимало, але серед них вирізняється поява книжки «Моє місто: хрестоматія з історії Івано-Франківська».

Вона присвячена 350-літтю надання Івано-Франківську маґдебурзького права і побачила світ у видавництві «Лілея-НВ» та належить до серії видань «Моє місто» (*насправді, авторка помиляється, це окреме видання. – Упор.*). Значну частину вміщених у хрестоматії матеріалів становлять тексти, вже раніше опубліковані у книгах згаданої серії. Автором ідеї, упорядником та науковим редактором хрестоматії є Іван Монолатій.

Хрестоматія (гр. chrestomátheia, від chrestós – корисний і manthano – вчуся) – навчальна книга, що є збіркою систематично підібраних матеріалів з якої-небудь галузі знання – художніх, мемуарних, наукових, публіцистичних або уривків з них, а також різних документів. Різні хрестоматії відомі нам з років навчання. Але ця книга особлива, бо немає аналогів в Україні, жодне інше місто поки не може похвалитися хрестоматією зі своєї історії.

Читанка складається з дев'яти тематичних розділів: «У Речі Посполитій польській», «У монархії Габсбургів», «У лихоліттях Великої війни», «В Західноукраїнській державі», «У Другій Речі Посполитій польській», «Советська окупація», «Нацистська окупація», «У советській Україні», «В незалежній Україні». Вони охоплюють усі історичні віхи існування міста. Хрестоматія містить 133 тексти, зокрема понад 80 раніше опублікованих у серії «Моє місто», а також 36 текстів, які віднайдено спеціально для хрестоматії і які публікуються вперше. Матеріалами книги стали літературно-художні, історичні, наукові твори, подані за хронологічно-проблемним принципом. Усі вони подані із заголовком, датуванням, вказівкою на джерело, коментарями й примітками,

інформацією про їх перекладачів. Хрестоматія вдало та доречно проілюстрована сімдесятьма поштівками з виглядом обласного центру в різні періоди його існування.

Хрестоматія заставляє думати, дискувати, зокрема щодо дати заснування міста. Оскільки першим є документ, що 1450 р. згадує про Княгинин, ще задовго до отримання містом маґдебурзького права. Читачі мають змогу ознайомитись з привілеєм на ярмарки міста Станиславова від 29 квітня 1662 р. і привілеєм заснування Станиславова від 7 травня 1662 р.

Матеріали книги надають можливість побачити різні аспекти життя Івано-Франківська, адже розповідають не тільки про політичну історію, а й про економіку, освіту, культуру, релігію тощо. Зокрема, цікавими є документи про привілеї костелу, на будівництво вірменської і руської церков, синагоги.

Станиславів-Станіслав-Івано-Франківськ оживає крізь призму часу у звуках слова кожного автора, уривки творів яких вміщені в хрестоматії. Місто мужньо витримує всі перепитії свого існування, проходить етапи становлення, процвітання, катастрофи, війни, окупації, живе і помирає разом зі своїми мешканцями.

До побажань щодо покращення хрестоматії можна віднести створення іменного покажчика, але його відсутність аж ніяк не применшує вагомості та інформативності книги.

Ця збірка насправді читанка для тих, хто цікавиться історією, любить краєзнавство. Книга стане цінним матеріалом для краєзнавчих уроків у школі, вивчення історичного краєзнавства для студентів-істориків, для допитливих мешканців та гостей міста. Саме тому варто погодитися з упорядником хрестоматії Іваном Монолатієм у тому, що її примірник неодмінно мусить бути в книгозбірні кожного, бо це «зможе змінити наше спільне ставлення до минулого нехай окремо взятого міста і реально показати, що краєзнавство не призначено для зачинених горищ і втаємничених, а для всіх тих, хто через знання історії рідного міста намагається прочинити хвіртку в сад історії».

Щербін Л. Історія Івано-Франківська у джерелах // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 22. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 207–208.

Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 175 с.

Тарас Прохасько

(Івано-Франківськ, Україна)

«Команда міста Станіславів. Оголошення. Зі зглядів санітарних приказую: Властители каварень, ресторанів, крамів і т.д. обов'язані держати свої льокалі в кожній порі дня у взірцевім порядку. Властители домів і камениць, зглядно помешкань обов'язані удержувати чистість в кориторах, на сходах, подвір'ях, перед домом і хідниками...» Так сказав комендант міста отаман (це майор) Гарабач.

Подібних документів, постанов, які видруковувалися як афіші і розклеювалися цілим містом, у цій збірці безліч. Стосовно мобілізації, шпигунів, публічної телефонної говірні, реквізиції білизни на потреби фронту, заборони реквізиції тютюну у крамницях, заборони носіння австрійських одностроїв... Всі постанови-оголошення публікувалися чотирма мовами. І всі, як свідчать спогади і звіти, чемно і свідомо виконувалися багатонаціональною громадою столиці ЗУНР, згідною з ідеєю українського державотворення.

До 80-річчя Листопадового зриву видавництво «Лілея-НВ» видало у серії «Моє місто» збірку «Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки». Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби упорядкував Іван Монолатій.

І власне так зароджується справжня любов, яка робить давню історію фрагментами особистого пережитого. Без жодного аналізу, без авторських гіпотез і концепцій, без пафосу і розпуки. Живі документи, які передають найвищі державні речі у такий спосіб, що можна цілком уявити собі себе, перенесеного у той час. Історія стає твоєю історією, коли бачиш її людські вияви, коли можеш відчутти побутові деталі посеред ідеологічних дискусій і лозунгів. Коли уявляєш собі щоденність малих визначальних кроків державотворення.

Без жодних натяків на сепаратизм. Але все свідчить про те, що саме ЗУНР у ті революційні роки, катастрофічні передовсім через тотальну

українську плутанину, була єдиною конструктивною українською формацією (до речі, тільки вона перестала існувати виключно через зовнішні чинники, а не через внутрішні непорозуміння). І ще один болючо-радісний висновок. Нічого, курча, не міняється. Ні побут, ні розклади, ні ментальність, ні наміри... Є, отже, простір для повторної спроби.

Прохасько Т. Побут революції / <http://gk-press.if.ua/x158/> (30.10.2008 р.)

Юрій Довган

(Івано-Франківськ, Україна)

Ще не зовсім далекого 2008 року вийшла друком збірка документів, спогадів і статей про Станиславів у пору його першої, у ХХ-му сторіччі, революційної доби 1918–1919 рр. Видання упорядкував І. Монолатій у 16-му випуску знаної краєзнавчої серії «Моє місто».

Передусім варто відзначити вдало продуману структуру цього збірника. У ньому упорядник вмістив насамперед важливі історичні документи Листопадового Чину, зокрема наказ Центрального військового комітету про початок збройного повстання у Галичині, а також славновісну відозву «Український народе!» про постання Української держави на західноукраїнських землях. З-поміж численних джерел зазначимо газетні публікації тогочасних ЗМІ, передусім «Діло», «Республіка», «Нове життя» про найвагоміші події революційних місяців власне у нашому місті. Відрадно, що ані представлені у книжці архівні матеріали, ані повідомлення часописів зовсім не є «нудними», а відтак не роблять видання, що його упорядкував І. Монолатій, таким собі «пересушеним» архівним збірником або ж «тужливо» нескінченним збірником розлогих просторікувань. І документи, і публікації розкривають найголовніше: передають особливості мови, способи думання, повсякдення, інтелектуальних потуг досліджуваного часу, дух часу, спіймати який було, є і буде найголовнішим завданням кожного ретельного історика.

До найважливіших – без перебільшень – переваг рецензованого збірника віднесемо й сам спосіб публікації документів та історичних світлин. Вони уміщені упорядником не осібно, окремими блоками наприкінці видання (як зазвичай буває), а безпосередньо посеред дотичного цій темі тексту. Завдяки цьому вони неймовірно «освіжують», буквально «оживляють» факти і події творення української державності в окремо взятому місті/столиці ЗУНР. Тому-то для читача, який навіть побіжно пробув у середмісті нинішнього Івано-Франківська бодай день, не важко буде упізнати з-поміж давніх зображень й сучасні йому

будівлі та інтер'єри. Не кажемо вже про те, що для мешканця сучасного обласного центру вони й справді можуть викликати щире зворушення.

Упорядник знайшов у собі сміливість не робити зі своєї праці ажурної ура-патріотичної «цяцьки». Доказом цього є сторінки, віддані спогадам польського офіцера, розміщені на перших же сторінках видання (с. 15–18). Їх узято із фундаментальної академічної збірки документів з історії ЗУНР, упорядкованої кілька років тому відомим фахівцем з цієї проблеми – професором Олександром Карпенком. А той факт, що події у тичасовій столиці ЗУНР подаються у висвітленні її супротивником – поляком – який однозначно не відчував до українського визвольного руху жодного замилювання, є важливим з огляду на призабутий сучасними дослідниками принцип (не)об'єктивності джерел. До такої низки документальних свідчень можемо залічити й уривки життєпису австрійського аристократа, полковника УСС Василя Вишиваного (він же – Вільгельм фон Габсбурга-Льотрінгена), наддніпрянського емігранта Дмитра Дорошенка, єврейського соціал-демократа Соломона Гольдельмана та інших.

Таке розмаїття упорядкованих І. Монолатієм джерел з історії Станиславова часів ЗУНР-ЗоУНР дозволяє повноцінно зрозуміти, а відтак й оцінити підвалини вузько – станиславівського, ширше – галицького, а глобально – західноукраїнського політичного та міжнаціонального життя довоєнного і воєнного часу, з'ясувати основи взаємовідносин чотирьох головних націй тогочасної Західної України – українців, поляків, євреїв та німців (австрійців). Це, своєю чергою, показує історичне буття одного лише повітового міста нашого регіону як логічний вияв української справи, усього політичного українського життя – у співпраці та взаєминах з євреями та німцями у вимушеному протистоянні з поляками. Без отакої от «виопуклості», створеної задумом упорядника, ми б неминуче мали лише буклет, цікавий тільки глибоко провінційному краєзнавцеві у стилі «тут за Австрії було кафе, а тут – казарма і т. д.». Натомість ми отримали цікаву й оригінальну збірку історичних джерел, котру не гріх узяти до рук й досліднику, який не надто занурений у новітню історію нашого державотворення. Відтак – той візьме з цього видання немало цікавого.

Окремо хотілося б зупинитися на вступному слові «Від упорядника». Тут, на двох з половиною сторінках, упорядник ёмко і продумано зумів умістити засадничі речі, які сміливо можна було б внести й до будь-якого академічного видання з озвученої теми. Адже, по-перше, в ній прямо сказано, що «... у цій збірці ... мало оригінального. Головна

її мета ... передати буденні людські враження про цілість революційного Станиславова». Це, зауважмо, шановному упорядникові вповні вдалося. По-друге, «... коли сьогодні в умовах ... толерантності та стратегічних партнерів нас примушують (підкреслення тут і далі автора. – Упор.) до згладження гострих кутів спільної історії кількох народів-сусідів... але, як завжди, чомусь мусимо пробачати і зайвий раз просити...». Зазначимо від себе – у той час, коли інші ні забувати, ні прощати не бажають, волаючи на кожному кроці «Не забудемо!», «Не пробачимо!». Тож, можливо, нам слід пам'ятати хоча б те, що забувати в жодному разі не годиться – «як ми билися за свою свободу...» і «як зайти нас окупували...» – словами упорядника.

А наприкінці, аби не передати куті меду – про огріхи рецензованого видання. Ретельно перечитавши цей збірник, я знайшов лише один. На сторінці 4, упорядник називає корифея сучасної історіографії Нормана Дейвіса, англійцем польського походження. Насправді цей відомий вчений – англієць валлійського походження, який нещодавно отримав ще й польське громадянство.

Друкується вперше

Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р. Документальні свідчення, спогади історичні світліни / упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2008. – 72 с.

Олександр Новосьолов
(Івано-Франківськ, Україна)

Друга світова війна вважається найглобальнішим військовим конфліктом останніх часів: жертви, руйнування, складні соціально-економічні наслідки, мільйонні жертви. Направду, наслідки цієї війни будуть тяжіти важкою примарою. В той же час виклики сьогодення доводять, що політичні наслідки цього глобального протистояння далеко не досягнуті. З'являються новітні «геостратегічні концепти», які марять «новітньою цивілізаційною боротьбою». Причому усі ці «концепти» вульгарно ігнорують (як і колись у вересні 1939-го чи то червні – липні 1940-го) суверенітети, міжнародне право, зрештою здоровий глузд.

Щодо Другої світової війни, слід пам'ятати що вона була лише результатом загострення суперечностей між великими державами внаслідок глибокої економічної кризи. Одні країни виходили з кризи шляхом державного регулювання, проведення економічних реформ при

збереженні демократичних засад у розвитку суспільства. Інші пішли шляхом пропаганди расизму, нацизму, мілітаризму, більшовизму в економічній та духовній сферах. Але усі це лише форма боротьби за черговий перерозподіл світу. Прикро, що життя мільйонів людей, долі цілих континентів, крайн і народів у цьому титанічному протистоянні були жорстоко перемелені, а ідеологічна боротьба, світоглядна (на сторінках наукових видань, публіцистичних і літературних творів, у мистецтві, в музиці й в кіно) триває й досі, й епіцентр цієї боротьби – Україна.

Україна у добу Другої світової війни – найбільш заангажована, заполітизована й спотворена тема. Незважаючи на достатню кількість публікацій та наукових розробок, дотепер ми не маємо власне популярного загальноукраїнського до подій історії 1939–1945 рр. Видання «Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р. Документальні свідчення, спогади історичні світліни» в серії «Моє місто» становить показовий виняток. Видання упорядковане професором, доктором політичних наук Іваном Монолатієм, який надав коментарі й здійснив наукову редакцію видання.

Вважаємо, що підхід, обраний для висвітлення історії створення дивізії «Галичина», а саме події крізь призму документів, мемуарів, фотографій є загалом вдалим. Оскільки опубліковані документи – найефективніший метод боротьби із історичними й політичними міфами. Масив документів і мемуарів, представлений у виданні демонструє яким непростим рішенням для німців було утворення дивізії «Галичина» й яким неоднозначним було воно для українців. Утворення саме української дивізії, вважалося керівництвом Третього Рейху небезпечним з точки зору піднесення патріотичних настроїв серед українців, що посилюватиме їх прагнення до державної незалежності. Саме у такому ключі порушується питання причин створення цього формування: з одного боку дозвіл німецької влади як наслідок на події на фронтах, з іншого – велика кількість бажаючих отримати військовий вишкіл і бойовий досвід для подальшого його використання у боротьбі за Батьківщину. В той же час, документальний та мемуарний матеріал видання доводить, що українці-добровольці, що прагнули потрапити у лави дивізії не мали ілюзій щодо німецької перемоги у війні з СРСР. Український політичний провід, маючи досвід визвольної боротьби 1920-их рр., прекрасно уявляв і розумів політичні перспективи й наслідки утворення української дивізії. Неоднозначним, а точніше вкрай негативним було ставлення до дивізії «Галичина» ОУН Бандери. Наведені у виданні документи засвідчують й підтверджують це.

Надзвичайно цінним компонентом видання вважаємо фотоджерела, котрі представляють подію свята 11 липня 1943 р. в Станиславові. Якими б ми не оперували документами, саме фото- й відеосвідчення дозволяють найповніше уявити масштаби й атмосферу минулого. Повертаючись до питання популярного підходу до подій 1939–1945 рр. зауважимо, що авторам видання вдалося передати, не лише мовою сухих документів, суспільно-політичні та національно-патріотичні настрої, що панували середовищі українців Галичини. Величезна народна маса, зафіксована на вулицях Станиславова 11 липня 1943 р., священики, інтелігенція, робітники і селяни, молодь у національному одязі – все це доводить, що народний рух у Галичині не був формальним, а навпаки – масовим, всеохоплюючим.

Звертаючись до матеріалів вміщених у виданні «Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р. Документальні свідчення, спогади історичні світлини» слід констатувати, що саме цей пласт інформації маловідомий не лише широкому загалу але й фахівцям. Вважаємо, що упорядникам вдалося у лаконічній, доступній формі прислужитися руйнуванню міфологем чужого нам історичного континууму. Історія 14-ої гренадерської дивізії СС «Галичина» – це історія нашого минулого (нехай і не надто привабливого), а тому наш обов'язок та право знати правдиву історію українського народу.

Друкується вперше

Обкладинка і верстка *Ольги Григоренко*

*В оформленні обкладинки використані:
світлини кахель, які експонуються в Національному музеї народного мистецтва
Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського (м. Коломия);
сторінка паризького часопису «Gazette de France»
(зберігається у Національній бібліотеці Франції),
у якому 15 березня 1771 р. задокументовано прізвище Монолатій*

Підписано до друку 30.11.2016 р.

Видавництво «Лілея-НВ»

а/с250,

м. Івано-Франківськ, 76018

e-mail: lileyanv@gmail.com

Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.